

Franjo Žeželj Mustak

MOJA NOSTALGIJA

FRANJO ŽEŽELJ MUSTAK • MOJA NOSTALGIJA

Franjo Žeželj Mustak
MOJA NOSTALGIJA

Nakladnik:
Književni krug, Prelog

Za nakladnika:
Mirjana Hržić

Uredile:
Mirjana Hržić
Marija Oto Sačer

Lektorirala:
Marija Oto Sačer

Korice:
Dio slike „Nostalgija”

Tisak:
Tamposit Nedelišće

ISBN
9789537861001

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem ??????

FRANJO MUSTAK ŽEŽELJ

MOJA NOSTALGIJA

Knjiga je tiskana uz potporu
Grada Preloga i Međimurske županije.

Prelog, 2018.

Ovo je sve živa istina. Samo je pitanje kakvim putevima i stazama je išla ta istina od prvih usta do zadnjeg uha. Izvinjavam se, a još se više zahvaljujem svim autorima čije sam tekstove djelomično upotrijebio, kako bih razjasnio neku usmenu predaju.

Autor.

U majčinim rukama

Na tvrdom stolcu črno beli život

Šminker u Parizu

S kolegom i pomočnicima na terenu

PREDGOVOR AUTORA

Pračovjek je učio od prirode pa vjerujem da bi to trebao i današnji čovjek, ali, on radije kvari prirodu pa i drugog čovjeka. Krajem sedamdesetih, zbog zdravlja, svejedno sam morao trošiti i pčelinje proizvode, pa mi je to bio podstrek da i sam budem 30 godina pčelar. Tim više što je to nekada bio i moj djed Izidor (1879. – 1915.), a nije doživio da ga upoznam, nažalost.

Pčelinje društvo jedna je od racionalnih zajednica visoke prirodne škole. Cijelo društvo bi izginulo, samo da zaštiti svoju maticu jer ona je izvor života. Ali ako ona ne zadovoljava svojoj svrsi, pčele radilice potkresat će joj krila i izbaciti je iz košnice. Ipak, iz njezinog jajeta, ako nije starije od tri dana, stvorit će novu maticu.

Moja oba roditelja bili su siročad jer su im očevi poginuli u Prvom svjetskom ratu. S očeve strane ostalo je troje djece s malo zemlje, a roditelji su im bili nadničari. S majčine strane ostalo je veliko gospodarstvo, sedmero djece, od Izidora Mustaka i Jelene, rođene Hajdinjak, (1887. – 1968.). Zapravo to je bila velika obiteljska zadruga sve do 1912. godine. Prema usmenoj predaji u Prelog su se doselili 1706. Na samom vrhuncu obiteljska je zadruga bila u vrijeme djedovoga djeda Miholja. Dva njegovoga sina, Petar, moj pradjed, i brat mu Mihael, počeli su podjelu grunta i ostalih nekretnina. Spomenute godine stvara se novi katastar, a sve je prekinuo Prvi svjetski rat pa će podjela trajati sve do 1936. godine. Petar i Mihael umiru prije Prvog rata, a Petrov sin Izidor poginuo je sa svoja tri brata i sestričinim mužem, svi s istog ognjišta. Ostao je jedva punoljetan brat Đuro (1896. – 1967.) i maloljetna djeca triju snaha. Od Mihaela nasljednici su ostali bogatiji, jer ih je gotovo sve uništio tifus. S tom Katom, Mihaelovom kćeri, prekida se tradicija, zet dolazi doma i po toj lozi mijenja se prezime. Kata je prvi muž Malek Ivan, a kad on umre, drugi muž je Kudec Ivan, koji je poginuo u Prvom svjetskom ratu. Iza njih ostaje samo sin Josip. S druge strane, Petrov Izidor i još četiri izvan udanih sestara, ukupno je bilo devetero braće. Krpica po krpici, od imanja ostane malo pa gotovo sva djeca triju snaha u kući odu trbuhom za kruhom.

Stoga i ja, njihov potomak, postajem svjetski skitnica. Prema riječima Henrika Dernburga, za pravne i državoslovne nauke - napisao je knjigu u Berlinu, 3. ožujka 1884, pa kaže:

Muka naša, a baština tvoja
Nitko nema kuće ni baštine
Kuća mu je kamena pećina
A baština zelena planina

Franjina obitelj dok je on u Njemačkoj

NAVÈK SO TU ŽIVELI HORVÂTI

Pozdraj bi se sedeče i gledeče. Ja vas nam janoga po janoga nabrojaj niti se skupa zbrojal; sem vam ja z računom nigdar ne bil preveč zdoobra, a prepovedal vam bom po priločki. Zakaj? Pak se međimurskoga jezika ne tre sramiti. Nesmo ga nikomo fkrali; to so nas vučile naše mame, a njih pok njihove matere. I tak sê do Bele štrtoga, a mortik i pre njega i Ďemsa Bonda; dok se pisalo sedem nula, nula.

Navek so tu živali Horvati! Mortik, tu i tam, šteri druge fele ako istino štima, nebre reči kaj mu je grdo med nami. Kaj sam išče štel povedati? A je! Kak je postal Bela štrti? Tak nekak kak na spidvejo. Zamislite si štiri špure, a trka je počela ovak: tu na voglo, v Priloku, no pomorite mi vi i Sv. Jakob, mom prek cirkve de je ve Rosa, znate ona kaj peče, a bolje kaj nam rekel kaj peče. Rono to, po međimurski je ne lepo čuti. Tu je negda bila mesnica, a držal jo je Bela prvi, a cirkovljanski Gašparič je bil Bela drugi. Unda pok Hozjakov Bela z vulice dečjeg doplatka bil je tretji. Mađar, štel on to ili ne, bil je štrti.

Provi so to moži bili! No, si moži sô né bili tak korožni: dok so biki leteli, bormeš so se dzoj za plote skrivali. A žene unda tak kak žene. Ako je znala skuhati prežgano juho, pretepenoga graha i žgonce; bila je prova žena i sneha. Kruha je mesila i pekla svekriva! Opa-la! Ve mi se po štecunjski potrefilo. Dok so te žene išle k Dravi vlake prot, so si kijklje gori podvezale. Je bilo videti kaj su to fejt ženske. Denes je ne niti lefko biti žensko. Drugi posli so postali, a stori so tak i tak ostali. Ve se žene z možima vred narivovljejo za iste stolce, unda pok, kaj ti ja znam, kak se ne cifrajo, kaj bi se tem istim možkima dopale. Janima je niti to ne dostik kaj bi se pokazale da so one prave. Same vam bežido na leteči bik. Pitate se kam?! V Glavnu pet! Samo kaj to ve zovejo AEROBIK!

FLETNO SMO ZRASLI

Dok smo bili mali, bila nam je trè mama i téca,
a tak smo flétno zrâsli, kaj da se z nami nëšče héca.

V školi smo bili kak štéri,
a tak je negda bil i Mongómeri.

Jednôki smo bili samo – dok smo si skup meli vûši,
a što zno, kaj je štéri mel na duši.

Puno je ne mogel meti. Bili smo goli i bosí,
màker je nëštèrna pucka mela ružo v lasi.

Unda smo se rezíšli po sêm svéto
dok je Međimurje bilo v nëjlepšem cvétu.

Stârce smo stajli na klopi dòmaj,
a mi smo stalno nekaj čakali kòmaj.

Ve je to došlo, nesmemo se videti v zrcáli,
tak zgledimo kak dej v centrifûgo pali.

To smo ne nikomo fkrali, nego zasljúžili.
ali smo mi, ali drugi znami pljúžili.

Božek drôgi, nej zobiti za nas,
niti one, štèri Boga molijo za naš spas.

PILJ ŽALOSNE MARIJE

Gôske, gôske! Praf da ste gôske, kaj krečíte rano tu.
Kaj ne vidite, Majka Božja z mrtvim sinom Jêzošom počívlje tu.
Dobro kaj bôte za Vùzem sedéle. Božji mir bo tu močéči.
Dišalo bo se na peréce; večer tu lampaši goréči.
Jano korizmeno večer po mésečini idem škole dímo. Tak je kak v ljeti
Pre zodnji hiži tu vu oblòku svetlo svéti.
Naljùknem se malo bljiže, Božek dragi, kaj sam se splašil tu.
Skorom sam zakričnol - Si sveti, anđel čuvar, pomòrite mi ve môm tu.
Vu oblòku zrcalo, vunjem ja, polek starica, pri mesečini číslo molji.
Vidi strah vu licu, velji "si bil dober v škôlji".
Pita: "Očeš z menom gledeč Marijo i Jêzoša Boga môliti?"
Velim: "Oprostite, dimo moram iti, číslo klječéčki môliti"

MLACI NA GÚVNI

Vúdri Mata Vinci z cepom fejest.
zrnja puno mora biti za jest.
Mara vleči slamo za ritke,
z herženim pojôsom nej samo šmegati okôli svoje ritke.
Žuri se Štef zrnje rešetati,
tuščajive glave v krej métati.
Ti pôk Lovra tiraj to vetêrnico,
Joška sipaj to drvenčênico.
Tâki bo obêda za sé dosti:
pretepéne tikve, malo mesa, puno kosti.
Gazdi bomo hasna napravîli puno,
maker za zôjtrek jeli prežgâno jûho.
Moramo ravne, doge napraviti ritke,
hižo šopom morajo pokrîti roke vitke.
Nekaj bomo zrnja zasljúžili za dimo,
familija bo srečna, kolôče jela celo zimo.

RATAR

Kak je tō reč nēšče z mislil dobro
V sako rečenico bi jo stisnol drōbno
Ratar moreš biti v saki stranke
Živel z Marom ili pri veljki Stanki.
Ako te čitajo z leva na desno, RATAR,
Z desna na levo pok si RATAR.
Nesi kak stočar, ki se bori sakojočkima voli
Što mu je kriv kaj je sedel malo v školi
I ti puno šcole nemaš
Čeki dojde, nej se delati da drémaš.
Sejaš korūzo, ne rástejo banane
Baviš se sem i svačim, kaj ti pamet stane
Moraš poznati dobro, i Mārino natúro
Kak na večer, odigrati zōdnjo turo
Pèneze neznaš štoncati nikak,
Ali deco moraš meti sīkak
Kaj ti more pomoči OPG?
Ti si na svom gruntu DVD!
Pod hitno se na ekonomski zapiši
Z petsto kuni penzije poléfko diši
Pod zodnje, dej si spomeníka naprâjti
Kaj bodo meli kam mortvo telo posprâjti
Puno toga si děj napisati gori
Kaj bodo si čitali, štéri stōnejo dōli.
Tu počiva Niško – Neško
Ki je živel jako teško.
Ve je svega života sit,
Pišitega si skup v rit!

KAJ ME SRDI V PRÍLOKO

Stali smo bez načelnika, leto 96-to
Velído rat je završil, a v Priloku pok nekvi tabore
Vrtimo se vu krog kak pes, štéri ima v rêpo bôhe
Dejte več jèmpot, kaj zijdemo vun ste glađovine
Kaj se namo popikâvali na saki krtìnjak
Držati se globalnoga urbanističkoga plana
A hižo zazidati takvo
Kakva paše mesto, i òbčinski lokaciji
Meštre zebrâti nejbôlje
Ne preveč gledati, kakve fôrbe opravo nôsijo
Oni mortik mislijo kak i vi
Samo drugač govôrijo
No, ako pok so jé i takvi
Kaj si somi, neznajo bohe posnóžiti
Tu ne tre nikaj čakati
Takve je treba mom, z pantikânom poprâšiti.

IZBORI 97.

Ljudi Božji! Pak vi to tanjurate sé po vdílje i poprèčki
Sô to ne samo stare tikve, nego i mladi dečki
Jani so pre i pòtlik Vûzma čislo molili
A na skupo so tak kríčali, kak dej koga bíli
Drugi pok tobòže, z nutrašnjema rogi bodejo
Ako njim treba čisto lefko i Boga prekónejo
Datum je to ne mali v mesecu trinôjsti
Nešče bi drugoga štel vure po dvanajste
Došli so zvùna, kaj kakvi pakete šteri
Mislim, kaj bi dobro prešli i v drugoj eri
Gledim na severoistoku, zvezdo - kometo
Zrivali bi nas nazôj, staromo paketo.

ZEMLA

Jeni jo rišejo ravno, drugi okròglo
Sikak je kròjijo, delajo sebe veljko gospodo več pot i ruglo
Z njenoga čréva vlèčejo sêga vrâga
Na lico zemle, taki zelenomo nabo traga
Ljudi, kaj vam trebajo kompjutere tuljki
Što vam bo pomògel ako ga na patuljki
Ako več nèčete priznati da ste kamikaze
Priznajte bar to, kaj delate neso samo fraze
Dvoje starci, Sv. Otec Popa i Majka Tereza, bòrijo se sami
Drugima se fučka! Trètjo jezeráčo, maker živeli v tami.

KAK POSTATI SLIKAR

Nêjléži ako so tri-štiri na grûntu
Tu je se križ-kraš, resítano i slama - v bunto
Pljugi, brane, spravljáči;
Motike, kose i pljugi kopôči.
Tu so išče dreve, grede, trčki;
Tu i tam bregi, od hrčki.
Več pot, nemaš de, z nogom stati;
Kam pok na takvom gruntu živ opstati.
Šteli bi, séma skup pomôči?
Zemi papêra, pero v tuš smôči.
Pljugi so pljugi, brane so brane!
Na papêro, se je črno; čije je kaj?
Tu ne pomòre, flaša-dve i pivo Kaj!
Morate si z fôrbama pomôči.
Ali, tu je rečima v slogo, kraj.
Z jenim stricom se nemate nikak.
Njegvo pofôrbate črno, z técom se imate, kak-tak.
Njeno bo, fijôličasto.
Drugi stric je, kak mu da, blesikne!
Njegvo pofôrbate žôto!
A i Ti si saki den druge féle!
Za sebe bote nucali se farbe, ke bodo fârbati štêle.
E, nazôdnje vidite, ka je na grunto placa išče, za prek sto konj.
Ali tuljko penez némate! Zato kupite samo jeno
Konzervo – na gumene kotôče.
Jeee... Ali, ve ste več ne, náivec!!!
Zakuhali ste sema kašo!
Bolje da ste dišli, s kozom ili kravom, na pašo.

TEŠKO JE BROJITI

Rôno sam se návčil brojiti do šesdeset šest,
več me nêšče zgrábil z modrom rokom fejest.
Kaj si moreš za cug si kârto kupi,
idi dimo, morti so je i za tebe korúzni kupi.
Broji dalje, kak tak, do šezdeset devet,
stavi ženo, deco, domoči krevet,
pak si kupi karto za cug.
Bar za Študgart, nebreš na jug.
Kak je tam večpot bilo,
tu i tam se z rokômi skrilo.
Rano sam se návčil do sedemdeset jeden,
več je domaj došel stoti vrag, ne samo jeden.
Jèni so pok pobegli tijam do Pariza,
tam njim je nê pomogla slika živa, Mona Lisa.
Bili so dobri meštri, jeni i pedagogi,
zaskòčili so je trdi demagôgi.
Jeni so to zlo nikak ne zdržáli,
nêjvêkši klošari so postali.
Konj je ležêci i gazda močêci,
dej se stal, došli bi dimo si molêci.
Zato Bane Jelačiću, zepni toga konja,
kaj namo meli dalje saki svega broja.

ŽALOPÔJKA ZA PAJDÓŠÓM

Nahòdil si se z jánom nogom
Nesi se svadil sam, neti z Bogom
Bil si veljki kak zidarski klafter
Školo točen kak od štreke vafter
Deljil si znônje z obedvè rôke
Kak je to što prijal, njegve so moke
Hodali smo po istima sokaki
Ja živ, a ti ve v raki
Vučili smo se kak so drugi šteli
A mi smo v glavi svoje meli
Drugi so kormónili, brod je išel kam
Mi smo znali, ali naše srce neje bilo tam
Pok je došlo *pertûljetje*
Puno je koštalo ali za mlade je ostalo
Niti ve ga puno časa ne bilo
Bar išče jempot! Pod kostánjom kaj se nekaj spilo
Ve ležiš i odnekud zgor nas glediš
Nebrem vervati, kaj si v Peklu! I ne spiš
Pak mi smo dogo v peklo bili
A nesmo sami krivi bili
Versajskim ugovorom paket doni
Drugo z janoga Jèjca, stani pani
Dostik si se nahòdil z jánom nogom
Preràno si nas ostàjl z veljkom tûgom.

posvećeno Miroslavu Milinoviću

POD VELIKOM KROŠNJOM KESTENA
(U mom dvorištu, divlji kesten kao oreol Ecospirituss)

Sporni ljetnji dan
lišće na stablima nepomično
kao da je umjetno, od plastike
vrućina zarobila cijeli grad.
S dva-tri prijatelja kratim dugočasno vrijeme
u inspirirajućim razgovorima
premještajući se s teme na temu.
Diskutiramo o evolucionizmu i kreacionizmu
o kompaktnosti stvari s jedne strane
i praznini atoma s druge,
nepomirljivi brojevi, tko to izmisli?
Da je ugljik četverovalentan, osim u spoju
ugljičnog monoksida gdje je dvovalentan.
Skriva li se u tome neka tajna
svih organskih spojeva?
„Jedan Krećanin kaže da svi Krećani lažu”,
tvrdnja je istovremeno i lažna i istinita
kako je to moguće?
Vodimo polemiku oko toga
kojoj se političkoj opciji prikloniti
onoj lijevog centra ili onoj desnog centra,
suprotstavljamo idealizam racionalizmu
skepticizam optimizmu
pitamo se je li prije bilo bolje ili samo drugačije
kuda ide ovaj svijet...
Svaki od nas ima svoje stajalište
bazirano na vlastitim subjektivnim kriterijima
potkrepljeno više-manje točnim argumentima.
Ja volim crno
ti voliš bijelo
on bi desno
ona bi lijevo.
Mi ne razumijemo vas

vi ne razumijete nas
oni nikoga, ni nas, ni njih
nema tolerancije, sam sam protiv svih.
Da, pa što onda
Smješi se Leonardova Gioconda...
Popili smo puno kave i mineralne vode
i mada je diskusija više nego zanimljiva
osvježenja nema ni od kuda.
I onda u predvečerje
uz kuhano-dimljeni sir, na kockice i crno vino
pojavljuju se oblaci sa sjeverozapada
zapuše osvježavajući vjetar
što miriše na kišu i neki novi *zeitgeist*
i mi se konačno prestanemo sporiti
jer smo se uspjeli složiti
da se ne slažemo.

*Problem uopće nije tamo gdje ga vidiš,
nego tamo odakle ga promatraš., Evald Flisar*

SVÉTSKI TEPEC

„Držim da u čovječju maštu ne ulazi nijedna tako luda misao, da ne bi našla primjera u javnom životu i da je prema tome naš razum ne bi prihvatio i prerađivao. Ja volim govoriti jednostavno i bezazleno, na papiru i ustima. Ali, i istina više puta vrijeđa.” (Montaigne)

Putujući po svijetu, imajući pomiješanu profesiju, slušaš razna predavanja. Puno znaš, a ništa do kraja nisi završio. Iako izgleda dug, život je uvijek prekratak. Temeljna je uloga mozga u održavanju svijesti, u izmjeni stvari u tijelu, u rastu i obnovi staničja i tkiva, u kretanju u okolišu, u rasloju. Više su moždane funkcije informacija, memorija, integracija, koordinacija i asocijacija. Informacijske dojavne mreže dijele se na animalne i vegetativne. Animalne su informacijski izvori osjeta boli (dojava o razaranju tkiva neovisno o uzroku) i ćutilni protočni sustavi koji bilježe promjene energijskih kakvoća okoliša: vid, njuh, sluh, okus, opip, temperatura. Vegetativne informacije potječu od presoreceptora ili obilježivača tlaka unutar tijela, posebice u cirkulacijskom sustavu, i kemoreceptora ili obilježivača mikrofizikalnih zbivanja u tijelu (različiti metaboliti, elektroliti, kiseline i lužine). Ograničen informatičkim mogućnostima vlastitog tijela, nazovimo ga okruženjem po mjeri i suočen s izazovima vanjskog svijeta, nazovimo ga okruženjem po sebi, ljudski je mozak našao mnoštvo sredstava i načina da proširi i obogati izvorišta informacija (dalekozori, sitnozori, instrumenti za orijentaciju u prostoru, registriranje visokih frekvencija i vrlo niskih frekvencija i različitih energetskih izvora, od onih na Zemlji kao vlastitoj postojbini do kozmičkih zračenja, pronicanje u svijet subatomske struktura i svemirskih daljina), što skupno nazivamo znanstvenim napretkom. Podlogom je mogućnosti znanstvene misli svojstvene čovjeku cerebralna centrala. Stvaralačke sposobnosti toga biološkog kompjutera očito su fantastične, a mi ih često nismo ni svijesni.

PRIPOVIJEST INDIANA JONESA

Narodil sam se na Blagovijest. Mom sam bil dogi. Prekzutra so me dnesli na krst, kaj nam prerasel vanjkoša v šterom so se krstili oni krajši. To leto je bila veljka zima. Išče so z strehe visele sveće. Mortik je i sveta voda bila fejest zdena. Potlik, več sam se ne dal nikomo krstiti. Tolstojevi tomovi denes so ne nikov veljki hit, a ja ne znam nikaj na kratkoma povedati. Niti Homer me ne dobro prečital. Nèsam ja štel biti nikov vrhovni zapovjednik Troje, niti sam komu fkral črno

sveta voda bila fejest zdena. Potlik, več sam se ne dal nikomu krstiti. Tolstojevi tomovi denes so ne nikov veljki hit, a ja ne znam nikaj na kratkoma povedati. Niti Homer me ne dobro prečital. Nèsam ja štel biti nikov vrhovni zapovjednik Troje, niti sam komu fkral črno robinjo. Pogrešil sam samo vu tom, ka sam čital roman Normana Mailera Goli i mrtvi, a sebe sam navek smatral Ni Bog ni životinja. A i onda mi je Krleža rekel ka je to Na rubo pameti, a za se so krive Zastave.

Sejeno, sedemdesetih leti v Nemačkoj, zemem v roke knjigo Mačak i miš pak sam si mislil, kaj bom to čital, to sam več preživel. I tak, dosegnem ja drugo knjigo. Mela je 723 stranice. Zadnjo je bilo tre išče napisati. Likovno jo je spakeral Boris Dogan, zvala se Rat protiv rata, a napisal jo je unda nekov, pitali smo se što je to?! Sedemdesetih leta bilo je takvo vreme ka smo si pred sobom meli veljke šah toblje. Igralo se puno partija na suhoma. Ne se znalo točno kak zgledi kralj ili kraljica, a to je ne bilo niti bitno. Znalo se ka se bo zodnja partija odigrala na uzor z jane strane Štrosmajer s druge Jelačić. Lipicaneri so bili v Beču, pijuni se posod iščeju v megli. Delali so samo lauferi, a kâj to se štimalo, bilo je OK. Delalo se pod jenim barjakom Libertas, s tem se šuškalo i Vankufera.

Devedesete potlik infarkta, dojdem z bolnice komplet dimo. Velim čoveko, bil je zadužen za kulturo: Čuj ja bi ti moral povedati što sam, kaj sam. On veli: V redo, poveč ti meni se lepo opširno, ja te poslušam, ali ka boš gotov, dok ja pojem ovoga hamburgera. Mislil sam si vu sebi, ne pitaš ti mene kuljko pot sam ja bil gladen teh zadnji 25 let. A gladi ga je več vrsti. To vidimo i denes. Jani, jani imaju ogromne apetite. No, pitam samo, a kaj ti nej povem za te kratki cajt? On veli: Poveč ti meni istinu. - A štero istino očes? – Pravo! – Ma dej, nêj biti smešen, da pok je bil veljki hit prepovedati provu istino! - Zato imamo pet istini! Ima istina od Kant–Laplasove hipoteze do denes. Jeje biblijska istina, jeje tvoja istina, jeje moja istina i jeje istina jakših pojedinaca. No, tu smo se ne složili.

A za to pak je bil kriv moj negdašnji vujča šteri me navčil jahati dok mi je bilo pet let. Sejano, nigdar sam ne postal Kentaur. Zato so me tuljki junci i tovari rušili, a ja sam i dalje jahal, pak maker pešice samo moje hlače. Denes se peljam v zodnjem vagonu, ne znam da bom opal vun, ali dok se išče peljam, štel bi vam nekaj povedati. Doktori me plašijo, canjgere ne vidim, a ključa za navijati fedri drži nešče drugi v rokâj.

A za to pak je bil kriv moj negdašnji vujča šteri me navčil jahati dok mi je bilo pet let. Sejano, nigdar sam ne postal Kentaur. Zato so me tuljki junci i tovari rušili, a ja sam i dalje jahal, pak maker pešice samo moje hlače. Denes se peljam v zodnjem vagonu, ne znam da bom opal vun, ali dok se išče peljam, štel bi vam nekaj povedati. Doktori me plašijo, canjgere ne vidim, a ključa za navijati fedri drži nešče drugi v rokâj.

TETEC VELEČASNI

Temi i vivi e risspetta i morti - Čuvaj se živih, a poštuj mrtve

Negda je v Sobotici bil jen plebonoš. Mi, rodbinska deca, zvali smo ga Tetec velečasni. A oni so znali reči: Ne morate me zvati tetec, rečite samo velečasni. Čim mi veliste tetec, môm znam kaj vam moram nekaj dati. No, navek so nam nekaj dôli.

Dok so se prveša leta s kočijom dopeljali v Prilok, ophodili so so rodbino. Tak so došli i mojoj stari mami v Kakinjo, denes Ludbreško vulico. Tu sam se ja rodil i dvanaest let živel. To je bil veljki grunt. Denes so z njega dvo. Môm pre poto so bile hiže. Ako tlocrta poglednemo, vu to formo kak je veljko slovo "L", a vdilje po grunto bilo je gospodorsko stonje, prek 50 m konjske štale. Ta familija, išče pre Prvoga svetskog rata tri kolena, pak i dalje bavila se zaprežnom špedicijom, foringošili so od Križevci pak se do Graca. Druga polovica grunta, po dogoč, a od potne strane bila je lepa zelena ledina. Mom, pre poto, gleboki zdenec, na čigo i doga kamenata kopanja z štere so konji pili vodu, a dvajsti koraki dale vo dvor bila je veljka črna malína. Pod tom malínom smo se mi deca nejrojši igrali. Svilci so rojši jeli listje od bele malíne, a mi deca rajši črne malíne. Vu tom dvoru ga bilo navek puno dece i gosek, a nigdar ste ne znali što bolje kriči, deca ili te goske. Dok so bile malíne zrele, pak smo se vtekali z goskami vred, a kakvi smo bili od tejo črni malín, Bog vas oslobodi, refangerači so išče blaženi. Dok bi pred večer došla nešterna mama po svoje dete, lefko bi ga tu ostavila. Mislila je kaj je to dete od nekve črnkinje, Bog mi grehe oprostí, i oni so deca.

Na vulici po šudrenom poto čul se pomalem kas potkovanoga konja. Najampot sestrična storoga jape zakrične: Otprite leso, ide šogor Valent! Otpremo leso i vo dvor se dopeljajo Tetec velečasni. I oni so najrajši konja s kočijom parkerali pod to malíno. Nešterni od stareše dece prijál bi vuzde i obesil na spodnjo škraku, a konj bi tu bez brige dremal. Velečasni so ne dospeli s kočije doli, već smo sa deca bili okoli njih. Si smo znali, v levom žepo bili so cigaretlini, to bi potlik ponudili možem, a v desnom so bili bomboni. Čim bi papera razmotali, mi bi te bombone pograbali kaj krompači koruzo. Velečasni so se tomo sam smejali. Vi bote mortik rekli kaj smo bili slabo odgojeni kaj smo se tak grobali. Ali negda ga ne bilo tuljko bomboni kak denes. Negda je dete celoga svega života ne vidlo tuljko bomboni kuljko ve vidite v nejmenjšem štecuno. No, kaj bili smehe bili išče vekši, Tetec velečasni so znali z nami napraviti huncvotarije, male smicalice. Negda so vam bili črni gumeni bomboni. Zgledali so točno tak kak žnjeranci za cõklje, a rezvločili so se skorom kak denešnje žvake. Jooj! Kak so nam pak te bomboni bili fini. Išče denes, dok se na njih zmislím, mom mi slíne visíjo tíjam do koléna. E, ve, kupíjo nam velečasni takve bombone, ali i jane prave žnjerance i zmešaju je skupa. I pak tak, čim bi papera razmotali, to su šake letele kak strele. Te bombone kaj

zgrobite, visijo z šake kak kuhani špageti. To nemate kaj gledati. Kaj zgrabite, s tem mom v zobe, kaj vam na šteri zgrabil z roke. Jeee! Ve, dok je nešterni počel kosati provoga žnjeranca, te se jako, jako žufko držal, a si drugi so mu se smejali. Smejali so se i velečasni tak kaj so njim od smeha išle soze, kak se nešterni fkanil. No, kaj nēj išle soze i onomo ke žnjerance koše, velečasni i za takvoga imajo bombone, ekster v šaki.

Znali so nas pitati: Kaj vi mortik znate međimurski? A mi bi v jan glas si vikali: Pak mi samo i međimurski znamo! - No, dobro, unda vi meni rečite sedem pot nared, i to fletno: črez štecunčec, črez komorico, mošča čvrči. Mi bi si trgali jezika na falate, a čulo bi se kak Kineze, samo cíci-ča. Jenpot zapitajo mene. Bil sam med menjšima, mortik vam je malo čudno, ali negda sam i ja bil mali: Se ti znaš križati? Ja velim: Znam. - A šterom rokom? – S tom! - Kaj z desnom? Je, to je za mene već bilo preveč. Nesam bil siguran kaj je to desna roka, ali sam se jano klimal glovom da je. – Znači, z desnom. Jeee, pak je to ne nikaj novoga. Z desnom se znodo križati si! A Ivo, najstareši med nami (potlik je i sam bil svećenik), pita fletno: A šterom bi se morali znati križati? Tetec velečasni velido: Kaj šterom? Sema četerema! Mi smo se mom pohitali dolí. Ke po travi, ke po proho i onak bosí počeli z nogomi križati. Velečasni so se tak smejali kaj njim je črevo skokalo. Tak vam je to negda bilo.

CIRKOS

Riječ filozofija znači ljubav prema znanju. Prvi veliki filozofi bili su Grci: Pitagora, Heraklit, Sokrat, Platon, Aristotel, Pluton. Atenski učitelji uživali su veliki ugled. U školama se učila poezija, glazba, ples i gimnastika. Služili su se pergamentnim svitcima umjesto knjigama, mladi su vježbali pisanje na pločicama od meke gline ili voska, koje su urezivali drvenim štapićima. Zahvaljujući autorima kao što su Eshil, Sofoklo, Euripid, nastao je oko V. stoljeća pr. Krista novi tip kazališne predstave, tragedija.

Tragediju smo doživljavali i mi djeca. Ja sam u školi, kao i drugi tog doba, prvo počeo pisati na kamenoj pločici kamenčićem, jedna strana je bila na linije, druga na kvadratiće. Takva je bila i jedna jedina bilježnica od 16 stranica, pola na linije pola na kvadratiće, a pisalo se drvenom olovkom. Domaću zadaću nosio si u glavi. Ako si mel kaj napisano ili zračunato na toblici, moral si jo meti v eksternoj torbici i to je ne bilo sigurno kaj se na zbrisalo. V školu smo uglavnom hodali bosí. Potem si se bežeč vugibal kravama koje kravar tira na pašo, isto kanosovih svinji, jer ak se shari vute smrdiš celi den. Tu so gosôki, šteri čuvljejo žibeke. I oni te očejo fčuknoti ili barem spužvo spločice dolí ftrči. Pak i tebi nekaj v riti frfra kaj potegneš

nešterno pucko za kitico losi. Ona neče ostati dožna, pak moraš bežati. Po stezi se zaletovaju čez lesu cucki. Ideš po poto, pritom te pika zdrobljeno kamenje od kol. Ako bežiš i popičiš se na debleši kamen, vtrgne se novet na polcu i krvariš. Stopram v školi vidiš pravu štetu, zbrisala se zadača. Nemaš zadaču? Bar jano vuro klečiš na kuruzi. Stvarno je krvova ta škola!

Za vreme mađarije prvi put sam išel v kino z školom. Polek farofa v štecunu, prek staloži z štofom i platnom, razapete so ponjove, a puljte so odrivali kraju. Nas, školsku decu, narivali so nuter kak sardine v konzervu. Na zodnji zid so razapeli belo plafto, a pre ulaznih vrati bila je mašinerija v šteroj so bili kajkakvi komedijoš. Rekli so kaj moramo biti čista stiha i gledati leteče slike. S trde kmice došli so ljudi na proščenje. Bilo je to jako naveljkoma, več ljudi nego sveta: štandi, ringišpilj, pak i cirkos. Puno se ljudi vrtelo na ringišpilju. Tak je došla vrtet se i Eržika, séla si je na stolec šteri je visel na lancima, kak i drugi se okoli. Vrtela se tak dogo kak i gramofonska pesem. Dok so drugi išli doli, k njoj je dobežal cirkosant i posél je išče tripot, popevka je bila ista. Eržika je bila lepo blečena, malo v krajšoj ruznoj kiklici, svetila su se bela kolena, gori fejest napeta. A ringšpilj se vrtel i vrtel, do trde kmice.

Cirkosanti so Eržiko tpeljali pod šator glet majmune i slone. Jana pucka je plesala na žici, a dva moški so razvlačili jano žensko na trapezo. To se Eržiki joko dopalo, a cirkosanti so rekli kaj jo to morejo navčiti i tak je stola ž njimi. Polda ju je čakal i čakal, si so več dišli dimo, pak je dišel i on. Vjutro je Polda ljukal v njen dvor, a njena stara mama je rekla da je Eržika snočka ne došla dimo. Polda je išel glet na trate de je bil cirkos, ali neje bilo nigdi nikoga. Jan čovek mu je rekel kaj je cirkos vjutro rano spakovani dišel dalje, a na janim koli na sico me dvema cirkosantima sedela je Eržika. Oni so je petali, žegetali i ščipali i dalje peljali, a ona se samo smijala. Več je drugi tjeden išel, a Eržike ga ne dimo. Tak je njena stara mama rekla žandarima kaj jo poiščejo. Našli so jo v janom dalkom varoši, gde pere pode v cirkoskim vagoni. Žandorima je rekla kaj malo dobi jesti, kaj bo leži mogla vežbati po žici. A za trapez jo sako večer dva rastežejo na sakojočke fele (teško je to prav rezmeti ako je ne na tvojem jeziko, nekaj mi tolmoči Iva Blažinčić, pet let stareši). Dok so žandori dopeljali dimo Eržiko kak pokvarjeno harmuniko, več se od tuge Polda obesil pak so ga več i pokopali.

I tak je završil te film, naše puce so v ropček brisale soze, a dečki so samo šmrklje vlekli na nojža. Je, ali provi kraj je bil dok so se si narenderali na bini: žandori, cirkosanti, Eržika pak i Polda, šteri se na jabuko obesil i več so ga pokopali. Si skup so se nam naklonili. Ve so vučitelji počeli pokati z rokomi i vikati: Elijen! Elijen – Živjeli! Pak smo tak morali i mi. I to je ne bil pravi kraj, počela je krika vika od ovih vekših đaki, a što je kaj mel v rokaj, hital je na plotno. Zakaj so nas fkanili kaj se Polda obesil?

Otprali so vrata i fletno nas tirali vun, a vuni so več čakali vekši za drugu

туру. Dok smo več bili vuni, moja učiteljica Jonka Gotal z Pečuha, mađarska Hrvatica, pita kak nam se dopalo? – Je, kak šteromo! Ja velim: Dok se Polda obesil, mel je dogoga črlenoga jezika kak krampus! A Iva veli: Ti norc, to je bil samo pofarban paper! Znači i drugi so forbali. Učiteljica Jonka ostala je v sljužbi i posle 1945. v Prelogu. Rada je hodala k meši. Pred Božić 1948. stiha se zgubila. Je i ona dišla z cirkosom?

Teca je na krajo grunta delala vrtne metle. Te metle so za pometati po dvoro i na poto. Saki mete svojo polovico širine grunta. To je glavni posel v soboto pod večer. Na glavni vulici to je celo prošćenje, puce i mlade snehe se kredneše blečejo, ne ono kaj imajo v nedeljo. Na glavni vulici puce se šmajhaju mladim opčinskim i školskim podvornikima, šteri so isto v sobotu meštri z metlom. Kaj se na prašilo, zaleva se špric kontama. Polevajo i opčinskom špricom: plehnota velka truga zoj ima pet narenderani špric-ruži. To šprico vlečejo opčinski biki, žene jovčejo: *Pak kaj njih tak tirate. Tak sopijo od te vročine, a ta blagatorija njim visi kak culo pre melino.* Opčinski štalmeštri Nojman Tomoš i Bedenek Iva velido: *Je žene, konji i moži so dišli v rat, a ve morajo delati i biki!* Teca, kak je delala metle v glinenom koto na krajo grunta, zobila je klopko preje. Te glineni kot bil je negda veljki tor za konje šteri su tu tockali po blati kaj njim se popravijo kopita, pak i premeknjeni gležnji. Ve su tu glavni stanari veljka jesenska jabuka i njen puno stareši jako šarokljosti zaročnik, črleni drenek. Ja sam od štiri niti preje naprajl dreto, naprajl sam i štronjgo. Pod noge sam del pušljek vehja i dreto zavezal na kito od jabuke. Na vrat sam del štronjo, štel sam videti kak je bilo Poldijo dok je visel na dreve. Kak sam se ja namrnjavao, vrbova gožva je počila, vehje se resteplo, a noge so samo cemberlentalo v zrako. Proba je skorom bila zaprav. Sreča kaj sam mel v rokaj vinjaka i dreto ober glave drezal, dobro kaj ga vujča ron nabrusil (vinjak = srpasti nož, uglavnom za rezanje žitnih pojasa kod vršilice). Ne znam kak je bilo Poldijo, ali primeni je bilo enc-cvaj čvap. Čim sam čvapnoo doli, vehje me spikalo v rit. Tak sam znal kaj sam živ, samo za to predstavu publike ga ne bilo. Starci na vuličnoj klopi so prepovedali kaj oni šteri se obesejo, nebrejo dojt i nebo, jer štronjga tak prežmekne požeraka, kaj duša komaj pobegne vun črez rit, a v nebo morejo samo čisti. Prešikjena preja ve je bila joka, a dok smo peljali Franciko, unda se v trglu. Nigdar nam zobil to Jakoplje.

Vujča Štef je z blanjkalo nekva drvena kolca, a kotoče od okrogloga vrbovoga dreva kak tenjerasti siri. Rono kaj so došli dimo od obedne meše, zel je dete, svojo prveskinjo, kaj žene léži postovijo stola. Posel je dvoletno sestrično vu ta kolca, a ja i moj pajdoš Joži kaj bomo je peljali. Rud je bil prekratek, pak smo doštukali z dretom od preje. Zabežali smo se mi od škednja prema poto, tak je i visel celi grunt. Dok smo se najbolje zatirali, so kolca bila bržeša od nas, dreta se ftrgla i kolca ravno v gnojno grabu. Dobro kaj je vujča bil posvetešnjem, v

čižmama z visokim sarama. Mom se zagazil i zdigel dete, od Francike niti glasa. Kak jo je glasno vujča dozival, čula je nuter i vujna Kata i doletela vun s veljkim kričom. Ne samo kaj se Francika od frasta zbudila, nego so i krave v štali mukale i konji s kopitama v pod tokli. - Tak! To bode pravo Jakoblje, ve dok dojdó baka i deda z Kraljevec, bodo vidli vnuku v ruzni svilenkasti kiklici, z cvetjem od gnojšice. Ljepše nebre izgledati niti grofofska čer i to rano pred sam obed. Gut apetit! Bežim ja podvrte i poskrivečki drugi baki vu Vučonovce. Dobro kaj so već si bili pre obedo kaj me nej spitovali, zakaj rono vuto vreme idem baki Jolži. Dok sam došel k baki, ona je ne nikaj pitala. Da je dobro, bi mortik došel puno kesneše. Dela je na stol tenjera i pita da li bum jel juho. - Nabom. - A kokšje kuhano meso? - Nabom! Zel sam si samo krojec zdiganoga z makom. Dva bratiči, tu pod njenim vrtima, navek so tu, v tekali so se kaj glodni pajceki v kopanji, a tak so i zgledali. A se skup nad stolom je gledalo oguljeno raspelo i komaj črez meglenu glaž Sv. Jakob z bradom, znutra i z vuna od paučin kak šlajer.

Šparoven je te veljki svetec, već so mu moljci pojeli biškopsku kapu, išče je nosi na glovi. Tu je pre hiži kak glavni svetec jer je od mojega dedija deda bil Jakob. Na drugi strani je mlajša svetica Sv. Terezija, to je kupila bakina jedina kčer jer to ime i ona nosi. Inače jo zno fejst rezveseliti čestitkom za Božić i Vuzem i to je baki dostik za čitanje z janim jokom, maker je ponovlja čitati kak čislo sako desetko.

Juho sam ne štel jesti zato kaj petrožola navek veže z janom te istom dretom. Dok se juha skuha, pušljeka zeljenjave zeme vun, a dreto obesi sušit na kovočku kvaku kuhinjskih vrati. Idemo dalje. Kokošje meso sam ne štel jer sam jempot jel pečeno, melo je duho na gnojšico. Pital sam baku zakaj takva duha. - Je kaj ja morem, ftopila se v gnojšici, krop je se perje odnese, ali ne i duho. Narosolila sam jo vo vinskóm octu s puno češnjeka i pekla na putru kaj su jeli naši stari. Sreča moja, na večer je teca Mara došla po mene kaj pem dimo spot. Sam Bog, tu sam samo jampot v sili spol. Bila je takva huda ploha, solikom i viorom kaj sam mislil kaj bo sodnji den. Obloki so se tak stepali kak prazna kola po debelom šudro, a hiža je cvilila i škripala kaj stori melin na Dravi. Tak me stara mama Jolža te den ne pustila dimo niti je nišče z Kakinje došel po mene. Vreme se nekak kesno smirilo, ali ne i ja. Te drugi veljki špampet ima duho na žoti prah buhač, črez tenjko blazino škriplje strožog s perošinjem, a dunja vonja kak pljesnjevi kruh. Baka veli: Zmoli ono kaj domaj moliš, jo imam svoje i lefko noć! Kakvo lefko noć? Na nojži se nekađ čuje klepetati, pitam: Stara mama, imaš na nojži štakore? - Nemam, niti miša, niti si vrapci, niti golobi gnjezdo delajo, na nojži spi sova. - A kod hoda vun-nuter? - Prepeljava se črez dva srca, dok zbrojim ta dva k coj, sovino i moje, navek so na kupo v hiži štiri srca. Slamnota hiža, koljača od desek zbíta, na njoj vun zrezana dva srca kak mali nojžijski obloki. Coklin od deset redi pečeni cigli, zidi so od nabite

gline armerane pšeničnom pljevom. Na fasadi podšrek je nabita pletena trska i na nju vapnena žbuka. Iznutra fanjputz zamješana glina s konjskim lajnom, kak tapete, to se sako leto živim vapnom pobeli.

To noć sam ne nikaj spol. Baka na drugoj postelji celo noć se je v snu spominala na glas z dedijom šteri je poginol v Prvom ratu, stricom šteri je v Drugom i njenim bratom koji je jako mladi v rudniku nestal. To noć so puno dela učinili. Na Breščici so krmo spravljali, na Krčevini konoplje pukali, v Matočini kalampera kopali, na Goricama graha brali, pre Sv. Križo i koruzo. V meki so grme črne jolse redeli, drva delali i pun kotel špeka kuhali za kosano mošču. Seg a toga na tom grunto ga več dogo ne bilo. Dobro, došla je teca po mene kaj nam moral pok tu spati i noćno prodečtvo pošljušati. Teca veli: Nesi samo ti kriv, vujča je več, šteri je del dete v kolca. Vjutro sam se stal z veseljem, vujne ga ne domaj, dišli so si tri v Kraljevec. Drugo jutro sam se neka nje omekno. A tretje jutro mi ona sama veli: Ti zmotanec, fališ me pri štali na poceku, maček tam čepi, a tebe ga ne. Je čim ona podoji, prvo z dojače naleje v zdeličko mačkom peno i dlake i unda meni v lonček. To spijem na štolnom poceku išče kremežlivi. Potlik bom jel skuhanu i nadrobljenu z belom žemljom. To moji roditelji napri plačajo pekoro, a šegert nosi sako jutro v korpi na plječi od hiže do hiže. Istina, žemlja je sako jutro tu do 1941., ali roditelji mortik dvapot na leto i to kratko. Inače, za deco je pravi kučni red, kak de: Ješ proseno kašo na mleki, kak bebiron, ako nemaš več od štiri zobe. Ako ga jih več, ješ žgance ili mefko od kuruznuga kruha z mlekom. A dok več ne nosiš kiklico, dobil si gače ili hlače kak moški, unda ješ se, kak i drugi i hrdaš kuruzne trde krožnjače. Pamtil bom to Jakoplje kak nejhujše črez celo moje detinjstvo, maker sam ne bil bit.

Je, nema več razmišljanja, vehje se resteplo, obesil sam se ne. Išče sam ja pogotal te suhe žgonce od drete na požaroku. Dojde stara mama Jela Kaj pok tu speljovaš, ploziš po jaboki! Išče so ne zrele! Vu obrazo si kak dejte nešče naharil z modrim zrnjem od bezga. Dej se malo stepi po riti i idi mi po kvasa. Teca na poto pomeče, a ovi drugi saki ima svojega posla. Tu su ti penezi za kvos! A jano jeyce tje za cukor! Ako jeyce potereš, naboš nikaj cmukal! Jeyce ti dojem, kaj na kak zodnji pot za 40 kvosa a za 60 krejceri bomboni. – Stara mama neso krejceri, nego so fileri i pengiji! Nejhujši penez, nebreš se žnjimi niti činkati, prelefk i so, od aluminija, kak i Horti. No itak, štera je kokoš snesla tak malo jeyce? Ve bo pok tetec Erni Dolenčić rekel: Štero jeyce prejde črez tretjo ljuknjo, od njega niti piceka niti žotoga rezanca. Od takvoga jeyce je rezanec bleđi kak mrtvečke noge, vutom jeyce je samo kelije za pošarske koverte. Jožo je bil puno bolji, dok je ne dišel z leventošima v tabor. On je samo rekel: Deni jeyce tu v korpo, zagraj šakom bombone i futać na trate! Pradedijov brat, mel je ženo od Doljenčića.

Na Veljkim tratama i pre Dravi bile so kajkakve igre: strelicama se ciljalo v

zeleno tikvo na šteri so bili narisani krogi. Ali ovi stareši dečki so meli od trske strelo z glavom od bezga, a vunji igla ili šoštarski borer. Takva se zapičila v tikvo i neje bilo jeje-neje center! Šteri dva so pobirali strelice, so čepeli v grabi. Na komandu *Futač!* bežali so pobirat strelice, a na komandu *V grabu* se skriješ. No, kak je Šoparov Joži dobil strelo v joko, ve se moramo skrivati od poljora, ne samo zbog kuruze i kalampera, kaj pečemo na tratama, nego i igre Robin Huda. Tirajo nas samo na prasičkovanje. Pravilo: skopa se kotel v zemlji kak lavur, okoli njega šest jočki, saki ima svojo boto na kraju fejest frntasto, podkorenično. Sedmi tira, hiče v kotel, prasičko, valjčasti drveni pak od 10 cm. Dok on hiti, si z botama točejo vun ognjišta. Dok trevi prasička v kotel, menjajo se jočke. Jočka klep! Jedan je bez jočke, znači kanos - tira prasičko. S tem botama ne dobi navek samo prasička po hrptu, nego i igrači po kolenu ili gležnju, ne daj Bog po glavi. Ali tak se sljuži pastirski staž. Na Veljkim tratama se vučila i Vučanovska abeceda. Bil je to dupljišnji greh, jano je po Vučanoski, drugo po mađarski, a potlik 1945. se bilo tre vučiti praf horvatski. Mela je znami muko učiteljica Mira Firis. Dobro kaj je njen stareši sin Dinko išel z nami v razred. Dok je bilo treba kaj reči pravilno, ili napisati na tobli, on je bil glavni, jer naša mađarska slova bila so okinčena kak muzičke note. Ipsiloni ga bilo celi šerek, falilo je samo obično "I". No fletno je učiteljica Mira dišla za Opatijo jer je bila Dalmatinka, kaj na i mlajši sin Dražen tu započel školu.

Da vidimo kak je zgedala Vučanovska abeceda. Npr. slovo + slika, naziv i prevod naziv.

A + slika = avion, vučanovski prevod eroplan

C + cipela – „cokelj, bakanda“

Č + čekić – „hamer“

D + dimnjak – „ror“

Đ + đeram – „čiga“

G + golub – „pufkač“

M + magarac – „osel“

O + olovka – „klajbes“

P + patka – „raca“

Š + štap – „bota“

Z + zmiija – „kača“

Sestrična

DRVÈNI BICIKLIN

Puno pot sam več rekel kaj nikaj ne znam na kratkoma povédati. Kaj unda reči za jano rečenico na tri stranice, 823 reči, kaj je napisal Viktor Hugo v Jadnicima. Dva soseda z jane i druge strane hiže de sam se ja rodil, Iva Balaškov i Furjan stariji z Kozaričevoga grunta. Obedva idejo k meši, i obedva so dostik gljuhi. Kaj se po vulici spominajo, čujejo oni deset koraki napri, išče več oni za njime. Pre cirkvi Iva hiti čika pod kostanj, a Furjan zagasi s polcom jognja v pipi i ftekne jo v sarico. Navek so sedeli v klecali na desni, moški, strani, brnjeni prodikalnici, deli bi dlana za vuho kaj bolje čuli. Prodečvo je prešlo, pljebonoš je došel do oltora i posvečuje ga s tamjanom. Furi veli Ivijo: Te denešnji tamjan ima nekvo hudo duho. Iva odgovori: To je sigurno kupljeni na mađarskom, duha je kak daj se conjki smodili. - Praf veliš Iva, ron tak. Dim od tamjana se rezišel po cirkvi i ran kaj je meša počela, najampot Furjan je tak glasno zakričnol, kaj se cela cirkva k njemu brnola. Te prestvoril! To se moji bujke v sarici žnjovijo! Beži Furjan vun i sarico z nogom porine v lagev z vodom. Sarica vam je štuklin, obuvala se ober bakandi, kopča se z tri remence, i glumi čižmo, ali se léži zuva. Vatrogasna voda z lagvom bila je v koto pre vrati za na turen, drugi lagev je bil v koto zaj za šekeštrijom. Kak so jempot klecala gorela, voda je navek polek cirkve. No, jampot je došla nečija krava i pre šekeštriji je drveno rigljo porinola i vode se napila. Ali krava kak krava, mom se tu potpisala i na zemljo štambiljo vudrila. Resrdil se farovski kočijoš Vinci Hozmec i veli: Marha nemajo kaj delati okoli cirkve, ne zval se ja tak kak se zovem, ako tomo nabo kraj. I tak, mom med farovskom štalom, i voglom ograje Osvalda Hanaka na sredini steze Broca, zakopajo hrastovoga stopa i góri nasadido ležečega križa. Te križ od hrastovih gredic vodoravno, dok je čovek štel prejšti, je moral pred sobom rivati. Morha s trati več je ne mogla do cirkve, ali dve prasice so mogle, ne kaj išle, kak so morha i svinje po Sajmišni gori, na Glavno, nego ekstra. Te dve so se prepeljale pod vertuljko, pak črez malo leso od farovskoga zida, i cvetnjaka Sv. Obitelji i tu so zišle na Glavno vulicu. Vehlale so one kak da so zaprežene polek ruda. Štreka njim je bila za vrčak de Sv. Furjan zaleva cvetje. Ipak so prejdi stale. Jana je bila od Pigaca Jančija, a druga od Kolareka Tomoša, prek pota Banelija.

No, ta vrtuljka v Broco, za nas deco bila je za pet. Štiri bi se gore spentrali, a peti bi vrtel. Otod je bil i štart za beciklin. Te beciklin je bil extra klasa, bil je ves dreveni, samo so osovine bile grabrove. Naprajl ga mešter Koroci, mešter kolar šteri dela kolovrate i se sorte kotoči i kol. Bil je mešter nad meštrima za naprajti kolesline Mecke wagen ili Jeger wagen. Prvi je bil mesarski, fini kostur od letvici; dok ga brneš nôpak tak je kak hrbet od kornjače, znutra je mel školjku od cink pleha. Jeger wagen je bil dokši, ves dreveni, a zoj se klaplin otpiral za iti leži gori.

Moglo se na njemu peljati deset ljudi. S tem, kaj so na stranicama klapline, sake strane sedido po štiri, a jan na sico napri s kočijošom. Pod nogomi v sredini, mogel je biti ulov: jelen ili vepar, več toga – zojci, fazoni, jarebice, prepelice. Ta školjka se mogla v zimi premestiti i na sonice, samo se spuknejo štiri železni klini.

Mešter Koroci bil je veljki zagriženi kibicer labodoritači. Samo polek njega si ne smel biti ako očeš cele noge. Glumil je sakoga igrača, kak igra ili bi tak moral igrati, a za to je treba veljki plac levo-desno. Negda je labodo prije vritnol nego igrač, mortik je popajdočki i v čijo rit. I drugi so išli gled labodoritače. Dok so je potem pitali kam idejo: Idemo glet dečke šteri crknjeno pesjo kožo naganjajo. Doselili so se polek svinjskoga sejma, prej so bili na Hrupinama, de je bila potlik Šoštariceva šiba. Ali, puno prej, tu je bilo gombališče mađarskih honveda, a za hrptom Jezoša, šteri z rokami kaže pote za Čovec i Postakovec. To je išče ne bilo kak pravo igrališče, Za veličino je na količe razapeto vožince, z motikom drezana paža za center, a golštanjge od črne jalse. Labodoritače so unda zvali Piškovci, priločki športski klub (PŠK) 1919. Polek svinjskoga sejma so se doselili 1924. Sejem je prej bil ograđen pletenom žicom. Pred tekmu je prvo bilo treba stirati goske i krave dalje na trate. I gnoja za vrčak pobrati. Bagac i Iva-šestprsti vlečejo dreto za među igrališča. Murčijov Vinci zabil je po sredini janoga količa i drugoga špičastoga na dreti, vrti se okoli droplje za centar. Ivo Lesar, pomočnik na Svecovoj piljani, rivlje kolca. I to je naprajl Koroci. Imajo male kotoči, a gori je plehnoti lagev, spod jana ljuknja de curi piljovina za crtu, po žnjori.

Eto, dohajajo kibiceri, nedelja je popolne. Renderajo na to visoko škarpu, tu ga i puno puc, sikak štere ido dalje v školo. Trgajo se stiha za te nagoletoe v belim gačama, gori so blečeni kak dá, ali največ v plavo. Evo bežido, prvi je kapetan, golman, Lina Čovski. Tu je Pongračič Feri, kak centarlauf, unda so za njimi drugi. Dok tripot zakričnejo Zdravo! z kostanji doli listje curi. To je navek komentartal Karocij. Na beko levo Conja, nejglasneši od sih, ali ako na trefil labodo, bõr nešternomu potere gležnja ili koleno. Na desni strani bek je Jofek, s tom šajtravom desnom, po snego bi popajdočki široko stezo delal, ali dok poleje labodo, dosegne sosedovoga gola. Feri se zalepil za sosodov gol, tu sedi kak ćuk, ili kak kilometrski stop. Té na bežal. Dok mu dojde na nogo, mom je gol. No, tu je več i stranjski kosmatuljač, črne gače, žibe dogo, stegne rit i zafučne. V centro dečki so na kupo, hiče se pismo-glava, kam štera strana. Sodec puhne, fučka se čuje i tekma počne. Karoci z linije daje nauke: Dečki samo oštro, fletno kak vatrogasci, a gosto kak češelj! Kukač, z centra pelja to labodo, brže-brže, dok ovi sosedu dremlejo. Pazi! Nate ide te stunjesh, kobila mu to fratrovu glavo v grizla, čisto je bos po glavi. Dobro je, dobro, dodal si Ičijo Martinco. Pazi Iča, i nate ide te kosmatuljač, dej mu koza mustače popasla. Dobro si naprajl rodačico do Ivija Ljukačića, dober je te Kakinčan, noge plete fleno kak vertuljka. To, to! Tancara mu sto! Ferijo na nogu i

gool! Kaj ve, svileni Varaždinci idemo brže z labodom na center, kaj čokate? Zdravomarijo? Potegel je te njihov stunješ s centra. Dečki skup, na kup, vroče - jogenj, jogenj, žote bodo gače. Lina zdrami se, dobro je! Rano se poškliznola laboda zgor po gol štanjgi. Ovo je bilo drobno kaj konjska žinja z repa. Sreča naša kaj te stunješ ima polituro na glovi, a ne losi. Ali treba je zahvaliti i Dragijo Pavčeco, šteri ga v silo natiral. No, več smo na pol pota, ve bode nam sonce za hrptom. Dečki malo si počinite i ne puno piti vode, unda bo črevo glogotalo kak konju dok beži. Je, tu je druga polovica tekme. Dečki kaj je? Zglediste nekvi žmeknjeni, so vas puca ne dospele za šmirlgati. Ti puronovu čobo, pretisnoli so Varaždinčane, hudo, huddo, šut goool! Linna! Kaj si mel za šaloto pri obedo gladovino? Nekak si se trdo hitil. Moral si kak Petronova kobila v Dravo. Dečki se vam hrošče v sejmo, vuprite bar kaj bo jan več! Kontra! Bemti gibanico z orehi, trda ljupina, trda trrrda, strino vam vašo prinas bo gol. Lina dobro, ne treba kleti, dišla je v korner. Dečki, nega več puno časa, trgnite se, zglediste nekak posrono. Ide, ide, tuljki dečki pred golom, Kukač vodi, dol je Ferijo, stiska kaj v cirkvi! Što komo kaj? Feri dej gola! Šatorca mu posranoga, Feri leži doli – de je kostokrpač? Nikaj Feri šeplja vun, ali je zasljužil Henca. Iča se namešča labodo. Ve ako naš dol gola, unda te bomo podbrili gori i doli. Fučka i goool! Nesi videl, a te z frntastem nosom je fteknol. Nikaj, tre napeti za zresna, ne posljušati ali bolji čoravo črevo. Kukač vodi, vodi, pazi góstē so to lojtre, dobro dodal si Ljukačićo, ide, ide dobro, šut! Zajahal si snopa korzinja, ti vrag i žaltavca, podel se kak hez na dvanojst. Ferijeva je, Ferijova... Ki vrag? Ve je Feri trebal dati gola, a doli leži kak zgažena žaba na poto. Tri ga zdižejo. Da je pijan, bi ga žmeknoli. Ovo je hujše, puno hujše. Bo to prešlo, puca te bo pred sema zlizala. Ali moči, zasljužil si henca. Tokel ga bo Iča, drba namešča. Tak je kak mađarski Puškaš. Sodec zafučne, šus! Gool! Karocijev škrljok je dletel v grabo, žabama za zdelo. Na mesto Ferija, nuter ide Palfi, išče je šepavi od zodnje tekme. Tu bode čobel blizo sosedovoga golmana. Te prestvoril, vužiže se pipa, Lina je sam, srdit nos mu visi kak purono čoban, dečki so več kak olovni soldati, ide hura-bura, prema Lini, Jofek potegne. Pred sosedovim golom več so si mokri kaj je žmikal kak hodnične gače. Kuljko ga to nog pred golom, kak šibja dok se korpa plete, na čiji nogi je laboda. Sodec fučka, goool! Ipak je šepavi Palfi porinol labodo nuter. Dejte ljudi veljko korpo kaj si varždinski husari poberejo gole za dimo, na sonco bodo je sušili kaj se ne pokvarijo. Stunješ ide oštro z centra, ali neje došel niti blizo šesnajerca, sudija fučka kraj. Ova nedelja je bogota, tri vupert i jan, za nas Trata-paše. Dečki zasljužili ste večerjo v krčmi Belića Miškija. Na sakom stolo bo holjba, 1,5. l vina i flaša soda-vode, to bo platil sodec Ljukačić. Itak, Pongračić bode zet. A za perket bodo se zmetali oni z visoki klobuki. Se razme, nabomo pustili Varaždinčane dimo gladne i žejne, em so v Priloko.

Ipak, nam nešterni deci je bil toplješi pri srcu beciklin. Vez je bil drveni, samo so osovine bile grabrove. Ako si štel peljati se, si moral zdoma donesti žlico mošče, za podmazati osovine. Ako je to podmazal mešter Koroci ze peklom z Peklenice, kaj si se zaflekal, to si moral doli hazdariti z ciglom ili si domaj dobil žitkom šibom. Mešter je rad dôl toga beciklina, samo kaj se fejst smejal dok se šteri prehitil v jarek žitkog blata. Kuljko pod od smeha mu je ôpal te zlizani škrljâk doli, a soze sje brisal stavljačom. A mi deca se fejst zatirali, desno je bil jarek žandarmerijskih jegnjedi. Zaj njih, doli za cirkvom bila je večernja terapija. Mi takmaci, ako si došel do mostiča zâj za farovskim vrtom, dalko si došel. Pobjednik je bil šteri je dotiral do hiže Severovih, zadnja hiža a sosed Korocijo. Do trati ga ne bilo ničega. Na voglo Hobljajova hiža, pred lesom prema Dravi gledi veljki divlji kostanj. Prek pota šrek jugoistoku je veliki maršečki škedenj, Selekcijijske sljužbe. Danas je to ugao ulice N. Tesle i Prvomajske. Lijevo dalje je bio kravski sejem. Desno u tom škednju je Stjepan Radić održao govor prije izbora. Glavni citat bio je: Naš narod nije ni šaka pustolova, ni skup zločinaca, ni četa hajduka, a nije ni hrpa drva, da si netko njim ogrije svoje stare kosti, ni meka glina, da tko mu drago pravi od njega figurice za svoju šareno šahovnicu; živ je to, jak i zdrav organizam sa starom, tisućljetnom kulturom, s velikim idealom društvene pravednosti i reda, s *nesavladivom vjerom u pobjedu pravice i dobra*. Mešter Karoci bil je na tom mitingu i zapamtil sako izgovoreno reč, maker so žandari popisivali prisutne, a žandari su bili šaka jada *Jeftičeve stranke*, kak i činovniki Sreza. Naši so je zvali kukmači, a kukmači so se zvali i kupi dok se pes nameče. Slučajno ak se popičiš, ne samo kaj tje čižma zmozana, nego i smrdi.

No, za nas deco, bil je glaven beciklin šteri je bil ves dreveni, samo so osovine bile grabrove. Meli smo i mi svoju motorizaciju, isto tak drveni trotinet. Bila je to velika fiskultura, odrivavanje bosim nogama, nigdar je ne bilo treba rezati nofte, a trobentovali smo sami.

FALIČNA KUKUVAČA

Iako nisam volio biti u Sajmišnoj u roditeljskoj kući, ipak sam morao nekada doći čuvati brata, kad mama ima nekog posla. Uveče bih išao kući kod stare mame. Ja kući, a teca Maga, najmlađa sestra, k mami na spavanje da ne bude sama jer otac je bio u logoru u Njemačkoj. Nekada bi se zalomilo da tu i prespavam. U ljetnje dane bilo je i lijepo, pogotovo pred kišu. Za uspavanku svirala je velika filharmonija iz Beča i žabji orkestar i oratorijum, majstor na violini zrikavac, prate ga solo primadone i drugi tenori i altovi. Rego-rego, kva-kva, skunkač-kum-kam,

veljka krastača kak mašetarški kebelor, veli v graaabu, v graaabu. Dok se mala zelena katalenka, od štere se pretvoril ruski princ, s pesmom žuri: reegi, reegi je, Jakopo ne, reege - reege je, Jakopo ne... Pre Mustako sam zaspal od onoga kaj je druge srdilo. So večer kobile v štali navlačile su lance gori-doli črez kariko na jaslama. Na krajo je bil drveni bat, kaj je lanec stalno bil napeti, kaj si kobila ne zaštrekne nogu. Zdrav konj spi samo na minute, i to stoječki. Tê bat, drži takta kak veljki bobenj toj celi muziki od lanci. A ti v snu jašeš belca po oblaki, dalko, dalko po nepoznatom svetu. Kaj te opče v jutro bodido i tak boš samo na zodevi. V Sajmišnoj ron pre sosedo Martino Pintaro, nêje treba reklama, čuje se dalko kak nabija obroče na lagve. Tak se stvorila parola, za fejst pametne glave: Moraš dijti k Martino kaj ti dene obroče na glavo, kaj ti na počila glava od preveč pameti.

No, meli so na kvrteljo Tončija Robinzona. Prejdi nek je došel k njim, je živel v zemunici v meki Kramaščici pri Otoku, a v cirkvi je tiral meha za orgulje. Je, v zimi dok je ne mogel pretirati snega do Priloka, bila je tiha meša. I tak so se ljudi složili kaj se nojde nekov stan v Priloku. Nêje to pre Šašeko bil nekov komform, šupa za drva zblanjkana s tri strane švarkline, zakeljena za zid gazdove hiže, krov na jano vodu. Robinzon je te deske zvuna i znutra oblekel šopicama korzinja, saka prevezana z več pojosi šibe. No tom zido po dužini dvora mel je obloka šteri se ne otpiral i dve male glaži na ulaznim vratima. Kakve je mel obloke na zemunici v meki ne znam, ali bil sam v zemunici od Gibaniča, danas ulica S. Radića. K njemu sam išel z Ivijom Lesarom. Zakaj, ne znam, niti znom s čem se Gibanić bavil. Samo znam kak je to zemunica napravljena, vuto formo kak repnjak, a jani so meli tak i za kalamper, pak i za cukurico, črez vrh je bilo fteknjeno por korzini za zrok. No, Gibaničeva je bila kak bunker z Prvog svetskog rata. Na plafono so bile okrogle dreve oguljene črne jolse, sê jana do druge nametane. Ober njih je na debelo trstina, prek nje ponjova premozana olijem od ljenskoga semena, na to gori suha paža i celi hum zemlje. Išlo se nuter črez dokši ganjk, štenjge so bile od špranji, mel je štiri obloke, a to so bile potrte riti od demižonov. Robinzon je od nameštaja mel dogoga stola v dilje po zido, dve črvljive hrastove bljanje, kaj sô ne bile za lagve. Janoga stolca, kaj mu je faljil naslon, i dve sklepone klopice i ron tak krevet, na njem strožok napunjen z kuruznim perošinjim i tri vojnički konjski gunji za pokriti. Ali mel je Robinzon nekaj kaj je mene jako zanimalo. Mel je sakojočke vure, a nejveč zidne na bate. Nešternema je ne našel prave bate pak je z glihal dravsko kamenje. Bil je vuhmuhar, popravljal je vure, jembrela pak i šivače mašine. Jampot sam bil pri njemu dok je jan čovek donesel vuro na popravek, pak so se zaspominali kak je postal Robinzon. V Italiji je bil mešter za mašinske liftove, mel je lepo mlado ženo, kaj je šmekala i drugima. Tak je i te fejst dečko se keljil za njo. Tonči mu je lepo rekel čije je ona blago, ali neje posljuhnol. I tak ga Tonči malo prežmrknol kaj so spokala rebra i sprepiakale čurke. Ve je moral otud pobeči. Kam?

V Zagreb. I tu je otrpal vuhmuharskoga Werkšteta. Dobro je išel posel i mel je i šegrte i kalfe, ali pôk je ženi ne bilo praf. Skompala se išče z mlajšim od sebe, advokatom. Oguljili so Tončija i v banki naprajli doga na njegov račun. Več so ga i žandari iskali, a on je pobegel prek Drave na mađarsko v Prilok. Zato je tak delal kaj ga ne bilo nikaj za zapleniti. Jako je bil dober za tirati meha orguljama v cirkve. Mene je jako rano vujča Štef nafčil orgulje igrati. Bil je to pečenjor, deso se narenderele loti mlečne koruze, spod plehnoto korito puno žarjavke, a žene so ga pak kuhale.

Robinzon, bil je to veljki čovek i prek 130 kil žmehek, joči je mel veljke kak vol. Dok se resrdil na štero vuro, joči je gori brnol žote so bile kak cvebe, a ovo drugo je bilo forbe kak divlji kostanj. Daj se takov noglo podene za voglom, jo bi prvi vikal nejte mene, ja bom dober, ali jo sam se na njega privčil. Samo mama se srdila: Dok gojt dideš Robinzono, smrdiš kak dėje što namazal s petroljimom protiv vuši. Je, tak je pritom meštro mašinsko olije i petroljim, večiti parfem. Ali vure, vure so važne, zidne sakojočke. Mel je i dve vure na pesek, jana mala, točna, kuljko treba za jano jejce v mok skuhati. Rono takva je njemu ne bila treba, njemo je za zojtrek najlepše bilo 12 pečeni jejci i rokovet kiseljaka ili koprive nakvoncano kak za race, a dok je od toga prdnol, na grunto ga ne bilo niti janoga štakora. Pojel je več koprivi nego Mustakove race za se veke vekova. A dobro, jel sam i ja koprive pre Mustako, z vrhom puna zdela žganci, od hajdinske melje, koprive narezane na drobne rezance. Črez noć su namočene vu jabočnom octu, žmeknote i polijane z koščičnim olijem. Takve, potepsti po vrho žganci i nato gori polijati z keseljim mlekom i dober tek! Robinzon je dobil obeda od gazdi. Ne znam kak so se pogodili. Večerjo, ako je ne dobil tam de je nekaj delal, znal sje sam složiti. V štiri literno zdelo nalejal je liter mleka i liter vode, a vu to nadrobil staro štruco kruha. Kupil ga pre Flisaro, a išče gošče pre Posavco Lovrijo, te pak je brat od njegve gazdarice. Jampot sam bil prinjem dok mu je ona donesla obeda, obilna zdela i fejst krajec koruznoga kruha. Bil je to zeljem grah. Duho je mel na sušeni svinjski boncek, ali v zdeli čorbe šok - a mesa jok. Pita njega gazdarica, za ono vekšo vuro na pesek: Kakva je to vura? A Robinzon veli: Ženska! - A zakaj je ženska? - Zoto kaj jo treba stalno nopak bračati kak i žene. I Robinzona so skorom brnoli nopak. Neje v ljeti, vu vroćini lefko tirati meha za orgulje, se čovek mora sleči. A Robinzon je mel črno podkošuljo s tri-štiri ljuknje na črevi, veljke kak penjgi, dogi tregeri, kosmata prsa. Kantor Albin Skok veli pljebonošo: Gospodin morali bote nekaj naprajti, tak dalje nejde! Nemam kaj reči, čovek dobro tira meha, drugi dvo nej tak dobro tirali, ali zgledi kak medved bez kože. Puce pevači, samo ako ga poglednejo več ostanejo bez glasa! – Je dobro, bomo doli zašiti dve robočke s krotkimi rokovi, zaprte do brode. A što bo to šival, nego švelja Mara, naša prva soseda. Na čehari je povedala: Žene dok sam mu jemala mero na hrpto, kak dej v šloprogu merila obešenomo biko

bez kože, a za jano robočko komaj kaj je dostik jana posteljna plofta, z takve bi obično dve zašila. Te babe sega vraga zazvedajo, druga poveda: Robinzonova mama je bila s "Furilandrije" a otec mornar - gusar z Korzike, ali Tonči je bil samo mamin. A ve tu, ta dovica Jaga, kaj ima to vuro na dva veljke bate, stolno se kvari. Unda po večere ide Robinzon to poprovljat, a da gojt Robinzon popravlja to njeno vuro, Jaga drugi den hoda po dvoro po četerema. A te Robinzon je popravljal sakojočke vure, pak i to falično kukovačo pri sebi. Delala je kak i vuni vreme, dok je bilo lepo, se naljuknola vun, dok je bilo grdo, ne. Sosed Tonči veli: Moram njoj nojti pravoga štifta. Nejrojši bi jo hitil posred dvora, ali unda bom ja vekša kukuvača od nje - a ne vuhmuhar. Išče je bila jana, štera je nopak delala, bilo je treba samo složiti prave plesoče. I složil je. Dok je bilo lepo, došla je vun tirolka v kratki dinderlici z ruznim suncobranom. Ako se ravnalo k deždu, je Hohlander došel s trobentom, a canjgeri so kozali svoje vreme. Veli on: Ljudi so takva stvorenja, kaj nikaj nebreyo bez vure, i to mora biti točno, a niti jan na tim vurama nebre prečitati svojo zodnju vuro. Čudno, tu ga njih skoro pedeset, sakojočkih. Jana je bila de so pucke plesale kolo, saki fertalj vure, ali bez muzike, tu se mešter dogo močil. Unda je našel jano ruzno dečje jembrelo, s tenjkima špicama, od toga je rezal bateke po veličini, štucal je, milimeter po milimeter. Tak je dobil muzičko skalo kak na verkleco, feder batek se vrtel, a šipke so puščale glazbo. Melodija je bila kak ona: Pčelica mala marna, leti skuplja med, da je zimi ne mori glad i led.

Robinzon je ne nigdar služil ničijo vojsku, rekel je da niti jana vojska neje mela tak veljko uniformu. No, istina je bila drugačka. Uteg za lift opal mu je na nogu i zdrobil kosti na stopalo. Sosed Mata Blažinčić šoštar, jemal mu je gipsom mero i delal ortopetsku cipelo, a stopalo je mel veljko kak dečji grob. Mata je jemal otiska stopala i švelji Mari, ja sam to unda gledal. Namazal je z olijem kartonsku škatuljo od coklji, Mara je dela nuter nogu i zalejali so z gipsom. Po hrpto stopala i spod tabana bil je po sredini jaki šoštarski konec, dok je gips počel stezati so toga kalupa prerezali na pol. Isti je postupak u mojoj struci kod uzimanja posmrtno maske, treba je fini odjeljivač i režeš na pravo vreme koncem povlačući gore dolje. Na mrtvom je lakše nego živom, ne čini nikakve grimase, ti početnički možda svakakve. Švelja Mara, kak dete, mela je dečjo paralizo, ali je dobro prešla, malo je bila iskrivljena gornja vilica i to jano stopalo. Bila je nerotkinja, ali tuljko dece je retko štera žena mela kak ona. Tuljko je švelji zvučila, kaj je ne niti sama znala, a kuljke je puce spravila zamoš, sòm opravom i posteljinom. Točno je znala se kroje: kakvi se dudači nosijo v Priloku, Deržimurcu, v Gorčani ili Dobravi. To su naši pravi velikani! Mom posle rata, meni je zašila črlene sportske gače, od mađarske zastave, nesam štel zelene. Fačuki so zastavo fkrali na Srezo i njoj prodali, nega bilo nikve robe. Pol dneva si čakal kaj na točkice kupiš jano ronjglu. Ako si bor dobil kohlico, si bil srečen, jer točkice bodo itak prepale.

Robinzon je mel svojo uniformu, trifertoljni črni baloner, sakidnešnje pravo međimursko kapo z velikim šiljtom, a za nedeljo ili svetek škerljaka - klobuka. Zgledal je kak stric Bedanec z igrokaza Kekec, obavezno saki den z veljko jembrelo kaj se pod njom lefko štiri kortali. Kuljko pot je zval žene nek dojdejo pod njegvo jembrelo, ali rojši so bile mokre od dežđa. Išče dok je bil v zemunici v Kenjčevici meki, je zvol žene nek dojdejo glet kak lečejo i skačejo konji z janim rogom po meki. A za te konje so puno prepovedali i pastiri na konjari. Robinzon je jampot zvol mene i Blažinčića Jožija kaj mu pomoremo nekaj v cirkvi okoli meha. Treba so drobni prsti za male šrajfe. Fletno smo prešli črez igrališče i po Broco gori. Cirkva je bila otprta, bila je subota pak su žene kinjčile z cvetjem oltore. To je bil posel za pol vure, i unda nam je pre Panacovki kupil čerleno-bele sveder bonbone. Ve sam bil prvi pot na velikom korošo. Stopram od tod se vidi kak je to veljka cirkva. Od našega mesta na podesto Sv. Jožefa je čista drugač. Narenderani prečki Slaviček Joži, Šestan Štef i ja, daj se bor te Derk nej tuljko rival med nas. Znal sam celo mešo napamet na latinskom. S tecom Magom sam se svadil, pod silo je štela kaj bom ministrant. Prvo mi je bilo krivo, kakov je to Bog kaj ne zna hrvatski, a drugo, v deveti vuri v nedeljo moramo postrojeni iti od škole do cirkve. A zakaj? Na mađarsko vojno mešo, na mađarskom jeziku, kaj Bog zna mađarski? Ve smo ne bili blizo oltari, nego z druge strane pričesne klope. Ve so je zrezali na falate, a rono ona je v stručnim knjigama kak retki rokoko. Bliže oltari, svetištima bile so klope, za oficere i mađarone. Praf-zapraf, to so bili oni šteri so meli več kaputi, sakojočki farbi. Meterologi, kakov veter - takov kaput. Honvedi so stoli med klecalama, a jan je navek brojil kuljko ga običnih ljudi v kljecalama. Propoved i mešo je sljužil vojni kapelan v uniformi, prek nje je mel samo nekvo belo benkico. Si smo se morali na vojno komando brnoti ka prodikalnici. A te vojnooribariton je bolje kričal, kak mlinari v melino, bar tripot več je spominjal Hortija nego Boga. Ono tretje mi se zamerilo dok je mali ministrant, eksterne familije, nesel misno knjigo stalkom skup, z janoga vogla na drugi vogel oltara. Popičil se po štenjgi na podest, neje opal on niti knjiga. Cemešter ga zgrajl za roko, potegel v kmico zoj za oltare i tam ga streskal. Za mene, ministrovanje je bilo Amen. Kodeks elementaris - za vrijeme lomljenje kruha, nema kažnjavanja. Robinzon me je navčil da je treba biti strpljiven i nojti provoga štivfta za falično kukovačo, kaj dojde na vreme vun pre nego snese jejece v tuđe gnjezdo. Zapamtil ga bom zanavek, kak i patera *Collumbusa* (tada 98. let) misionara iz francuskog grada Metza. Bio je to nastavak gozbe u Galileji.

LEGENDE I STRAHOVI

Pradavni poriv da se iznimni događaji, osobite ličnosti i pojave urežu u pučko pamćenje, još onda kad se većina ljudi nije umjela služiti pismom, rodile su se legende. One su tako zapisane u narodnoj predaji kao naslijeđe uma i srca budućim naraštajima. Kad se sjetim ranoga djetinjstva, uvijek sam žalio što se nisam ranije rodio. Toliko je bilo lijepih priča, a pričali su ih nepismeni ljudi. Danas bih više puta volio biti mlađi, nezmjerno je puno mladih i lijepih žena. Sreća moja što nisam star, nego sam najljepši za svoje godine. Sedamdesetih godina prošlog stoljeća doletim iz Frankfurta na Pleso i sretnem tamo profesora Stjepana Remenara, nekadašnjeg direktora škole u Prelogu. Imali smo vremena; ja sam došao ranije, trebao me pokupiti brat, a on je čekao avion, koji je kasnio. Nismo se vidjeli 20 godina, razne su teme došle na tapetu. Kažem ja: Ja nisam imao propozicije za školstvo. Tek će on meni: Pa ti si bio učitelj! Ja ga s nevjericom gledam, ali prije nego on kaže, ja se sjetim. Naime poslije 1945. godine bilo je obavezno opismenjavanje starih, do šezdeset godina, ženama se malo gledalo kroz prste. Ti ljudi imali su tečajeve uvečer u školi. A mi, đaci viših razreda sedmoljetke, dobili smo zadatak da takve ljude podučavamo u obitelji ili rodbinstvu. Ja takvu osobu nisam imao, ali imao sam odmah prvog susjeda i jednog u drugoj ulici. I danas se pitam tko je koga učio po tim večerima? Mi smo njih učili slova, a oni su nama pričali čitave romane, bez mucanja. No, i tu su važni temporalni režnjevi mozga za pamćenje ljudi, mjesta i događaja. Mi, djeca i ukućani, bili smo kao ugipsani slušajući priče tih ljudi i te strahote, ali ujedno bio je to i pedigree da se ne luta noću. Duboko mi se urezao u pamćenje susjed Štef Veršić koji nije bio nepismen. Znao je doći za vrijeme zimskih večeri k staroj mami. Skupilo se društvo, vujča Štef, njegov prijatelj Kozaričev Franc, stric Joži Kudec, pa susjed Balaškov, nekad i kum Đura Ivković koji je bio mami krsni kum.

Veršić je rad došiel, njegva žena se rano legla i čislo molila. Doge so to bile litanije, jeno desetko je zmolila, dve je prespola, tak je čislo melo pedeset desetki. Strahi so bili veljki kaj so se ljudi dvajkožili, tak kaj sam se sčusnol pod dunjo, ali nigdar ne po glavi pokrila. Sema so vuha bila napeta, *letrike* ga ne bilo, *petrolijum* se šporal, de lux je bil samo s peći, srečom čerez šemidrava vrata. Po hiži za pripovjest bile so kulise, difuzno svetlo kak z drakulskog dvorca, frizura tje bila glatka kak jež na hrptu. Fletno si preceral svinjščaka kalampera pečenoga v roro, lončeka keseloga mleka i šnito kuruznoga kruha. Vu krevetu nema šanse da zaspim, dok predstava traje. Pok me Teca Mara došla tentat: *Peš scot - Ne, nemam čas! - Dobro, tu tje posoda v najžijski štenjgama! - Dobro, kaj me nateštavaš, sam ne malo dete, več skorom imam pet let, i ne fajtam več strožoka. Ne hodi več, ve je fejst napeto. Rono jaše prek Drave po debelom ledu.*

Ona i stara mama so v kuhnji. Stara mama prede, a teca je stalno v nekvom ofru. Plete cekere od kuruznoga perošimja. Kaj nado *ejnfonatur*, kuha ljukova pera i bobice od bazge, umače perošinje i time šara. Npr. bijelo smeđe šahovnice ili sve okolo tri reda ljubičastih valova ili smeđi, koso polegnuti križ. Ako so ne cekeri, unda so lusteri od krep papera za viseće petrolejke ili so korpice od setinci: tenjeraste za jecce pobirati, a štubljekaste za cvetje. Ako je ne to, unda plete perzijske ćilime, i brisoče za noge na štengama, od neprikosnovenog materijala *šora*, šaša. I to se, pri oljenki, da je bor to, nego je nekva smrdeća ćurkena mošća z malo voska i mrvica cukora, kaj premeni duho. Jedino je stenj pamučni, kaj je ne konoplja ili ljensko. Gledal sam njo po dnévo dok s haklecom hekla pocolice. A ve sosed Veršić hekla pripovesti kaj ti se koža dvajkoži. Većiti pčelor, znali so ga pitati: *Štef imaš kaj voska? - Imaš ga i ti, samo moraš večpot vuha trebiti!* Bormeš za Črno Kraljico so morala biti strebljena vuha i čiste gače. Veršić, kak je prepovedal, mu se požerak sušil, pak je polek njega moral biti štublek z rež jabočnicom, ali je pomalem cmrlil. Sčusnol sam se v postelji, ali nigdar ne pokrill z dunjom po glavi. Ovo večer je na programo *Huda črna Kraljica*, a neki den je bila *Krvova Rodačica*, štera se koplje v krvi mladih puc kaj bo zanavek mlada ostala. Teca se srđi: *Kaj mislite kaj bom ja zanavek mlada?* Je, moži pušijo. Dok oni dijdejo dimo, treba je se zljufitati, dim se prime sé posod. Pak bo treba nove *lustere* delati, a nejteži prosnice prati. To večer dok je bila na redo *Krvova Rodačica*, moži so dišli, a teca je se pošćropila Svetom vodom i za Veršićom do potni vrat. Stora mama so joj preteknoli: *Kaj speljavaš hamalije, ta Sveta voda nabo dostik do Veljke sobote! - Mama, pak bo za Tri Kralje. - Je ron ti znaš. Mortik bo za te den i v zdenco zmržnjena.* Bormeš so se i moži zmrzli te večeri dok so bile te hrepeneče tragedije v hiži. A za mene nega priče za lako noć potlik molitve *Anđelo ćuvaru*. Tak so išle žugice na pašo, žibeki so komaj za njimi bežali, pak so rekli: *Kak smo mi mali!* A žugice so rekle: *I mi smo bile tak male!* A gosok, dva korake pred njimi, je rekel svojim baritonom: *Da je to bilo?!*

Bio sam već blizu tridesete kad sam naišao na te priče u pismenom obliku i to zbog toga što ta tematika zadire u naše vode zbog kulisa i kazališnih komada. U usmenom obliku donijeli su je u naše krajeve soldati carske Austrougarske, kao što je *Vampirica*, a drugu *Crnu Kraljicu* najvjerojatnije mlinari koji su ispod Kalnika išli u rudnik, kamenolom, Ljubeščicu po razno mlinsko kamenje pa i kućne ručne mlinove. Bilo je to nužno kad se zaledila Drava. Ti ručni mlinovi posuđivali su se od kuće do kuće, za neku sitnu uzvratnu uslugu. Neki su čak i tukli zrno u stopama, barem za kašu. Ipak, veliko mlinsko kamenje za *dravske meline* promjera i preko jedan metar, bili su iz Bosne. Legende dopunjuju stvarne činjenice, povijesnu građu i tradiciju sadržaja koje su izgradili mašta i osjećaji. S druge strane, njezina polazišta zacijelo leže barem u trunu istinskih negdašnjih zbivanja. Zasebno mjesto u drevnoj usmenoj predaji našega puka o vremenu hrvatskog feudalnog

viteštva, zacijelo pripada legendi o Crnoj Kraljici. *Dok ona z korbočom poči, s krovi curido črepi, slama i trstina. Ljudi so skrivi v najglbokšim kotima, psi vu palnici, mački na nožži, konji hržejo, volima se rogi ravnajo, ježima se hrpti furdajo a žabama čreve pokajo.* Pučanstvu se ledila krv u žilama, samo na njenu sjeno i dok je lovila sa sokolom u ruci, vruće krvi, hladnog srca i neobuzdane duše. Tko bi mogao biti ta Crna Kralica? Mogla bi to biti vojvotkinja Margareta, supruga hrvatskog hercega, mlađeg kraljevog brata Stjepana, zatim grčka princeza i kraljica Marija, supruga hrvatsko–ugarskoga kralja Bele IV. Kao predložak legendi, mogla je poslužiti i kći Ludovika Velikog i Elizabete Kotromanić, Marija Anjoi, zlostretna i u Hrvata omražena prva supruga kralja i cara Sigismunda Luksemburškoga. Uzor je mogla biti i gospodarica Medvedvedgrada, u Hrvatskoj nimalo omiljena supruga i udovica posljednjeg celjskoga grofa Urlika II., kneginja Katarina Branković, kći srpskoga despota Đorđa koji je stolovao u Smederevu. No, naslućujući koliko - toliko raspoznavnije tragove na zaraslim i isprepletenim stazama prošlosti, upućuje na petu osobu najvjerojatniju Crnu Kraljicu. Riječ je o Barbari Celjskoj, kćeri grofa, bana i kneza Hermana II. Celjskog i sestri Fridrika II. Celjskog. Žena vihar! Sudionik njezina vremena, Enea Silvio Piccolomini, poslije Pijo II., zapisao je da je *kraljica Barbara žena krasna stasa, visoka, bijele puti.* Jureći od jednog do drugog celjskog ili kraljevskog grada, ta je ljepotica, uvježbanošću izvrsna jahačica, kojoj je među muškarcima tada bilo malo ravnih, ostavljala trag svuda po današnjoj sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Renesansni dragulj Hrvatske i ovoga dijela Europe, Veliki Tabor, što preživljava između vječno mlake i zanesenjačkoga mara poklonika njegove i hrvatske prošlosti, nezaobilazni je dio života Celjskih, pa tako i Barbare. U Krapini, starom povijesnom hrvatskom gradu, u kojem je pet puta zasjedao i Hrvatski sabor, pod svodom kapele, čiji se temelji danas istražuju, kneginjica i kontesa Barbara rekla je pod nevjestinskim velom svoje sudbonosno “da” hrvatsko-ugarskom kralju Sigismundu potkraj godine 1405. Iako je on stolovao u Budimu, često je i dugo izbivao po Europi i tako zanemarivao svoju mladu ženu silovite, neobuzdane, nepredvidive krvi i naravi Celjskih. Čak joj je prepuštao upravljanje kraljevinama, uz svemoćnog oca bana i sestrina muža palatina Ugarske. Sve je to moglo pridonijeti rađanju Crne Kraljice, Barbare Celjske. Ma tko od nas nije čitao (ja sam slušao) za zimskih večeri o uznositoj, silovitoj, u crno odjevenoj vladarici kobne ljepote, koja je na bijelcima, vrancima i doratima jezdila sjeverozapadnim dijelovima Kraljevine Hrvatske i Slavonije: od Krapine, Velikog Tabora i Trakošćana, preko Varaždina, Toplica, Kalnika i Koprivnice, do Đakova. Bila je nošena svojim nagonima, sklonostima i hirovima. Dolazila je u Varaždinske Toplice sa svojom kraljevskom svitom, kako bi hladila svoju naglu narav, krepila zamamno tijelo poslije lova i zabava, jahanja i ljubavnih pustolovina. Zamislimo li tadašnje zime i vijavice, nameće se pitanje

koliko je po takvom vremenu vrsnoj jahačici, kakva je bila Barbara, trebalo na konju ili na saonicama, od Krapine do Budima, od Varaždina do Đakova, od Kalnika do Koprivnice gdje se još vide ostatci nekadašnjeg Kamengrada? Legenda govori da je prešla Dravu sa svojom svitom na saonicama po debelu ledu, prenoćila kod fratara vu *Prilaku*, poslije prešla Muru isto po ledu i nastavila dalje po Mađarskoj.

Postoji neka priča da je Sigismund gradio jednu od pet crkava na današnjem platou Trga sv. Jakoba. On nije izgradio nijednu. Ne samo kod nas, gradili su njegovi vazali. A mogla je to biti i Barbara, njegova supruga. Ako uzmemo ponovo za pomoć zapis suvremenika, Enea Silvia Piccolominia, kasnije pape Pia II., koji kaže za Sigismunda sljedeće: *Nestalan, dosjetljiv, ljubitelj vina i žena, ženskar s tisuću preljuba, nagao, rasipan, mnogo više je obećavao, nego obdržavao*. Treba li se onda čuditi što se Barbara prometnula u Crnu Kraljicu? Ulomci priča iz kmetskih bajti, drvenjara i koliba, čipkastih drvenih trijemova *Turovoga pola* po kojima su tada još pasli i rikali bizoni i zubri, ispleli su bajkovite crne niti oko kraljice u crnom koja jezdi na plemenitom ždrijepcu Medvednicom na kojoj stoluje Prigorjem, turopoljskim lugovima.

Sredinom osamdesetih bio sam u Cerju Gornjem. Iznad Lekenika je drvena crkvice, sada kapela župe Peščenica. Na ulaznim vratima izrezbareni su bizoni. Ta crkva datira negdje iz polovice 18. stoljeća. Po crkvenom protokolu sv. služba vrši se dva puta na godinu, odnosno po zagovoru pokojnih mještana, služe se zadušnice. Nažalost je u potpunosti zapuštena. Takvo nešto zaboli čovjeka naše struke, bio on teist ili ateist. Prilikom sužbe Božje, stvarno je veliki trokut preko kojeg gleda oko Svevišnjega. Ako pada kiša, treba iznad kaleža držati kišobran, a drugi iznad knjige. Požalio mi se župnik, inače rodom iz Jalžabeta. Kaže on u šali: *Nebreš odslužiti mešo. V kaležo tuljko nacuri vode, kaj se vino nebre pretvoriti u krv Isusovu*. Da, znam, pio sam misni traminac u Iloku. Nastavi župnik: *Najbolje je to srušiti i zazidati novu. Toliko je tog življa preko međe, na prošćenju je pun breg. Dobre pol vure, komaj so v cirkvi, drugo okoli štandov i ringišpilja so do jutra. Vu cirkvenom odboro imam same žene! - Velečasni, pak to je dobro, žene so prova radio stanica, na svim valnim dužinama, jedini magnet šteri vleže može. Veličasni, ako bodete to rušili, ja kupim kapelo za svoj grunt, nabo se vunji meša služila, nutrik bode pčelinjak!* Ja uz njih u miru i tišini komuniciram z Bogom i bez posrednika. *Gospodine, nisam dostojan da uniđeš pod krov moj samo reci riječ i ozdravit će duša moja*. Dobro, ja nisam tako jako pobožan, kak ona žena kod oltara Majke Božje. Nije znala na koju bi stranu naslonila glavu, toliko je skrušeno molila, ali i gombala: *Kakva ve išče obavjest, pri jutarnji meši, a neje dal išče blagoslova. Denes je v Priloku tork, žurim se na pijac, drugač bo moja kosana mošča só pozelenela, jer nutrik je kuhani kalamper*. U Cerju Gornjem, lijepi čas proveo sam sa župnikom za jednim stolom na prošćenju. Kod pozdrava mi kaže da

sam bio ugodan sugovornik. - *Hvala velečasni i Vi meni. Zbogom! - I tebi Zbogom, u Ime Isusovo i Marijino, a familiju nek ti čuva Sv. Josip. Zbogom!*

Dođem kući i velim: *Skoro sam kupio drvenu kapelu! A teca Mara digne glas: Kaj, ti si čista bnorel! Što privat more meti cirkvo? Ne samo kaj te bodo vužgali, nego i s Priloka stirali! Zar opet? Ma dej šalim se. Ispovijedam se Bogu Svemogućemu i Vama braćo, ali ne i svakome pojedincu jer preko tvojih grijeha može s tobom manipulirati.* Da, a moj grijeh je i to što nisam završio priču o Crnoj Kraljici. U našem narodu ima izreka *Bolje ostati bez zuba nego bez povijesti.* No i povijest je jedno savitljivo drvo, koje se savija prema trenutnom vjetru. Više puta ne drži se meteorološke istine, ovisno o tome tko čita. Donekle moraš biti stručnjak da pravilno vagneš. To čime se bavim *u fušu*, to je hodanje bos po trnju. Krvav jesi, ali nitko to ne priznaje.

U dinastičnim borbama dviju najmoćnijih obitelji Ugarske i Hrvatske, Celjskih i Hunyadija, taj je burg mužarima mrvio vojvoda Janos, otac budućeg velikog kralja Matije Korvina. Veliki Tabor, što preživljava između mlake ili nikakve brige društva i zanesenjačkoga mara poklonika i hrvatske prošlosti, nezaobilazan je dio života Celjskih, pa tako i Barbarina. On jedini zna pravu sagu o svijetloj i tamnoj strani u našoj historiografiji i književnosti preko svake mjere ozloglašene i ocrnjene obitelji silnika i moćnika Celjskih, pa tako i je li Barbara Celjska zaista bila Crna Kraljica. Samo zidine, dvorane, ložnice, podrumi, svodovi znaju koliko je doista raspojasanih, sretnih, divljih, osamljeničkih dana, noći, mjeseci tu provela Barbara Celjska i je li ona Crna Kraljica. U tom se dvorcu začela nedopustiva ljubav njezina brata Fridrika II., s bremenom sumnje nedokazanoga umorstva prve supruge Elizabete Frankopan, a poslije i njegov brak s, kažu, siromašnom Veronikom iz Desnića. Je li ta ljepotica prostijega roda poslije nasilno usmrćena samo po zapovjedi goropadnog oca njezina muža, jarosnoga Hermana II. Celjskog, ili po želi njezine ohole zaove Barbare? Je li, dakle, Barbara - Crna Kraljica sukrivac jezive kazne Veroniki koja se drznula ući u zabranjeno kraljevsko-velikaški krug? Ili je to sve samo legenda? Mali i Veliki Kalnik, Trakošćan, Varaždin, Gradec, V. Toplice, Koprivnica, Đakovo neka su od važnijih mjesta uz koja se povijesno veže ime Barbare Celjske, ali ih nalazimo i kao oslonac legende o Crnoj Kraljici. Kako je kraljica često samovala, a Sigismund s pratnjom provodio mjesece i godine izvan svojih kraljevina, Barbara je, možda, zaista potisnula od prigode do prigode bračni zavjet vjernosti i prepuštala se putenim užiticima, porivima svoje krvi. No dok je, kako je zapisano, *lov lovila dolom i gorom* uzduž i poprijeko hrvatskih zemalja, je li doista otimala muževe i burgove, zavodila neporočne paževe, vitezove, snovala ženske i kraljevske spletke i bila jača od dobrote i pravde kao Crna Kraljica, doista je drugo pitanje, zasad bez potpunog i pravog odgovora. Puk je svuda vidi, susreće i, navodno, u strahu joj se sklanja. Povjesničari se pitaju je li Kraljica Barbara nakon Sigismundove smrti, a i

u svojoj poznijoj dobi, umrla je 1451., sama gospodarila na Medvedgradu i ostalim burgovima po Hrvatskoj. U prvi mah teško je povjerovati da gospođa zrelih pedesetih godina, bez obzira na žeravicu životne vatre što tad još valjda nije ugasila u njezinom tijelu, jaše u propanj iznad Gradeca, po šumarcima Zagorja, varaždinskom okolicom, predjelima bilogorsko-podravskim, kao nekoć, u nesustaloj pustopašnoj mladosti i promišljenoj, ali još vrućoj zrelosti. Pardon, u atomskom dobu i taj ciklus se produžio! Međutim, tko zna, možda se Barbarina vrela celjska krv nije dala do njezina konačnog smirenja i spokoja u njezinu grobnom počivalištu u Češkoj. Ipak, ne treba zaboraviti ni ovo: kad je 1456. opet nasilno preminuo posljednji celjski grof Urlik II., njegova je udovica Katarina Branković bila vlasnica i nasljednica golemih posjeda i gradova u Srbiji, Bosni, Slavoniji, Hrvatskoj, Austriji, Ugarskoj i Češkoj, također i gospodarica Medvedgrada *Domine de Medwe*. Ne isključujemo mogućnost da je i ona, tuđinka druge vjere, mogla izazvati nesimpatiju i provalu susprezanog bijesa, jala, zavisti jer nedodirljivih moćnika Celjskih, s kojima su se tužili i borili Talovci, Hunyadiji, Gradec, duhovnici i trgovci više nije bilo. Stvorivši od Crne Kraljice utjelovljenje zla, silništva oholosti i svemoći, bahatosti i poroka, bezobzirja, nekažnjenoga zločina pa čak i crne magije, nije li prosti puk tim zbirom svojih odbojnosti obilježio raskalašenost, izopačenost i samodršstvo visokoga plemstva i okrunjenih glava? Bilo kako bilo, tragove navodne zloglasne plemkinje ili kraljice iz pučke višestoljetne predaje zametnule su moguće prave staze do istinske Crne Kraljice.

Današnje razumijevanje te žene pogubnog značaja iz vremena sutona viteškoga feudalnog društva Hrvatske, koja je kipjela strastima i nagonima za vlašću nad ljudima, svemoći obiteljske dinastije i Krune može, možda, malo pomoći prepoznavanju i raščlanjivanju mogućih i utvrđenih činjenica od nataloženih proizvoljnosti legende. Kako ni život, pa ni povijest, nisu isključivo crno-bijeli, ona možda i nije činila sve što joj se pripisuje. Morala je postojati i ljudska, ranjivija strana Crne Kraljice. Možda će tek buduća istraživanja vremena o kojem je riječ uspjeti skinuti tajansveni veo s lica te intrigantne žene, glavnog lika jedne od najosebnijih hrvatski legendi. Dotad, Crna Kraljica i dalje nosi svoju krinku. Stvarno se hrvatski puk namučio i nastrahovao kroz povijest, valjda je već jednom, bar u toj *humanoj eri* zavrijedio malo više poštovanja i od tog novog *plemstva*. Pri spomenu *legenda* ispravno se drži da je riječ o možda najbogatijem djelu narodne usmene predaje, dakle, o jednom od najslikovitijih dijelova ukupne duhovne baštine pojedinog naroda. Pritom, tek ljudi od struke znaju da taj pojam na latinskom znači *ono što se ima, treba pročitati – štivo!*

KRVAVA RODAČICA

Veršičeva priča spomenuta je ranijih večeri, a pričali su je pastiri na konjari, koji su bili djelomično ratni invalidi. Čuvali su konje bogatih gazdi, usput bavili se krivolovom lukom i strijelom, ustrjelili bi srnu, jelena, divljeg vepra ili samo zeca. Bila je to idila pored vatre gdje se peklo ili kuhalo u kotlu na verige, a lovina je tako i tako bila od grofa Feštetića. A uz tu vatru stvarale su se pjesme i priče, stari su zvali *gulji-gulješ pripovesti*, od šterih ti se čurke dvajkožijo i losi furdajo. Normalno, kao dijete od pet, šest godina ne možeš puno zapamtiti. Ipak, strahovi se dugo pamte. Te večeri svima se dizala kosa na glavi, jedino je Veršić bio pošteđen, njegova glava bila je glatka kao kokošje jaje. Možda bi ta priča otišla u zaborav kao i mnoge druge, kad ne bi bila uvrštena u struku, kao zanimljiva kulisa ili film. Naime, radi se o najvećoj vampirici viteškog doba u Europi, a još je uvijek zagonetka. Priča je o Erzsebet Bathori.

Jedne ledene zimske noći 29. prosinca 1610. dok je Erzsebet iz Ecseda večerala u svojoj palači u Csejteu, sluge koje je otposlao Gyorgy Thurzo, navalile su na nju. Grof Palatin dao je otpremiti pedesetogodišnju plemkinju u njezin dvorac povrh sela i zazidati je bez predhodno provedenog sudskog procesa ili donošenja presude. U dolini Vahu u Slovačkoj i danas se vide ruševine dvorca Csetje (Čashtice), gdje je zatvorenica u skućenoj ćeliji trpjela muke gotovo četiri godine, do svoje smrti 21. kolovoza 1614. Smjela je razgovarati samo s čuvarima i svećenicima; svjetlo, zrak, hranu i piće primala je kroz maleni otvor. Morao je postojati veoma važan razlog za tako nečuveni postupak. Doživotno zatočena, Erzsebet je bila, ni manje ni više, nego udovica grofa Ferenc Nadasdyja, junaka pobjede protiv Turaka, majka njegove djece, a usto, da ne zaboravimo moćnu obitelj Bathory, nećakinja Istvana Bathoriya, kralja Poljske i kraljevića Transilvanije te teta još jednog kraljevića – Gabora. Ostanimo pri činjenicama. Mjesecima prije upada u Csejte, u proljeće 1610., ugarski je grof palatin Gyorgy Thurzo pokrenuo istragu protiv grofice. Kako je napisao u uhidbenom nalogu: *Skrenuli su nam pozornost na izvjesne teške optužbe. Plemenita Erzsebet B. pod utjecajem nepoznatih čina, bez bojazni pred Bogom i čovjekom, nemilosrdno, raznim sredstvima, ubila je i prouzročila propast brojnih djevojaka i djevice te drugih ženskih osoba koje su živjele na njezinom imanjima. Zbog gore navedenoga neprihvatljivog razvratništva i teških grijeha moramo je zadržati u pritvoru.* U prvom krugu ispitano je trideset četvero svjedoka, uglavnom slugu, koji su živjeli na području Csejtesa, današnjem okrugu Nitre. Svi su potvrdili jezovite priče koje su se širile o udovici Nadasdy. U drugom je krugu u Sarvaru, u mađarskom okrugu Vasu, saslušano dvadesetak svjedoka koji su također svjedočili protiv grofice. Postavši svijesna istrage, Erzsebet je svečano iznijela svoje primjedbe na te

besmislene optužbe. Uz nju je stala jedna ucvilena plemkinja koja je dragovoljno posvjedočila da je, usprkos onome što je na sve strane rastrubljeno, njezina kći Zsuzsanna Ungvari umrla od bolesti, a ne mučenja. Jedan svjedok protiv njih pedesetero ne vrijedi mnogo. Grofica je zatvorena u dvorac, dok je četvero njezinih osobnih slugu, navodnih suučesnika, odvedeno u Biccse (Bytča) i podvrgnuto mučenju.

Jannos Ujvari, zvan Ficko, priznao je da zna za trideset sedam ubijenih djevojaka, od kojih je neke sam namamio kao sluškinje u dvorce. Mučenje se u Beckovu i Csejteu odvijalo u *kući ogođništa* (u kuhinji), u Sarvaru u zaključanoj sobi u dvorcu, a u Kereszturu u sporednoj zgradi. Sama je plemkinja tukla djevojke, probadala ih iglom i čupala im kožu kliještima; jednom su prilikom zimi ona i Dorko postavili jednu ženu u dvorištu i polijevali je hladnom vodom sve dok se jadnica nije smrzla. Ilona Jo, glavna grofičina suučesnica, prisjetila se zgone kad su po ljetnoj vrućini premazale golu djevojku medom i prisilile je stajati tako dan i noć kako bi je pojeli insekti. Katalin Beniczky, gospodaričina pralja, tvrdi da je u spremištu za žito bilo pedesetak leševa.

Danas, 7. siječnja 1611. godine porota sastavljena prema naredbi palatina u trgovištu Biccseu, donijela je odluku u kojoj se, među ostalim, navodi da je jedan od svjedoka u škrinji zarobljene plemkinje našao popis prema kojemu je broj ubijenih djevojaka bio 650. Presuda: od četvero suučesnika, Darko i Ilona Jo dobili su najteže kazne: *Prste na objema rukama, koji su, uroñjeni u kršćansku krv, izvršili toliko mučenja i klanja, krvnik će iščupati željeznim kliještima, nakon čega će biti živi spaljeni na lomači*. Janos Ficko, s obzirom na mladu dob, osuđen je na smrt *samo* odsjecanjem glave. Katalin Beniczky, vjerojatno plemenitog podrijetla, proglašena je nevinom. Istraga, međutim, ni u kom slučaju nije bila završena jer su u ljeto iste godine saslušana još 244 svjedoka. Suprotno izraženoj želji kralja Matije II., palatin nikada nije izveo Erzsebet Bathory pred porotu. Četiri stoljeća nisu mogli baciti u zaborav priču o *čudovištu iz Csejtea*. Malo se tko trudio čitati povijesna izvješća, ali mnogi su, na primjer, pročitali pjesnika romantičara Janosa Garasa:

*Sjajnu plemkinju ponosnog zamka Csejthe
muče teški snovi kada noć se spusti.*

*U mračnim špiljama, pod kamenim zamkom
bačene na hrpe vidi ljudske kosti.*

Ištvan Csok naslikao je 1895. slavnu kazališnu sliku koja je došla u našu priručničku mapu. Dvadeset godina poslije publicist i pjesnik Endre Ady traži što porazniju usporedbu prezrenog premijera Istvana Tiszu. Dvojbe nema, slava ove priče ne zaustavlja se na mađarskim granicama. Štoviše, ubojica iz zabave, Erzsebet Bathori jedna je od najpoznatijih Mađarica na svijetu. Prema statističkim

podatcima povjesničara Laszla Nagya o njoj su napisane dvadeset tri biografije, pedeset devet studija, osamdeset poglavlja knjiga i tri balade, a povrh toga *dobila je* uloge u sedam drama, tri opere i u devet romana. Nadahnula je kratku priču Astrijanca Sachera Masocha, koji je možda rod našim Sačerima, u čijem se imenu krije korijen riječi mazohizam, a navodno je snažno utjecala i na Irca Brama Stokera, autora klasičnog romana o Drakuli. Američki autor William Seabrook u knjizi objavljenj 1940., Mađaricu naziva *najvećom vampiricom svih vremena*. Bez obzira na žanr, u većini tih djela plemkinja ubija na stotine djevojaka kako bi se kupala u njihovoj krvi.

Načas nas može pokolebati činjenica da, premda je Erzsebet optužena za mnoge strašne zločine, ovaj posljednji u njezino doba nije ni spomenut. Navedena se legenda može pripisati Laszlu Turocziju, jezuitskom historiografu iz 18. stoljeća. U svojoj knjizi objavljenj stotinu godina nakon smrti Erzsebet, u kojoj se očito naslanja na stravične zločine u sjevernoj Mađarskoj, on potanko prepričava kako je jednom, kada je plemkinja pljusnula nespretnu sobaricu, kap krvi iz njezina razbijena nosa pala na plemkinjinu nadlanicu. Ona ju je s gađenjem poželjela obrisati, ali na njezino iznenađenje, na mjesto gdje je kap krvi pala, njezina je koža odmah postala mlađa, ružičasta. Ako samo jedna kap ima takav učinak, zapitala se dama, koliko bi tek lijepa bila kad bih se okupala u punoj kadi krvi. Teško da bi se priča o vampirici, koja se kupa u krvi, toliko proširila samo zahvaljujući latinskom djelu patera Turoczija. Za to je mnogo zaslužniji ugledni Aurel Ignac Fessler, koji je u svojoj povijesti Mađara (1815. - 1825.) u deset svezaka napisao na njemačkom jeziku, slijepo vjerujući Turoczijevoj verziji, nadmašio sve dotadašnje procjene te naveo 600 plemenitih djevojaka koje su iskrvarile zbog grofičinih kupki. Akademski povjesničari sve od tada, dakako, odbijaju prihvatiti tu besmislicu, samo zbog toga što dobro znaju da se krv zgrušava za nekoliko minuta, pa bi bilo fizički neizvedivo uroniti se u želatinoznu masu. No sve donedavno nisu dvojili o krivnji Erzsebet Bathory. Više su raspravljali koliko je bila odgovorna za zlodjela s obzirom na svoje neurološko i psihičko stanje. Do preokreta je došlo sedamdesetih godina prošlog stoljeća: Laszlo Nagy i drugi pronalazili su sve više dokaza u prilog tvrdnji da je gospa od dvorca Csejte zapravo bila predmet mutne spletke. Ključna je figura bio Gabor Bathory, koji je zasjeo na prijestolje kraljevića Transilvanije, a pripremao se preuzeti i ugarsku krunu. Točno tri tjedna prije uhićenja njegove tete, on i njegovi vojnici osvojili su Szeben (također zvan Hermannstadt, a danas poznat kao Sibiu), ondašnji glavni grad Sasa koji je bio vjeran Beču. Istvan Hetyessy u svojoj studiji napisanoj 1971. godine zaključuje da su optužbe protiv Erzsebet Bathory zakuhali njezini najbliži rođaci. No nevjernost i veleizdaja u ono su se doba kažnjavali zaplijenom cjelokupne imovine. Isti recept primijenjen je i kod Zrinskih i Frankopana. Drugi se povjesničari radije usredotočuju na obitelj

palatina Thurzoa, koja je također bacila oko na imovinu Bathoryjevih. Proučavajući njegove motive, zapazili su da je u igrama moći i političkog utjecaja u ugarskom carstvu bitnu ulogu imalo ocrnjivanje ugleda i privlačnost obitelji na čelu kneževine Transilvanije. Povlačenje po blatu Erzsebet, koja nije bila nimalo nemilosrdnija od drugih plemkinja svoga doba, na kraju je poslužilo svrsi.

Irma Szadeczky-Kardoss u djelu *Pravda za Erzsebet Bathory*, objavljenom prije dvadeset pet godina, proučila je hrpe sudskih zapisnika i temeljito razložila optužbe, elemente palatinove taktike, vjerodostojnost izjava svjedoka utemeljenih uglavnom na glasinama i proturječnosti priznanja *suučesnika* iznuđenim stravičnim mučenjem. Zapanjila ju je duboka šutnja o kugi i mnogim drugim epidemijama. Slovački redatelj Juraj Jakubisko uspio je na filmskom platnu *rehabilitirati* Erzsebet. Najskuplja produkcija srednje i istočne Europe u povijesti (koštala je 11,5 milijuna eura) prikazivana je 2008. kao premijera u Bratislavi i Pragu, nakon toga u Budimpešti. Film je sniman na četrdeset pet slovačkih i čeških lokacija i s četiri tisuće statista. Glavnu ulogu u filmu tumači Anna Friel iz Velike Britanije, spletkaroškog palatina Thurzoa glumi Čeh Karol Roden, a kralja Matiju II. Franko Nero. Napomena: Naši stari imali su mnoge stvari dobre, ali da takve priče sluša dijete od 5, 6, 7 godina, iako muško, nije dobro. Seks je bio strogi tabu do punoljetstva ili *druže snađi se*, a ako se deklji kaj pripetilo *ve peš v pekel-to je smrtni greh!* Zabranjeno je voće najslađe. Da nisu Adam i Eva zgrešili, kak bi se napoval svet? Danas neki predviđaju da će zemljino pučanstvo rasti do 12. milijardi i onda ubrzano padati. Seks će biti slobodna aktivnost. Divim se našim starima što nije bilo sramota bilo gdje doći dijete. Neke su majke dojile tri godine. Moja stara mama nije prestala deset godina, u tom razdoblju imala je sedmero djece, a nikada nije oskudjevalo kravljeg mlijeka. A ujna, pored svoje kćeri i kćer susjede preko puta, ili obrnuto ako je koja morala ići u polje. Ja nisam bio te sreće, samo do deset tjedana. *Roza, dolaziš na posao ili ostaješ bez njega?!*

PRILOČKI EGZODOS

Mens agitat molem

Čak je i rat strahovito sredstvo za što brže postignuće procvata i blagostanja u prosvjeti i ljubavi vječnoga mira. To je luka prema kojoj plovimo kroz krvave ratne oluje, koje na koncu novim otkrićima pospješuju razvitak uljudbe prema vječnome miru Grada Božjega. Iz najgrublje sile rađa se prosvjeta, kao iz gnoja mirisni liljani i zlatne sočne naranče. Morfologija svake zemlje nosi u sebi

pravac, kojim će se njezini stanovnici kulturno, moralno i umno razvijati! (A. Tresić – Pavičević, Strakosch Grassmann). *Der Einfall der Mongolen in Mitteleuropa*. Gotovo pred sam kraj rata, Mađari prazne sva sela pored same Drave, kao glavnu liniju obrane prema *prečnima*. Stara mama i tece idu z vujnom k njenima v Kraljevec. Vujna ima troje dece, dolazi i njena sestra s obitelji, a udana je Novak u Prelogu. To je već za Zadravce puna kapa. Stara mama Jela, dosta preplašena od Prvog rata, veli mojoj mami: *Srce me boli, ali ako mu je sojeno kaj pogine, unda nej bo s tobom. Kak nej dojdem pred Jandroša, ako mu se kaj z menom prepeti. Zdrava mu jetra, što se bo fčakal kraj toga rata. Bo se ta Evropa već jampot do kraja spoklala ili popametila, to niti sam Bog ne zna?!* Mama se ne morala puno sekerati, mel je to već na brigi kum Feri, pajdoš oca od djetinjstva pa su i krsni kumovi bratu, a on bu vračal njegovom unuku. Kum Feri, kak dete, imel je jedno povredu i prestala mu je rasti jedna noga i nije bil soldat. Išel je v školo i bil je pisar pre advokatu Laliću. Lalić je imel točnu pravnu formulo: *Svaki čovjek je u pravu - ako nije u krivo*. Puno njih je branil na sudo, ali domačima je ne sel pod britvu. Šišao se u Zagrebu, a brijao u Varaždinu. Kuma Jela, a Ferijeva žena, bila je jako lepa, visoka i jako vredna žena.

Došel je na beciklino Baranašičev sljuga, (oni so navek meli sljuge i puno težaki za poljska dela v sezoni) nek se spakeramo, v drugi turi idemo i mi, došel bo s koli po nas. Je, išče ga puno posla kaj je treba naprajti po naređenju: krila z obloki znosili smo v malo palničko pod ganjkom i nekaj finoga porcelana i blazine zamotane v ponjovu, vu vreče opravo i druge dranguljine deli v palnico. Nekaj posteljine, dunje i drugo smo sé narivali v bratovo zipko, i križ-kraš sprevezali. Polek je išče bila jana plofta, sakojočkoga haljinja, jana putna košara zemljenih posodi, pak i ronjgle. Mama je pod raspelo vu svetilnico nalijola sveto vodo, ono drugo je tak dogo škropila po hiži znutra i vuna dok je flaša ne bila prazna. Verjem kaj bi popajdočki takve dve flaše napunila svojim sozama. Sedem let so obedva delali i šparali kaj to hižičko skup skrpajo. Ona ve moli i kone, niti pune tri leti sam ne vu nji, a ve bodo je te galžanjaki zrušili. *Jendraš, de si ve?! Nigdar te ga ne dok si nejbolje treba! Te galžanjaki bodo zrušili našega doma, čuješ ti to!* Naša hiža bez obloki zgledi tak kak stara općinska kanasija! Eto Tončija: *Se je cakom-pakom spakerano!*, kak je on rekel. Dospeljal je on i feršloga za to naše prase. Oko 40 kg, do Mikloševa bo 100. Kokoši i dve goske bodo ostale, to bodo neštérni pot nahranili vulični odborniki - čuvari, po dvo - tri stojajo v kvartu ili vulici. Tonči je hitil prase z koca vu fršlog i fejst kreči: *Idemo!* Mama išče pobira jejce po kočaki. Sedne se na sic napri s Tončijom, a ja z dvoletnim bratom dzoj na posteljini, a *krpač* vu fršlogu se znami spomina. To prase, nekve žuto-hrdave dlake z črnim flekama, zgledi kak da ga nešče naprajl storoga krpja. Zato sam ga ja nazval *krpač*, a mama ga bo fletno prestila v *herodoš*. Prejdemo hrupinsko križno drevo, prešecija je doga do nuter v

Čovec, a druga linija ide za Postakovec. Mama se križa: *Jezoš respekti čuvaj Priloka, k njemo si brnjeni*. Taman smo prešli mosta, naš je *krpač* skočil z fršloga vun i pod kola. Ja skočim doli i zovem ga, ali zabadav, konjima se plete pod nogomi, a oni na njega pozijo kak da njim je nekov rod. Dobro kaj so konji več k semo vučni. Zabadav pomoč i drugih ljudi, on ima svojo štreku, od početka ruda do kraja kol, ali samo po sredini kaj ga nebreš doseči. Tonči veli: *Nikaj, idemo pomalem, a ti idi (meni) pred rud i ruži s kuruzom v lončeku, teh 300 metri bomo nekak prešli*. Tak je i bilo, ja ružim s kuruzom i zovem: *cuki, cuki krpač, cuki, cuki krpač*. On ide meter pred rudom, a ja dva pred njim, ružim ja s koruzom i tak smo došli vu dvor Vukovih (br. 58). Vukovi so ve naši domačini, ne samo naši, bilo ga oko 40 duši. Od te familije je žena staroga kuma Ivija Baranašića, a Vukovi najveći bogatoši v Čavci. Vu dvoro je pravi rat, taktička vežba zarobljavanja *krpača*. Mobilizirano je se kaj more na noge hoditi, trefili so na njega hititi zeleno mrežu, kamuflaža za topove. Strpali su ga v nekov kokošinjac. Mama veli: *Nejrojši bi kaj te herodoš završil v kotlo, nego kaj me tak sramoti*. Nišče nikaj ne veli, niti pita kaj ide v kotel, jesti je treba maker je rat. Se je to Vukov i Baranašičev živež za život izbeglica. Kum Iva bil je v Prvom svetskom ratu, ali pozadinski vojni ekonom, dobro mu ide i ve organizacija. Spimo na guvni na slami i svojoj posteljini. Mama, kak i druge žene, mora pomagati okoli kuhnje, ali posla ga i v štali, treba dojiti. Moški so nejveč deca ili starci. V jutro mama ide kaj *krpaču* da nekaj jesti, ali od *krpača* ni tora niti glasa. *Krpač* je brnol pod od kočaka i pobegel, ne vidi mu se vojni rešt za izbeglice. Kum Feri zove zbor: *Si moramo v strelce i nojti toga dezertera, nefkretno vučonovsko prose, kak ratna jestiva rezerva zbegel je kotla, bez komonde o povlačenje*. Bar tucet ljudi i dece preiskalo je dvora i vrta, i po dvopot od *krpača* niti duhe. Kum Iva veli: *Te je več čres polje dišel za zeta v Pustakovce*.

Odustalo se od iskanja, ali ja si ne dam mira. Znam da se jampot domaj skrila za pušljek vehja i spol kaj gljuha svinja. Hodam po dvoru i zovem: *cuki, cuki, krpač*. Čini mi se da čujem njegvo čisto stiha hroktanje, ali de? Idem polek ograje črez koprive, a on pod krožnjokom leži poljek veljkoga bundastoga psa. Pitam ga: *Kaj tu delaš?* On se stone i pije vodu z pesje posode i legne se nazoj polek psa. Pes je ne niti mrdnol. Velim kumu Ivijo da sam našel *krpača*, on mom ide gled. *Te stvoril i prestvoril. Pes i prasec morejo skup jesti i spati, samo ljudi med sobom morajo ratovati!* Stvarno, do kraja rata su skupa jeli i spali. Dobro, s *krpačem* več nemam brigo, samo na brata moram paziti. Ali mama mora iti v Prilok glet hižo. Ide z jenom ženom, črez brvno i polek groblja, pre cirkve so se omeknole po broco doli. Popolne, bil sam z drugom decom na poto, vehla mama nazoj. Na glovi ima korpu, z janom rokom podbočena na kok, z drugom predržava pod pazuhama gosku. Pitam: *Kaj to neseš?* - *Je kaj, goska je zvalila dvanojst žibeki. Je nebrem some tam ostajti, oni ne cekajo gosku, morajo nekaj jesti. Na plječi v ruksaku imam*

*zrnje koruze, vu njoj so kokoške jejce. - Sirote, ve so se črez obloke preseljile v kuhngo i v korpi za drva nesejo jejce, je to ne žalosno? - Kaj je tu žalosno, bar si ne iskala po celom grunto i vrtu. Feri, krpača si se rešil ve boš pazil brata i žibeke, mislim se. Zoj za kapelicom se pasejo goske. V Čavci ga dvapot več gosek nego ljudi i skup izbeglicama. Hmonji so gosoki kaj mađarski žandari, a žibeki ga par diviziji kaj Rusov i Bugarov skup. Goske su glasneše nego kačuše, samo so žene glasneše od njih, dok zbirajo žibeke, ali ne birajo reći. Naše se posejo i kopljejo v grabi, mom prek pota de je denes društveni dom. Dobro kaj je te egzodos bil desetak dni i došel je kraj rata. Meni se stopram ve to dopalo. Sako večer bile so na guvni sakojočke napete priče, a glavni vu tom je bil stari kum Iva. Meni stari kum Iva veli: *Ti zbog pajceka i gosek, boš ve dobil srebrno medaljo jer zlatno moramo čuvati za one šteri stonejo bez roki ili nogi. Ti si to zavredel jer si scortal kaj pes i pajcek jedo z jane ronjgle, a ljudi to nikak nebrejo trefiti.* Stolno zmišljujejo nekre nove eksterne porcije, kaj nado si jednaki. Kum Iva, posle Prvog rata bil je tutor ratnoj siročadi, ali i predsjednik općine. To je on Baranašić šteri je v općinskom uredu hitil na stol svoje peneze, i rekel: *Dej Bog vekšega kupa!* Ni drugi vječnici nisu bili šterci. A taj kup je bil za proširenje škole, istočno krilo, pravac sjever-jug. Upravo i ja sam išao u prvi razred od juga, a ostale tri razrede od istočne strane. Po priči podvornika Đure Košaka u prvom razred bilo nas ga 143 đaka. Iva Baranašić bio je i predstavnik Mačekove stranke u Prelogu, ali o njemu ni reći u dvije *Monografije Preloga*. Isto i o Đuri Ivkoviću *Seljačka stranka*. Tri režimi su ga zatvarali. Zauzeo mu mjesto Petković Ivan, iz Seljačke stranke, a postao je član te stranke i napredovao u njoj zahvaljujući Đuri Ivkoviću. Nisu se hodali *Kalamorjo* samo kugljat, nego i vučit da *mesec v zdencu nije pravi*, nego onaj na nebu, a zvezde kak za koga. Ivković je puno trobentoval, ali on je i bil vatrogasni trubač. Dakako, ja i kum Iva nismo dobili nikakve medalje i zahvale. Došli su drugi ljudi šteri su ih sami sebi delili, a to traje, traje. A, kak bi rekli naši stari: *Ako nemaš pljuga, nebreš orati! A i na posno zemlju zabadav je hitati zrnje.* Ali, u Čehovcu sam ipak dobio jednu veliku nagradu slušajući na guvnu priču starog kuma Ive o svili i svilenim fačukima. Slušao sam ga još dva puta kad sam bio stariji. S Ivinom unukom Katom išao sam u osnovnu školu, a uvijek sam bio u deficitu s knjigama. Za to kum Feri koristi advokata Lalića, koji stalno putuje za Zagreb. On nam donosi sve potrebno za školu. Puno navraćam kod Baranašića i tu slušam *kak je negda bilo*. Tim više što je Kolarek Štef bio zet i konjski mešetar (zadnja hiža na grunto). U jednom godišnjaku u Tibigenu, Sveučilišne biblioteke *Alma Matris Tibingensis* jedan konjski mešetar piše: *Vu Perlacku, pri dobrih gazdov za Martinje, šopano goszko poszred dvora v krušni peći pečejo. Na meszto dropza, kyszelo repo narivlejo i čerlenoga paprischa kak ressanche, dostick prpra i lorber liszta, szkup zazsijejo. Vu Perlacku bogatto jedo i zslatno szvilo predu.**

Za moju struku treba široka lepeza znanja jer se koriste razni materijali, pa

tako i tehnika akvarel na svili. Mnoge su tu struke koje se prepliću i dopunjuju od davnina. No, tu su i debele knjige npr. Karl von Koch, ili/i M. Doerner, *Maltechnik und Malmaterijal*. Mnogi umjetnički materijali nastali su od onih svakodnevnih uporabnih stvari, pa i jestivih artikala. No namjera mi je prikazati jednu proždrljivu gusjenicu dugo čak 8 cm, a koja će biti inicijator trase *put svile* koja će i u Prelogu zaposliti mnoge male ručice, uglavnom ženske, od 12 do 18 godina. Vjerujem da mnogi znaju da je svila kineski izum i seže u daleku prošlost 2600. godina prije Krista. Sve što živi mora nešto jesti, tako leptir sviloprelje, konkretno *Bombyx mori* jede lišće murve *Morus alba*, bijele maline. I samo drvo je iz Kine. Ima dvije vrste, bijela i crna. Dok je bijela kao plod odmah jestiva, crna tek kad sazri, crnog je ploda, rađe ju jedu djeca jer prljavi glume rorače, a žene od crnih spremaju razne pekmeze i sok. Bijeli je plod više muška strast jer daje više žganice. No, glavna paša za svilca je lišće *bele maline*.

Početak ide nekako ovako: U kineskoj tradiciji carevi su predvodnici svakoga kulturnog napretka. Danas to rade tajkuni ili partijski vođe. Kineski car Hoangti, primjetivši da je naroda sve više i da nedostaje kože životinja od koje su pravili odjeću i obuću, naredio je zakonitoj ženi Si-ling-chi da promatra svilenu bubu (leptira) i odgonetne kako se okoristiti njenim zapretkom svile. Osim nje, bile su šerek prilježnica, tak je rekel Marko Polo. Ja ga nisam srel, a većpot sam bil na Korčuli. Si-ling-chi uspjela je sakupiti mnoštvo gusjenica prelca, iznašla način kako ih hraniti, kako odmotati čahure, namotati niti i tkati sviline tkanine. Poslije su sve carice slijedile primjer izumiteljice i s velikim marom brinule se za uzgoj svilca. U carskom vrtu uvijek je određena površina bila namjenjena uzgoju murvi (maline) čijim se lišćem hrani svilac. Murvin svilac je monofag, hrani se gotovo samo lišćem bijele murve. Crna je bila tandem za bolju oplodnju bijele, a više oplodnje, na granama veće lišće. Početak berbe lišća uvijek su započinjale carice, pa je taj čin poprimio s vremenom obredni karakter. Stečena iskustva prenosila su se na carske pouzdanike i opunomoćenike i cirkulirala su kao tajna, koju je bilo strogo zabranjeno odavati strancima. Prekršitelj te tajne nije dobio *laganu smrt* samurajskim mačem, nego drastičnu: svukli bi ga do gola, namazali ga svinjskom mašču, stavili u bambusov kavez i objesili na granu nekog stabla. Noću bi štakori brzo namirisali mast, otišli bi ga lizati, ali bila je to cijela divizija. Naguravanjem, došlo bi i do krvave ozljede nesretnika, a do jutra ostao bi samo kostur. U početku su carevi određivali koliko murvi mora posaditi pojedini vlasnik zemljišta. Car dinastije Vei darovao je iz svoga fonda zemljišta pojedine parcele s isključivom namjenom sadnje murvi. Tako uz dobre primjere, a negdje i uz prisilu, svilarstvo se brzo širilo Kinom. S vremenom su se stvorili i viškovi koje su Kinezi prodavali drugim narodima. Karavana, koja je kretala iz Kine preko Babilona do Fenicije, trebala je za taj put, glasoviti put svile, oko 250 dana. Zbog tako dugog, opasnog i

neizvjesnog puta, svila je po dopremi na obale istočnog Mediterana bila veoma skupa. Feničani, koji su preuzimali svilu i ostalu robu, npr. mirodije, još su ju skuplje prodavali diljem Sredozemlja. Iz Kine se svilarstvo postupno širi u Koreju, potom u Japan, Indiju. U Europu je došla relativno kasno. Zabilježeno je da je murvin svilac prenijet iz Kine u Carigrad godine 536., i to potajice. Bizantinski monasi su u šupljim štapovima od bambusa prenijeli jaja svilca. Murva je već od ranije bila nazočna. S područja Bizantskog carstva svilarstvo se širi u Italiju, Francusku i po ostalim zemljama Europe. U Hrvatsku je došlo, dijelom iz Italije, a dijelom s Turcima, od kojih se kao turcizam u našu fitonimiju uvuklo ime za ovo vrstu dud, dudinje. Kulminacija svilarske djelatnosti dosegnuta je u Europi na prijelazu iz 19. u 20. st. Pojava sintetskih vlakana, umjetne svile, kao rezultat primjene dostignuća kemije polimera, zapečatila je i u industrijski razvijenim zemljama sudbinu svilarstva i propast aleja i plantaža murvi. U Prelogu, već sam spomenuo svilaru (filandra) u današnjoj srednjoj školi. O državnom trošku tada Austrougarske sade se stabljike murve s jedne i druge strane ceste u cijelom hataru do susjednih sela gdje vrijedi isti pravilnik kao i po naseljima. Sadnice dolaze iz Mađarske, no veleposjednici nabavljaju za svoje plantaže iz Italije o svom trošku. Tu dolazi na vidjelo priča Ive Baranašića, o njegovom ocu Jakobu i djedu gdje postoji naziv Malinščak, odnosno, desna strana Čakovečke od broja 66. Tu je bila zadnja hiža, kravarija, a koja ide u dubinu današnje Mihanovićeve ulice. Iza toga je polje Potice gdje je bila plantaža Banelija i Šipoša. Zatim istočno Gregoraševe Grabe, koja danas graniči s industrijskom zonom sjever, odnosno Hrupine tj. po Hrubinu Janu, meštru ciglaru. Naziv Grabe su dobile kod propasti svilarstva. Iskopana su stabla s panjevima, ulegnućem zemlje nastao je neravan teren što za ručno košenje nije bio veliki problem. Ali bio je problem za vlasnika poslije 1945. Oduzete su, raskomadane i podjelene *U ime naroda!* I pre Gregorašu je bila sneha od Mustaka. Ti *bogotoši* su te plantaže davali na *rendu* proizvođačima svilca, a plaćalo se kompenzacijom raznim težakima u sezoni poljoprivrednih poslova. Ti bogotoši so indirektni podsrek za školu. Za proizvodnju svilca trebalo je i neko pisano znanje, to je bio poticaj da roditelji puste i žensku djecu u školu, pa bilo to samo kroz zimske mjesece. Inače, onda je bila komanda za sve da moraju završiti tri razreda osnovne kako bi znali pisati i čitati. Računati su morali znati samo trgovci i financi. Eto tako Potice dobivaju naziv jer svaki je imao jedan do tri reda stabala za brati lišće murve za *požrtnjaka* svilca.

Stabla murve pored druma, vlasništva Općine, prvenstvo su imale ratne udovice i cestari. To su udovice muževa soldata Napoleona, *gescheng* Austrije za špansir marš do Moskve. U samom objektu svilare navodno je radilo oko 60 pucki od 12 do 18 let jer za odmotavanje kokona trebaju fini prsti. Muški su bili samo za otkup kokona. Na poparenju istih bila su tri kotla po 300 litara iz stare solane.

Otkup su vršili bogataški sinovi, pa odatle priča o *svilenim fačukima*, neke maloljetne pucke su ostale trudne. Kruh naš svagdanji. Kako su to već bili oženjeni muškarci, od jednoga njegova žena veli: *To naš rešil z janim boncekom na spovedi pri gospodinu, nego boš te pucki dol pol mekote zemlje*. Unda so išče deca bila fal.

Pričao mi je Dretar Josip (1890. – 1976.), moram mu biti zahvalan jer sam čuo mnoge priče od njega, više generacija bili su mlinari: *Zabadav si zrel mlinar ako nemaš kaj mleti*. Tak je došla k melino jana stara mama i donesla stopram rođeno dete i veli mlinaru: *Na! To je tvoje dete, kremežljivo je tak, kak i saki mlinar! To si naprajl moji vnuki za strogonjku hržene melje?! - Kuma Maga, Bog z vami, tu nared je devet melini, si so oni mljeli i hrž*.

Vraćamo se svilcu. Začudo je moć konverzije zelene lisne mase u finu svilenu nit, koju posjeduje Bambis mori L. Gusjenica tog leptira duga čak 8 cm, hraneći se proždrljivo lišćem murve, pod kraj svog stadija isprede svilenu čahuru, kokon, u kojem se preobražava u leptira. Izlijetanjem leptira, gubi se proizvod. Zato treba pogoditi pravo vrijeme da se to spriječi izlaganjem vodenoj kupki na temperaturi 80 stupnjeva Celzijevih. Čahure se odmataju u svilenu nit koje su vrlo tanke svega oko 0,02 mm zbog čega se istodobno odmata nekoliko čahura kako bi se dobila čvršća nit sposobna za daljnju obradu. Svila je u svom početku viskozna siropasta tekućina istiskivana iz dviju podusnih otvora gusjenice. U doticaju sa zrakom očvršne u svilenu nit. Kemijski je to protein, fibroin. Uz ovu, gusjenica izlučuje ljepljiv *sericin* koji niti fibroina slijepljuje u kompaknu čahuru. Vidite, koliko je potrebno da se stvori samo takva jedna gusjenica. Zato delajte nekaj, ne samo presti i na staroga Boga se nasloniti. Saki zanat živi dok njegov proizvod na sejmo ima kupca.

Pri kraju treba spomenuti da se bijela i crna murva odlikuju stanovitim ljekovitim svojstvima. Još i danas je u kineskom tradicionalnom ljekarstvu na cijeni lijek protiv groznice i upala grla spravljen od plodova crne murve. Korom su istjerivali trakavice, a lišćem liječili povišeni šećer u krvi. Tim su se koristili i drugi narodi koji su došli u posjed murve. No čim se vrbova kora pretvorila u tabletu *aspirina* u Kaltenbergu, na scenu su nastupile samo tablete. *Dajte mi praha!*, viču svi, *Kakvoga proha? Onoga z nožji, za prati veša ili onoga za po zemlji hitati?* Kod nas do potpunog pomora svilca došlo je za vreme mađarske revolucije 1848. Hungarija se nije brinula, došlo je i do raka crijeva gusenice, lišće je zarazio divlji dudovac. To su pronašli Francuzi, kao i lijek. Taj divlji dudovac i u naše vrijeme je doživio istu sudbinu raznim špricanjem jer on se prekvalificirao za univerzalni *meni* svog lišća. Pitanje je koliko dobra usput ništimo i špricanjem komaraca? Zašto nema žaba? Zašto nema roda? Zašto nema djece? Zašto nema lastavica? Zašto nema malini? Zašto? I djeca se prave na daljinski. Sve je to umjetna svila, njezine sestre i braća, velika nedaća i još veća zadaća. Zanimljivo kako se po

svijetu nalaze transportne vreće svile s natpisom i blombom *Perlack Hungarija*, u muzeju Milana, i drugim gradovima Europe pa čak i u Bruggeu u Belgiji, gdje je rođena svjetska burza (huz der Bursse).

ŠTO MRAKE IŠČE, PO KMICI HODA

Jednom prilikom Kalman Mesarić mi kaže: *Mi Međimurci jesmo žabari koji krekčemo svaki po svojem, ali moramo se naučiti i pisati!* Ja pišem kako znam i umijem. Šesti razred je sedmogodišnje škole u Prelogu, moji roditelji nikako nisu čisti seljaci iako imaju neke nasljedne okućnice. Otac je alatničar, a mama školovana kuharica, ali vreme je takvo; ako hodaš k meši, teško je dobiti v Priloku posla. Mama se bavi vrtom i tržnicom. Otac je rekao da u njegovom dvorištu nikada neće biti štala i krava. Nauživao se tuđih krava kao dijete na paši *za tri zdrapane robače celo leto*. Naprotiv, ja sam stvarno uživao čuvajući krave moje stare mame, kao i ostalo od seljačije jer sam kod nje bio do svoje dvanaeste godine. Sve je upućivalo na to da dom treba napustiti i nešto izučiti. Mama veli: *Dobro, ako se nećeš vučiti za tkolca ili vužara, unda idi glet toga molera za šteroga si čul pre šoštaru Ivi Glavini. Ali kaj boš znal, za takve velido kaj njim okoli riti rastejo paučine od gladi*. Drugo so oni šteri gledido v črno škatulju, glaži namožejo z nekvim keljem, vudri te na kipec i mom so nekvi krejceri. Ja trdi kak drenekovo drevo, se jano bi išel v Podravino. Prosim soseda Miškija Pandura kaj mi posodi beciklina. Komaj sam ga nagovoril, a kuljke zimske večeri sam mu pomogal delati. Znal je reči: *Čuj, dej ti zvrtaš z borvintom te goste tenjke ljuknje na podloško za kefe, prvo te okroglo podogovate* (elipsaste). Znal sam i sebi napraviti blatarico kefo i za boksa mazati, ali od svinjske dlake, konjski rep je bil drogi kak v Bečo. Tak, ipak mi je dol beciklina i nabrojil na dogoma kak litanije sih Svetih: kaj mi na nešče fkral beciklina, ščem unda on pe na sejem, a delal je kefe na črno samo kaj se preživi. Mama mi do peneze za cug i pot pod noge. Dotiram v Otok do broda, brod je na prečni strani, a brodori pri Debelco pijejo. Štrpčem na mestu kak da me zebe, ljudi Božji žuri mi se, cug bo pobegel, a na beciklino se išče ne znam zgor po Dravi peljati. Dobro, tu je brod, ve pok čokajo mortik išče nešče dojde, nabodo samo mene peljali. Kakov veljki posel, z janom rokom drži veslo zapornico, a Drava broda nese. Dobro, treba je joka roka, a i znati kam veslo na sredini brnoti. Bil bi fejst gosti kolomajz, dej sajla počila ko broda drži, bilo bi *mili moji, kuda koji, a ja sam ne znam kam*. Evo, došla su jana kola z konjima zaprežena i idemo prek. Pitam pomočnika brodaru kaj sam dožen za prevoz, on samo je mahnol z rokom. *Po ocu si Vučonovčan*. Prek sam, fejst tiram beciklina, brzine menjam samo v nogoj, pre Loki me prime nekov drobnik dešč, kak proba za jesen. Dobro kaj sam zel toga

starešega kaputa, deblješi je z nešternom zakrpom. Ipak je ne dobro, čez cusravi žep mi je opal lonček, šterim se zaklepa beciklin i zvjial je špice. Nekak popravim to i beži dalje. Dojdem v Ljubdreg na stanico dostik knap, železničar mi veli: *Karto ti morem dati, ali za beciklin pisati ne. Tu ga nasloni na zid, dok se vrneš ga zemeš.* Jezoš meni, tuđega beciklina samo tak ostajti? Je, nega časa, cug ide v stanico. Zlojtrim z lancem beciklina, lokot na kormono, a de je ključ, v šterom žepu, ključa ga ne. Nikaj, anđel čuvar ve čuvaj beciklina, mene ne moraš, skočim gori, cug giblje.

Sednem se na klop u vagonu. Kaj me pok to žulja v levom coklju? Zujem se, a ono ključ od lokota. Znači da so i na hlačama žepi cusravi, praf mama veli: *V žepe rivlješ sega dreka. Moral bi meti gvato kak goska, mortik bi žepi bili celi!* Gledim čez oblok, kuruze so već počele biti žote, pojem to šnito kuruznoga kruha, tenjko namazano z kosanom moščom, i tak dojde i Koprivnica. Tu ga puno ljudi koli zapreženih konji, došli so k paromlinu. Pitam janoga jakšega čoveka: *Kum. Kak bi mogel dojt do Hlebin? - Veliš do Hlebin? Ve rano so dišla jana kola za Hlebine. A koga ti trebaš tam? - Čekajte, kaj se zmislím, te moler se zove nekak kak hajdinska kaša. - Ah, znam, ali on već dogo živi v Zagrebu.* Krsto Hegedušić 1901. – 1975. začetnik naivnog slikarstva u Hlebinama. Vu tom ga pajdoš pozove: *Židor, idemo, konji štrpčejo!* Stvarno so štrptali po blati, a bili so zmozani i po črevi kaj prasci. A ti naš nikaj štrptal kak molerski inaš vu Hlebinama – mislim se. Nikaj, brnem se na stanico i počokam cuga za Ljubdreg. Dohojamo, ja gledim čez oblok vagona, anđela - čuvara ne vidim, ali fala Bogu, beciklin je tu. Zajašem beciklina i fejst tiram do broda, kaj nej brodari dišli pre dimo. Rono to se pripetilo, den je takov, net je sejem v Priloku niti v Ljubdregu, niti kakva zobava vu Otoku.

Nega tu nikvoga veljkoga štunderanja, brni se nazoj k Debelco i prosi kaj tu prespiš. Povem pre hiži kaj mi se pripetelo, a oni velido niti si prvi, niti zodnji. Pelja me sneha do škednja, pes laja kaj stekli, dej v tihni ako te v griznem zazresna boš pobesnel - mislim vu sebi. *Tu gori na seni imaš ponjovu. Tak si složi kaj se žnjom i pokriješ. Kaj pušiš? - Ne! Išče sam premali!* Nikada nisam pušio. Dok se mi dvoje tu dogovorjamo dojdejo Debelcova mamica. Ja se takve žene zovem mamice. *Dečec kaj si mortik gladen? – Mamica, ne jako.* A kaj ne, pojel bi i one kravske drotnene korpice na koli. Beciklin je stiral jutrenjo prežgono juho nadrobljeno z kruhom, a mom nôn kraj Sv. Đurđa sam pognojil nečijo kuruzo. Na cugo, kaj sam pojel, ono šnito, to bi vlezlo vu vekše vuho, a ne v moju cusravo črevo. Evo mamice nazoj: *Dečec, z ovim si založi, kaj boš mirneše spol!* Donesla mi je fejst krajec kuruznoga kruha, v pečnici pečeni, išče se z njega kodelo, takvoga sam mel navek nejrojši. Prinas ga ne bilo veljke gospočiye, ali kruh se ne nigdar v kišto zaklepal. Staro pravilo je bilo - ako si ne išče koruzo kopal, nesi smel niti sam si drezati kruha. To je pre drugima, de ga bilo puno dece, a mali krožnjoki, moralo biti pravilo. Deca so se vjutro stala, cusrava kaj rešeto, a i snočka so se ne preveč sita legla. Mama njim

vjutro veli: *Ve bomo prvo Božeka zmolili, za toga se prevri prežgona juha, a i kruhek se bo zbudil.* Deca so Boga molila, ali so menje gledala raspelo, nego hižnoga troma, na njem je spol veljki hleb kuruznoga kruha. Trom je dužna greda za poprečne grede koje nose plafon, tzv. daščane prosnice, koje su s donje strane pofarbane, a s tavanke strane premazane glinom, koja je armirana pšeničnom pljevom ili svinjskom dlakom. Zakukuljam se ja vu to ponjavu. Pesa so pustili od krožnjoki, ve vozi cuga po žici gori-dolji po grunto, ali ne lôja. Došla mi na pamet pripovest z konjare: kakti negda dok so hodali po sejme mešetari i gazdini sini ili zeti, kakve so se strahе voščili dok ji je noč prijela pri *Debelco* kak so išli sejma, z Ljudbrega, Virovitice ili tijam z Križevci. Za večerjo so dobili hladnetino, a zdele so vun stoli čovečji prsti. Sosed Balaškov bi rekel: *Fejst pijanom i svinjski rep je kak prst.* No, z onom krčmom na Cigljišču, prek pota Ferenčece, nega šolje. Prepovedajo: Bila je veljka, na kat. Zvuna je mela štenje za gori, a vu dvoru je bila veljka streha kak konak, za konje i kočije. Dobil si za večerjo hladnetino, tri porcije za jano krunu. Jéso prsti vun stoli i to nekvi tusti gebeli. Što je išel spot na kat, prvo so ga pregledali, ali nema kresivo ili drugačko vožigalo, to kakti zbog jognja. Gori z potnikom je išel gazda, v rokaj je nesel lampaša. Otpral je vrata i pokazal v hiži v šterom koto je postelja i odišel dolji. Te jaden prefrigani svetski tepec je v čižmi mel kresivo i pamučnoga stenja namočenoga vu vosku. Dok je gazda dišel, je vužgal i videl ober postelji so kakti na plafono visele brane. Vun je ne mogel, zvuna je bil zakljenjeni, a obločec mali i to z gatrama. Nikaj, počenol se mom za vrata i čakal. Negdi v trdi noči podnejo doli brane na postelje. Neje prešlo dogo, dobežijo gori dvo jaki medvedi - moži, ljučejo z lampašom jer je putnik od gunji naprajl kakti čoveka šteri spi. Za to vreme, potnik je več odbežal doli, zajahal konja i pobegel. Te je unda prepovedal kak se v *Črni krčmi Laterna* na Cigljišču od potnika dela hladnetina. Rano od mene nej bila tusta hladnetina, a prsti zdele vun bi stoli tenjki kak školski klajbes. Pijan bi to mislil kaj so škromplji od piceka. Tu na seni ober mene, visijo samo paučine, a za spati imam pajdoša, malo dalje, črno-beli tusti maček.

Zakukljal sam se vu to ponjovu, nekaj sam mrmljajući zmolil i zaspal kaj zakloni. Vjutro rano so me zbudili kukurikači pevci, glasneši so kak naše babe v tork na pijaco. Malo sam se namrnjoval i zaspal nazoj. Ve sam senjal kak se peljam sam, vu veljkom čono po Dravi, ali te čon nejde po vodi, nego po zrako. A zazresna čujem vu dvoru muški glos ke veli: *Zrak je čisti, denes bo lepi den za veljko delo.* Tak se stanem i ja, lepo sam speglani kaj da so me krave preživale. Pre zdenco sam se hmil i lepo z rukovom zbrisal. Pok evo mamice, nesejo lončeka mleka i šnito kruha. *Dečec, poječ to kaj boš leži tiral beciklina. – Fala, mamica!* Mleko je bilo toplo, ve ga sneha podojila, nesam snočka zagledal, dola mi je veljko hruško kaj si potiram kruha, ona je lepo trudna. Nikaj, sema skupa se zahvalim za spati i jesti, Bog vam plati! Mamica velido: *Bogo hvala, kaj moremo, a tebi puno zdravlja i*

zbogom! - Zbogom! Brodori so rono na te stroni, zdoleč mi vičejo: *De si ti? Snočka te kesno Miška iskal ako si se ftopil, a deje unda beciklin? - Tu sam ja i živ i zdrav i z beciklinom.* S tem spomekom dojdemo prek na našo strano. Tiram beciklina po drvenom mostu prek Zotona vu Otoku, zodnja gumija je nekva prazna. Pre stari krčmi slamom pokritom, prosim pumpo, blanje na mostu se so rezlokane, nešterna hrastova treska se prepeljala prek gumije. Dok sam pumpal, vidle so me Otočonke štere so z beciklini išle švelji Mari. One bodo sigurno rekle mami da idem i ja. Na veljkom zovoju je gumija tak prazna kaj moram iti pešice. No, tu sam več pre Priloku, tu je kovačnica *puši-puši* (meha). Tu je križno drevo, na trokutastom Vučanovskom jeziko. Božek raspeti, kak putokaz: gledi vdilje po Kakinji, z levom kaže v Otok, a desnom za veljke trate, vidi on i za hrptom vdilje po Vučanovci. Božek, prosim tu polek tebe se bom sel, imaš lepo jembrelo od te široke lipe. V leti tje ne vroče, samo kaj si tu več na zodevi. Te motori po ljeti te zaprosijo, po dežđu te škropido, od spod do pojasa si tak blaten kak da si pravi Međimorec. Od veljki brzini, ne dospejo se niti križati. Puno njih se tobože klanja, a išče te razapinjo. Pitanje kuljko bi zanati prepalo, dej bilo po tvojem. Oprosti, smrdido mi noge, ali se moram zuti, šudreni pot nuter mi se napeljal kamenček, kaj one nikaj ne žulja šteri imajo kamenoto srce. Čuj, ja ve moram iti, saki ima nekvoga doma. Zbogom! Pak bo došlo vreme, kaj bodo tu žene z decom v korizmi Boga molile, povijest se brača, kak i moda, a dojde na isto, samo druge farbe.

Dojdem v Sajmišno vulico, od strane trati, gosek puno igrališče od labodoritoči, brat se igra z Blažinčičevim dečkima, med kostanjima svinjskoga sejma. Kanosovi dečki se igrajo svojimi kozicama, сосед Vinci ide z lojtricom nekomu delat moleraja. Božek Martin - pintar, nabija obroče na lagve. Šoštari, Blažinčić Mata i Ivo Glavina, spominajo se kak dojtj do kože, zima ide, cokli so treba. Vu Veršetetu čujejo se hamri, kalfe i ináši klincajo potplate. Puna vulica je krov, tira je na pašo kravar. Pred hižom švelje Mare spomina se i mama. Brne se k mej, videl sam njoj na lico kaj je srečna kaj me vidi, ali i ona na mojem da je pot bil brez hasna i veli: *Nikaj, i ti peš vu Slovenijo kak i otec i pol Međimurja. Tam ga zanati kakve očes. Ovak, što mrake išče, po kmici hoda!*

ŽGEČE KOPRIVE

Japa so s kobilom dopeljali doga drva z meke: črno jalso i gacijaša drobnoga. Bilo je treba toga voza porinuti na guvno kaj bodo tam japa pomalem rezali na kratko. Si so se na kup pobrali, pak i mamica, kaj to porinejo v breg. Bili so tuljko jaki kaj je jano dogo drevo predrlo blanjke k sosedo. Kaj se potlik pripetilo?

Bili so samo japa krivi kaj so to drevo ne prejdi drezali ili ftrgnjeno desko z novom zamenili. Pre sosedo je bil jan lepi, zrel, črni dečko, a z ove strane tenjka, plava pucka, kak nedopečeni kruh. Zato je Đurijo ne niti šmekala. Bila je prešmrkljiva. On je več gledal zreleše i bogote, kak mu je mama rekla. On je več bil gazda i jedinec. Puno stareša sestra dišla je zamoš na Mađarsko, a otec mu je poginol dok je Đura išče bil mali. Bil je konjski mešetar, pak ga je zatokel žrebec. Ne moči reči kaj so Joničini bili sermašni. Meli so kobilo, dve krave i pun dvor živine. Janičin japa Valent je mel sestro, ali išče kak mala je hmrla od tifusa, a njihov japa je poginul v ratu. Janičina mama Jaga je z Vučonovec. Familija z puno dece, a same puce, tak so kak štenjgice, jana drugoj do vuh. Snoboki teško ido k takvi hiži. Kòt so te ljudi ne iskali bar janoga dečeca: na senokoši, v meki, v pormi dok so seno zmetali, v koruzi dok so graha broli, dok so konoplje i lena namakali v Dravi, dok so f noči žèli kaj se na zrnje restepalo. I kuljko so Boga spremolili i nikak do dečeca dojt. Njim je vujna rekla: *Kaj se tuljko močite za janoga maloga dečeca? Dok puce zrastejo, saka si nojde veljkoga dečka.* Lefko je to reči de je bogatija, a tu: kuljko snoboki, tuljko i spački. Kaj boš s takvom štera ti bo rodila same puce? Dok pe zamoš, saki moraš dati pol mekote zemlje. Ako ti sin ide za zeta, kaj moraš dati? Gologa špampeta, vojničkoga kufra, svetešnje čizme i jano dobro koso i to je to.

Ipak, od teju sestri, Valent je snobočil Jagi i dobil je več kak janoga bitenjka. Pri Dravi je dobila skorom pol mekote. Je bila pesnata zemlja, ali v suši takov zdeni hamok je vlekel vodo, a koruza je rasla i rodila. Tak so došli i svati, do pol noči bili so pre mladeki. Potlik pol noči Valent pelja Jago dimo kak svojo ženo. Sprevojajo nešterni goščeniki i tamburoši, za njimi idejo i kola z bitenjkom. Bitenjek je zavezan v malo ponjovu za presušanje graha, hajdine ili prosenoga zrnja. Nutrik so dunja, blazina i dva vanjkuša puni perja, kak i dve hodnične plafte za koruzo, grah i drača brati i tri hodnični brisoči, oštri, takvi kaj zbrišejo ono kaj voda ne opere. Polek bitenjka bil je kolovert na četiri noge i črno veljko jembrelo, a pred tem, napri, ono glavno: veljka lajca (z romorom so unda išle zamož samo milostive), lajca z dva predela: vu veljkom je na dnu posteljina, dve robočke skorom do kolena, dve do gležnja za spatí, pet untereke, tri guzanjke: jana črešnjeva, trava zelena i sivomodra. Tu so išče tri dudači i tri fertofi svileni, sakojočke fele; štrikanec, tibetski robec, dva svilena ropca za na glavo i dve naheklane pocolice. V koto so bile porinjene sandale i vrbove klompe za blato i šlopoc po dvoro, a gomboš coklje je mela na sebi. V malom predelo lajce je bilo pet pamučnih ropčeki, dva fina brisača, molitvenik i čislo. Na drugoj strani klopko preje v štero so zapičene tri igle i haklec za heklanje i doga, debela igla za šivanje ponjovi i vreča. Jago so lepo odprajli od hiže, ali ove druge sestre morale bodo pomoči, one več zamožne. Dok su se peljali dimo i domaj so svati huškali. Huškanje je prestalo dok je bilo treba iti v postelju. Petrolijum lampa, kak da je

sóma sej svetila i namigovala. Na posteljo se prvo zavlekla Jaga, v robači do gležnja. Unda se slačil Valent. Ostal je v robači komaj do kolena. Jaga ga čez prste ljukala. Samo jempot jo je kušnoj, na Sesvete pre grobju. Neje bil nekov lepotec, ali je bil skrben. Dostik kročate noge, a kosmote kak medvedove, lasi malo rudasti, vrh je fraterski, fletno bo bos po glavi. Valent se legne, Jaga se stisnula kak žmeknjeno prališče. Stisne se Valent k njoj, a ona zajovče: *Válji, bomo pre Boga molili?* - *Kak očoš.* I to so obajli. Počne Valent pod dunjom iskati strane sveta. Pak Jaga zajovče: *Nbrem ja tu delati greha, tuljki sveci nas gledido pak i raspelo!* - *Sveci črez te paučine i proh nikaj ne vidijo, a respelo morem nopak brnoti.* - *Je, ve zgledi kak hamot pre štali* - veli Jaga. *A kaj se mi tu močimo, puhnem sveču i nikaj se na vidlo* - veli Valent. Jaga pita: *A kak boš unda našel, ono kaj iščeš?* - *Lefko, kak v meki. Med sakim škrakama je vekši mehenj, samo je tre popetati.* I tak je ipak v jutro Jaga išla k meši kak prova mlada sneha.

No, z njihovom čerjom Janicom, išlo je čistam drugač. Spočetka so njeni ne znali nikaj, a z janom strelom, zeznali so se. Sosedov Đura je bil pravi dečko. Kaj gojt je delal po dvoro, stalno je fučkal. Janico pak je samo nekaj vleklo kaj ga hodala glet. Skorom je tu zamenila to ftrgnjeno desko. Stalno je bila tu i Đura je ne mogel kaj jo nej videl. I tak so dnevi išli. Jane kesne večeri, pobirala je Janica po guvnu kokošje jejce i pok je ljukala. Đura veli: *Hodi k mej!* - *Kaj si nori, več je Zdravomarijo odzvonilo, hodi ti k mej!* Đura bi rad došel, ali za njega je ljuknja bila prevoska pak je se bolje i bolje nagovorjal Janico kaj dojde k njemu. Najempot je z fertofa jejce sipala v korpu i prepelja se črez ljuknjo k sosedo. Je, ali je kijklja bila tenjka i kratka, a koprive so bile jako veljke i se posod so je spekle. Skakala je, zaslinala prste i ž njimi se ruljila. Đuriju je bilo jako žal, pak je i on svojim prstima pomogal. Gobe so bile se vekše i bolje gori. Komaj kaj je se posod Đura dospel, Janico je več zimica stepala od tuljki gobi. Đura jo je stisnoj k sej. Mom je osetil puno vekše gobe na prsej. Janica je štela zakričnoti, a nišče je ne smel znati kaj so skup. Dobro kaj se Đura znašel pak je fletno stisnoj svoje vusnice na njene. A kaj je drugo mogel ako so roke mele drugoga posla. Neje niti Đurijo bilo lefko od tuljke brige. V jani mesti ga prijal trdi krč, pak so i njemu bile treba obloge. Se je to črez gosti plot gledal mali Jandrek, sosod z druge strane Đurija. Ali kaj je videl? Kaj se dve spodobе sim-tam nišejo. Bila je lepa mesečina, ali pod starom hruškom od gostoga listja i ploda je bila kmica. Jandreka je vujna zvala: *Hodi nuter, hodi dimo, nega cujzeki vuni, nikaj ne zvonido zvončeki.* Ipak nekaj je zvonilo. Jandrek je ne razmel, a vujna je ne vidla. Dnevi so išli a Janice ga več dogo ne bilo pre ljuknji. Ve je i Đura hodal ljukat ali jo bo de videl po grunto, a nje ga nigdi ne bilo. Janica se nekaj prehladila, mela je vročino i preležala par dni v postelji. Jano večer jo Đura čuje kak tira goske v tor: *Žuga haj, žuga haj, haj, haj.* Zapre ona goske, a Đura je pozove k sebi. Listali so dalje one stranice kaj so započeli. Grdi so se jesenski vetri

počeli napohovati. Tak jane večeri, Janica veli Đurijo kaj je izgleda žmefka. Đura je počel farbe menjati kak da je prepal v gnojšico v svetešnji opravi. Pita Jonico kak to tak najampot? *Kak najampot, so koprive za škednjom čista čelave.* Joničini domaj so ne nikaj znali.

Došla je i zima, zaklali so svinjo. Japa Valent veli svojoj ženi Jagi: *Dobro kuhaš, pozna se i na Jonici kak ide širom. Zelje z mesom mlati kaj mlatec na guvni. Bolje keselo bolje ji paše. Sam Bog kaj je prestalo ono jesensko riganje. - Je Váli, istina, noglo se gojba, več sam joj raspustila se kijklje.* Zima je prešla i pertuljetje je tu, a Đurija niti za vračtvo k coj. Počel je Đura onak, zdaleč, svojom mamom se spominati, a klopko se počelo odmotavati do sredine. Mama niti čuti neče za nekvu tenjko siroto, nego jako čer dobroga gazde, štera zna i more se delati i veli: *Kaj te briga za njo ako je tvoje dete. Ako bo žensko, daš pol mekote zemlje i miren si za se veke vekova. Ako pak bo muško, niti tuljko. Naprajl si janoga soldata i nekomo dobroga zeta.* Nebre se Đura njoj vupreti. Rano je ostala dovica i vodila je gospodorstvo. Prvo joj je pomogal mlajši brat ali i on je opal v ratu. Neje štela nazoj iti zamoš. Tu je bila sneha a i svekrva se fletno pobrala. Dok je se po hiži, štali i dvoro posprovila, podojila mleko za sir, znala je oditi pod vrte nastavljat zrušene snope korzinja, kaj je veter sprehital. Kakinčani i Gorjančani navek so meli doge podvrtnice. Tak joj je hodal pomogat jan Gorjančan, kaj na domaj na zodevi dok žena pospravlja deco spot. Kak gojt janima zgledalo pomalem, a drugima fletno,

Dravski zaton

došlo je i ljeto. Vozi Sv. Ilija svoja kola, kopičejo se prazni lagvi i treskajo strele. Zagrmi, strela vudri, Janica padne doli, a mamica zakričnejo: *Jezoš i Kristoš! Janico je suha strela vudrila!* No, ipak je ne bila suha, pod njom je već bila voda. *Fletno ž njom v hižo! I zovite babico!*, vičejo mamica. Dok vudri strela, a na zmes so i žgeče koprive, najbolje je zvati babico. Čim je došla babica, mām od vrat je vikala kak mađarski žandar: *Z postelje sê dolji! Dunjo, blazino i strožoka. Na gole deske deti čisto plafto, njoj za hrbet dva vanjkoše i fletno donesite vročo vodo!* Mamica velido: *Za čas bo vroča, ja podežgem pozdera.* Babica si bloči beloga štajerskoga fertofa z tregeri, drba nekaj po torbi i gomba vu svoju bradu. Brača se porodilji: *Mala, nikaj se ne treba zbincovati. Tak bo išlo kak ja rečem. Nabo tak slatko kak je bilo nuter, ali na zodnje boš svoje delo košovala.* Janica je ne mela punih 17 let. Neje išlo fletno niti lefko, ali je išlo dobro. Već je i pol Priloka zeznalo kaj je Janico strela vudrila. Pun grunt ga bilo bob. Pak i obloke so čisto zakrile. Babici so inače bile straho. I pok so njoj sto pitanja postajle. Kak pe to strela vun ste drobne pucke. Stopram se javi za glovo vekša kovočeva Regina. *Preklete babe, kak da ste vnoge bile na prvom porodo jakše, samo ste zabile! A ve ste debele stare krave. – Babe, meknite se od obloka! Ne vidim! Babim ja ženo ili špampeta?!* I tak, fletno se zaplakal dečec. S črnim, malo rudastema lasi, a veselje neje bilo samo v hiži, nego po celom grunto.

Vredila je babica popka, oprala je dete, vredila babinjo i dela dete polek nje. *Poglej si Janica, je bilo vredno muke?* Janica, kak gojt zmočena, malo se nasmijala i dete k sej stisnola. No, ve je već i babica zasljužila nekvo južino, pak so je pozvali v kuhnju. Puno je toga pred njo nametala Janičina mama, se kaj so meli. Treba je toga rušta nahraniti šteri se komaj prepelja črez sermaške štoke. Vu veljki zdeli bil je pečeni picek. Narodil se lani med mešami. Dok se v jesen koruza se posot restepala, je bilo dobro. Potlik je tirajo v krej od koržnjoka z metlom. Moral je švicati te mladi pevček kaj de do hrane, celo vreme je drbal po

Brodarska koča

gnojo. Noge je mel doge kak da je prebežal maraton na tri olimpijade. Da so mo ne drezali škromplje, stoli bi vun zdele, kak rasohe z tri roge. Bila je tu zdelička z keseljakom sirom, nutrik češnjak, slatko vrhnje i zgor poprašen papriš, polek so bili i turoši. Kak se babica prekrížila žganicom, za poterovanje je mela domoče vino z brojdi. Ve dej nešče pogledal te prazne posode, teško kaj bi znal kaj je bilo nutri. Dve okrogle kosti bez hrmustavca i golo hrptišče, a druge je kosti babica semljela kak i trtico, i pes kaj njoj mater klel. Ve ne znaš je bil piccek muško ili žensko. Za kraj, štopljin je bil turoš, ne moči reči, kruha je malo pojela. Zdigla je roke ober sebe i lepo se podrignola kak Perga od repe. Stala se, pak je rekla *Ve idem išče jempot, kaj preglednem posteljico, ali nema de ljuknjo, kaj nej nekaj nutri ostalo*. Bil je to jan šus na dve muhe. Za to vreme so v kuhnji morali spakerati bogotoga cekera. To je prvi. Več viziti, več cekeri. Nešterne rodbinske babe i sosede več so bile v hiži. Vužge se babica: *Babe vrag vas je jahal, več ste tu?! Dejte ženi mira! Dej nej; več vi po deteto znote što je otec?! Pok je dete išče bolje modro nego vaši fertofi! Babe ite dimo mlatit žito, a ne kaj tu mlatite prazno slamo*. No, negdašnje međimurske babe so po deteto prepoznale oca pre čiji je gojt hiži bil. Nej se skrije denešnji DNK.

Tak vam je negda bila mama Maga. Mela je puno dece, pak je morala jempot ili dvapot na tjeden peči kruha. Unda so išče si pekli kruha domaj i to koruznoga. Mož njoj je bil mlinarski pomočnik i skorom nigdar domaj. Jenoga zimskoga dneva, zravnna se Maga peč kruha, a deco je, kaj joj nado na zodevi, se šteri so mogli hoditi, z kuhinje sterala v hižo. Tam so japica kurili peč, pušili pipo i prepovedali pripovesti, a mama je bez brige delala v kuhnji. V kuhnji v janom koto je bila zazidana pečnica, a ober nje kohlja. Tu so na menjše pekli koloče za vekše svetke. Inače so pekli zlevanke i krožnjače z orehenkom i prošnjače z črne melje, vu njima so bili cvirki ili samo malo kosane mošče. Za Vuzem so pekli perece v krušni peči. S tom pečnicom skup je bil zazidani i špohret. Od špohreta do zida vu tom koto, bila je složena nekva postelja. Na dve niske klope bila je deta mesarska toblja, na njo malo slame i puno staroga haljinja. Maga je več presejala meljo i poporila v koriti i zamesila vunjo domočega kvosa. Najampot nešče pokoči na kuhinjska vrata. Maga veli: *Slobodno!* Nuter stone Jalža. Ona je z Doljnjega kraja, a došla je v Gornji. Stare mame so njim bile sesrične, ali obedve imajo puno dece, pak retko da jana drugoj ide. Dok je Jolža stola nuter, je pozdravila: *Falen bodi Jezoš Kristoš!* - *Se veke vekove hvalen*, odgovori Maga. *O, Maga, i ti si se zravnala peči kruha? I ja sam se zravnala sejat meljo pak mi je mali Lovro skočil v sito i predral ga. Sam ga fejest nabila, ali je ne nikaj pomoglo. Sito je i tak predreto. Zato sam došla tebe prosit ako mi moreš tvoje posoditi*. Maga veli: *Morem, ve rano sam ga odnesla v nožiske štenjge. Idem po njega*. Maga odijde, a Jolža stone dva koraka bliže postelji. Bil je odškrinjeni te jedini mali obločec, a s pečnice od serovih drv je išel gosti dim, bil je skorom do poda. Jolža pre postelji počne bajati:

Kak si mi ti dober, niti se ne čuješ kak so te zakukljali vu to haljinje. Samo obrazi so ti vuni, a črleni kak tvojemo ocu dok se napije. Maga se vrne, a Jolža njoj veli: Rono bojam malomo kak je dober i ima lepe črlene obraze. – Jolža, Bog s tobom, so to ne obrazi, to mu je nos! - A kaj je tak črleni? - Moramo reči fala Bogu kaj mu je tak črleni. V juro mu je bil čist modri skorom se zmrzel! - Em nej reči, tak veliš? Bokčeg jaden, pak de se skorom zmrzel? - Kaj de? Pak v štali, tam ga krava mela! No, vrnimo se provomu deteto.

Babica sje zela za posel kaj se oširo pospomina z Đurijom i njegovom mamom. Unda bo več leži starim plebonošom. I on, kak je stareši, se nekve vekše skule znutra ima. Đura i mama so morali posljuhnoti babico. Morajo zahvaliti njoj kaj je Đurija zvekla na ov svet jer se vupral s pleči, kak pijonec med štoke. Babica je na mamu skričala. Takva drnda nebre roditi kak da joj je prvi pot. Ako naš ve rodila, unda naš več nigdar. Leta so ti vun. Vidla je babica kaj nejde drugač, pok je na črevo pretisnula z laktom i svojom malenkosti, a Đura je zletel kaj z topa. No, Đurijovi i Janičini svati so se zavlekli do trde zime. Lepi svati so bili. Na sedem sonic so se peljali. Na zodnjima so se peljali tamboroši, bajzara so komaj sprajli napri z kočijošom, bili so to dva fejest bojsi. Se sonice i konji bili so okinčeni z ružama i pantleki od krep papera. Konji so meli po glavniki tuljke ruže kaj so ne bile treba konjske očole. Jonica je ipak bila, v belom šlajero, zgledala je kak v snu vila, a i Đura se polek nje štimal. Pljebonoš je za venčanje v cirkvi naprajl pravo mešo z prodeštvom. Kak so mladi greha naprajli, ali so v Božjem krilo ostali. Fnoge je okoli srca grelo, ali njih je več fejest za noge zeblo. Bila je jaka zima. Najhujše je bilo onima, šteri so došli pijani, a ve so se več strezneli v cirkvi. Konji so štrptali pod kostanjima v cintoro, ali so je morali po Priloku sprevojati kaj se nado sprehladili. Dok so svati išli dimo, saki kočijoš se poredo parkeral pred sama cirkvena vrata. Samo je prvi barjaktar več bil na vulici. Moftal je s tom zastavom kaj so konji išli prečki po vulici. Si so se konji jezno držali kak da so znali kaj je za svate tak treba. Prvo so pred vrata došli oni šteri so peljali mladence. Od napetosti so tak štrptali kak da ji za kopita zebe. Dok je prek sto zvončeki na konjima zvonilo, ljudi so na pot dobežali svate glet. Svati so trajali dva dni. Nešterni so se ne nikak doli dimo. Bilo je dostik jesti, išče več pijače, ali semo dojde kraj. Leta so išla, vreme svoje nosi. Mamica so naprtuljetje, potlik svati, hmrli. I Valent se fletno pobral. Đurijova mama je navek mela debeloga šinjaka, a ve več veljko kehljo. I dok jo je prijela gljuta, zbogom te Bog dej. Đura i Jonica so zrušili plote med dvorima. Po grunto bežido i igrajo se petoje njihove dece. I nejmenje, sako leto dvoje-troje žrebiča zvoni i beži po dvoru. Dalko se čujejo zvončeki: cincirlin, cincirlin, cincirlin - hote sim. Hobljaj Iva so znali negda reči: *De na grunto nema deteta, piceka i miša, beži z grunta! Tu ga ne života.*

ZLATNI FURI

Da sam kroz život bio veliki mešter ili svetac, pisali bi o meni drugi, ovako moram pisati sam. Žena me išče vé fâli kak sam joj kupil prvo veš mašino, mela je 29 programi *Universal de Lux* RIPLJA. Zato je ne lefko živeti s prvom ženom 57 let. Si uopće morete zamisliti kak je unda stopram njoj z menom? Veli kaj sam sako leto se bolje žohek, a doktori mi pak velido kaj sam sako leto se bolje sladek. Nazodnje ne znaš komu bi verval? *Ti si ogromna kap vode ispod lista lopoča, ja sam mala kap vode na listu*, reče rosa jezeru (Rabindranath Tagore).

Od egoizma do svaštarstva.

Dolazeći ni od kuda, iz praznine
dugo se vukući sporednim cestama
tiraniziran vlastitim egom i pod diktaturom rata
na dalekom putu od egoizma do skromnosti,
došao sam do raskrižja s kojeg ne mogu dalje;
jedna cesta vodi ljubavi i ljepoti
druga istini i spoznaji.
Krenem li prvom cestom,
nepodnošljivo mi nedostaje druga, i obrnuto,
zato odlazim i vraćam se
malo u jednom, malo u drugom smjeru
najviše vremena provodeći na raskrižju blokiran tom dilemom.
Nemoćan da pomirim svoja protuslovlja,
nesposoban odabrati određeni smjer kretanja,
besciljno skakućem zrakom,
lepršam lagan poput leptira
u maniri translogičnog i nepredvidljivog leptirovog leta
koji je za mene uvijek bio i ostao simbolom letenja
radi same radosti letenja kojim ću i ja,
po svemu sudeći, trčkarajući zrakom
opet odlepršati u nigdje, u prazninu.
Braćo, plače mi se od tolikih nebesa,
ostale su samo ozonske rupe!

Kako je milostiva fteknula prste i restepala veridbo med Marom i Markijom, Mara je rekla kaj bode čokala princa na belom konju ili med časne sestre ili v Dravo. Otec njoj je bil betežljivi, neje to bila ona trda sirotinja, ali starešo

sestro so oženili s foringošom. Dvoje dece imajo, konji zapreženi gazdu čakajo pred krčmom, a žena z decom domaj. Julini starci i Mara domaj delajo kaj to deca ne terpido. Drugi primjer: Mara ima svojo pajdašico Ljubo štero so pretisnoli zamoš za *zlatnoga* Furija. Te samo leće po Dravi, kopa šudre i peske i pere zlato. A po večeri i noći je v krčmi, na jutro domaj hiče zlatelnico z dna želoca. Broji Ljuba litanije svojemo ocu, porinul jo zamož neje mela niti puni sedemnaest. Samo zôto kaj je Furi jano leto naprajl novoga škednja i kupil kravo. A puco je fkral svojem najboljemo pajdošo. To je postigel samo zato kaj se Ljubinom japi fejst suši požarak, a pri Furijo ga je s čem namazati. Ljubi je jedino veselje, ali i briga, troje dece za štiri lete. No, Furi se moral pomiriti s pojdošom Jandrom jer je on mel nosa za zlatne prode. Neje to došlo najampot, ali za Sesvete ga i Ljuba prosila kaj se pridruži jer je Furi bnorel, nebre nojti zlatno žilo. I tak se Jandro pridružil, bil je vanbračno dete pre vujčijo, mama mu je hmrla dok je bil mali. Pri vujčijo se vučil za šopara. Vujča je s krova opal i hmrl. Jandro je hodil toga zanata delat i peneze je vujni daval. Stalno je lajala da jo podkrada, a z druge strane som silom oče kaj jo oženi. To kaj je samo jan tucet let več od Jandra, veli vujna to je ne nikaj. Vujča i vujna so deco ne meli. Jano večer vujna veli Jandro kaj je njo treba pošopati i pre ženidbe. Jandro narivlje bagoža v ruksak i pobegne. Ve sje več nikaj ne premišljavał nego je postal Furijo kompanjon. Dok je Jandro došel k Furijo, celo je gospodarstvo naslonil na njega. On je samo letal okoli Drave i krčmi, a moral se Jandro fejst steći. Furijova žena je negda bila njegva puca, meli so dvoje dece i ve nosi tretje. Svekrva je to leto hmrla, a sveker tuljko more kaj z botom toče *Tak, pak ovak*.

I Ljuba i Jandro so si morali kaj-kaj toga pogotnoti, a stolno ih je šutal kaj nej nekvođa kvara naprajli. Jandro je Ljubo poštival kak tuđu ženo. Dok je došla sezona za spiranje zlata, Furi je mel dva celge kopoči po troje (on je bil levo smetalo), zdigel je papere za kopanje, njegvi so bili čoni i njegva je bila hrana celo sezono za ljude. Meli so na Dravi šatore od ponjovi ili terstine, alat je bil ves Furijov i mreže, križivoče kaj so se same ribe lovile. Ljuba je navečer saki drugi - tretji den nosila s korpom stroška, a od njih je nešterni moral dojtí od medvodami po njega z čonom. Išlje so tak tri sezone. Furi, dok je ne bil pre Drovi, bil je v krčmi. Večinom so ne hodali dimo, jedino ako se odežđilo, ili je Jandro moral kaj pomore Ljubi okoli morhe. Vo dvoro se je bilo kak treba, napoljo ron tak, a seno je Jandro pospraj s pajdošima. Furi v jutro onak kremežljivi samo je razgledoval kak nekov grof. Ve so več i svekra pokopali, a moži pri Dravi, kože se dobra zlatna sezona. No, nebre to se iti tak po žnjori. Jano večer pita Furi šteri pe po stroška. Ako pedo dva, to je zguba. Jani morajo završovati posla, drugi jognja reskuriti i ribe peći. Furi veli: *Jandro, idi ti, tebi je ne treba nišče po ti nori strugi*. I Janro dijde i dojde malo raneše, vidi kak Ljuba vehla črez Veljke trate z korpom na glavi. Dok je došla do

Jandre, on se stone i zeme korpo z gave, seli so se obedva kaj zmečejo z Ljubine korpe v Jandrino. Ljuba mu nudi: *Očeš reš jabočnico ili keselo mleko. Obedvoje je z mrzle palnice.* Jandro veli: *Rajši bi keselo mleko.* Jandro jemlje štubeleka i nese ga k zobej, a Ljuba slučajno z laktom vudri i Jandro se v dilje po prsima poleje. *Joj, nefkretno bilo, kaj sam ve napravila, em sam zamodila, znaš kuljko ga navečer posla, dej jano dej drugo... Daj, sleči robačo, ja to mom v Dravi operem.* Jandro sleče, a Ljuba po prsima njemu briše keselo mleko. Najampot ji prime roko i veli: *Dej prestani, znam se sam z brisati i robačo oprati.* Kak joj je držal roko, v oči so se gledali, nekak so se drugač svetile pri tom žerečem zahojajočem sonco. Nekaj njim se z vertelo i pobral ih je grm črne jalse. Nebre saki razmeti Dravo, Furi to opče ne gleda, ne razme. Ona se stalno menja, saki den, ve je mala, zutra veljka napeta, prekzutra mutna, pak bistra. Denes je jan veter, zutra drugi, jaki, slabeši, zmešani, jutarnji, polnešnji, predvečerešnji, nočni i treba s tem znati živeti. Mortik se Jandro z veslom zmočil, kaj se z Ljubom tak prehitel pod grm črne jalse. Ljuba je pak krivila premalo praljišče kaj je hobljila po prsej Jandra, bilo kak mehenj na krovu. Komaj je zdržala kaj na kihnola kak su je žegetali te črni fejest mostoči, a vusnice so tak vibrerale kak perotnica na Dravi. To nefkretno malo praljišče. Prsti so da gojt zglajzali, po prsej kak po mehnju na krovu. Vusnice so se lepila od masnoga keseloga mleka. To nefkretno žereče, pospono, megleno sonce, em je žarilo kak drenekova žganica. Vu obrazima smo bili čist zažarjeni, kak da smo mlatili hrž za ritke, a po hrpto je teklo kaj da smo rono nametali voz sena. A sonce se pomalem spuščalo, kak da je stroho doli pasti. Drava pak, vu svojem ritmu pljuskala je svojim valovima obedve obale. Neštarni breg z drobnim šibjem ober vode, štera ga miluje, tišino kvari samo neštarna riba štera skoči vun z vode i nazoj štrbunjknela vunjo. Dok so se zbudili Jandro veli: *Oprosti, nesam smel tak dalko veslati, ipak si tuđa žena.* - *Nikaj se ne sekeraj, to sam ti ostala dožna dok me japa pretisno!* Furi. Te dogi, izgleda se bodo dože vračali. Ljuba je ne mogla zdržati kaj nej svojoj najboljoj pajdašici Mari povedala kak je z Jandrom fejest veslala: *Mara! Kaj nek ti rečem, sfaljujejo mi reči i jezik mi se popljeće. Peljala sam se v kočiji Sv. Ilije, se je bilo žereče, jampot so bili dva konji drugi pot štiri, hopsali smo po belima oblaki gori doli, ve misliš tresnola boš v zemljo, pok te zdigne do nebesa, duša ti je v noso, a pri srco kaj da si prvi pot živa.* Dok je Jandro došel v logor, več so bili gotovi z večerjom pečenih ribi i počele so priče. Furi veli Jandru: *Nekak si dostik zamodil?* Jandro mu odbrusi: *Kaj si ne išel ti, nego navek te ja negde moram menjati! Si ti mogel trčke odrivavati i vehje pred gopcom, samo kajti ne briše nosa. Kaj jo imam sto rok, imam samo jano veslo.* Tomoš pita: *Kaj je struga fejest napeta?* - *Kaj opče pitaš, sako večer je napeta kaj puška, samo čoka koga bo brnola, samo niti ona se neće igrati z nekvim hebrevcem.* Jandro je točno rekel, samo je saki svoje mislil. Luka se javi: *Te prestvoril, dečki, dok te idejo po Dravi, cela stebila skup s porobom*

ili kup vehja za jan voz vlečejo, išče te pod čon vudri crknjena krava. Ve se moraš pokazati provo muško, maker imaš za jan fejst, peljaj krme v čono, ve pokaži, imaš male ili veljke nagrljene. Dok blesiče i sparno je, a dežda ga ne, računaj kaj bo Drava naglo rasla, v Babjem koto bregi si noge perejo. Dečki, dok ploha v Austriji i Sloveniji vudri, bormeš to zbrega leti kak dej se vrag z ritjom po snego doli sonče.

U zlatarskom logoru uz vatru raspredaju se različite priče i mijenjaju se teme. Tako dođe na red i Priločka solana. *Dej Jandro, ti si išel od hiže do hiže delat. Kaj se od toga čulo?*, pita Lojzi. Je, to ti je puna vražja korpa, ali sikak ne cvetja. Te vražji cirkosant neje došel nuter črez vrata, nego se spustil nuter črez ror. To kaj so staroga Pipo - Smodija potvorili je ne istina. On je plel glavnika za žrebe i bil je pun stol kodelje gori na kato. I istina je kaj je kresal. Ali je ne dišel mom vun. Dobro, to noć ga večpot podlejalo, a na krajo grunta je bil šekret, jese dostik vrtel po dvoro. Dok je došel v spodnje stanje, se je smrdelo po petrolijomu, a na gornjem katu je več bil veljki jogenj. On je mel lompo na karbit, a čudno, to noć je i pes zginol. Te Jopec, kaj se spustil črez ror nuter, dok so ga v Celovco prijali i Varaždin dopeljali, on je ne nikaj priznal. No, on je bil poznati po celom carskom Orsagu Marije Terezije. Nega bilo toga lokota kaj on nebre odpreti. V Češki je bil vu soldačkom reštu de je nigdar nišče ne pobegel, ali on je pobegel. Priločki sodec je silo delal, kaj ga tuljko spovedaju, več je zdavnja štronjgo zasljužil!

U djetinjstvu bio je napušteno dijete kojeg je pokupila neka cirkuska družina. Tu je izučio zanat, prvo džeparenje, a onda i druge više specijalizacije. Dok je došao dan vješanja, tražio je da se ispovijedi, što mu je udovoljeno. Priznao je da je u Prelogu, uzeo iz trezora malog, gornjeg, novce koji su bili tu deponirani za novu vatrogasnu špricu, ali da donji nije uspio otvoriti u kojem je bilo zlato spremno za transport, a zbog kojeg je i došao. Uglavnom, vatra je progutala gornji, drveni kat, kojem su bile kancelarije za poslovanje sa soli. Znači, Solana je bila skladište, a glavni transport vršio se flojsarima iz Austrije. Ima i drugih izvora i transporta, pa čak i iz Poljske, ali to je druga storija. Nameće se pitanje, a zašto ne iz Jadrana? Niti je bilo ceste Karoline niti Lujzijane.

Dok je gorela solana, ljudi su vikali: *Potofnjali nas bodo! Malo vode, ali preveć ga soli. Sodoma i Gomora.* Kakva je veljka bila sila, Vučanovčani so već dobežali gasit, dok so purgeri s pijaca stopram iskali svoje gaće. Ali sprema za gašenje bile su samo vedrice, špaljir i z roke v rook, a zdenci so presošili. Imali su neku malo špricu na pogon četiri muškarca. Jedan starac je došeplesal z botom i rekel: *Ta so sprema zat jogenj, tuljko vredi kak dej se ja poscal!* Gorjančani so prvi došli zvonit. Tu treba primjetiti da je Glavna ulica nekada bila od trga Sv. Florijana, do ugla u Sajmišnu. Kasnije je produžena do *Vojarne–filandre–škole*, odnosno, ulaska u Ludbrešku, a desno za Čehovec. O tome više poslije. Pučko gombanje: Kak so to nakalamerali, na janom voglo solana, mom prek pota na voglo škola. Eto

tako se krenulo s gradnjom novog skladišta u baroknom slogu na istoku van mjesta. Koliko je u mom radnom vijeku bio u toj zgradi poznat kao naš kruh nasušni *Polet*, toliko je bio omražen poslije Prvog svjetskog rata, kao Srez. Došli su stranjski zbog dokumenata samo na ćirilici i žandari. Za vreme mađarije bio je zatvor, a poslije 1945. internat za đake donjomeđimurskih sela. Tada je u Prelogu bilo raznoraznih službenika, a đaka u zaostatku po letima, pa je bilo jezivo puno, a i trudni puc.

Da se vratim na solanu. Kad je došla komisija iz Varaždina na uvid, za sve je bio kriv požar, zlato *Zbogom ti Bog dej*. Navodno, (čime se ja bavim, gotovo sve je navodno) apotekarov sljuga, koji je spavao na sjeniku vu škednjo, te kasne večeri, a prije požara, vidio je *dve spodobe v črnim kaputima kak idu vu solanu*. To je povedal svojemo gazdi, a on mu reče: *Ako nečeš meti svoje đunde fškripcu, bodi tiho kak riba!* Redosled vlasništva toga objekta, bila je Gradačka komora, Varaždinski magistrat, od njega kupuje Šipoš koji ima krčmu. Jedna kči drži apoteku (vidi se na staroj razglednici), ujedno je i kantorica u crkvi, a sestra je učiteljica, koja usput drba po Ferenčici. Od Šipošovih naslednika kupuje Belić Miška povratkom iz Australije. Od njegove supruge kupuje varaždinski Magazin, ruši objekt i gradi zgradu *VA-MA*. Objekt za rušenje kupuje Mustak Pavao, s time da uzme sav materija, ali i da očisti teren za gradnju. Jedva je bio na pozitivnoj nuli toliko je bilo šute za odvoz. Izvuklo ga je što je prodao ledaru na vrtu, ali bilo je puno i dobre cigle. Već je mislio da će postati zlatan čovjek, kad su našli železni trezor. Bio je u zidu, a s unutrašnje strane preko njega unakrsno dva reda ožbukane trske. Poskrivečki, s tom kasom doma, ali ne da se otključati niti z velikim hamrom. Trezor je na velikoj ceradi da se ne rasturi zlato. Bio sam 1990. u čakovečkoj bolnici, a bio je i Ivo-šestoprsti (stvarno je imao dva palca na jednoj ruci). On mi je pričao storiju o trezoru. Njega su zvali da jednu stranu izreže brenerom kako bi došli do unutarnjeg sadržaja. I došli su. U malom pretincu ništa, a u velikom, zlato se pretvorilo u pijesak od žbuke. Ipak su to već bila i stoljeća pa ni zlato nije izdržalo tako dugo. Nije izdržao ni Ivo, gornji pretinac nije bila neka caka, cijevasti ključ s dvije sjekirice. No, donji, veći, gdje je trebalo biti zlato, kaže Ivo: *Tjedan dana sam crtao na kartone i namještao kako bi taj ključ trebao izgledati i funkcionirati. Šteta što se nisam vezao za neki fakultet da doktoriram tehničke znanosti* (bio je mehaničar). Ta brava bila je kovačko remek-djelo. Taj ključ bio je slijepi s tri krilaste sjekirice. Zagonetka je bila u tome na koju stranu okrenuti i koliko mora za koji okret, ključ biti više van ili unutra, a da se izbjegne prepreka za sljedeću sjekiricu. Taj ključ nije čuvala budala, a razmel se i v zlato! Ipak, po mojem, *gradskim ocima* možda i nije bilo važno zlato, nego dobiti objekt u priločke ruke, pa makar i uz žrtvu drvenog kata.

Zlatni Furi koristio je svu pajdašijo i sirotinju stalno za nekakve poslove, pogotovo za poljske sezone. Nekada je to trebalo i vratiti, a on je to stalno odlagao.

Tako opet dođe Lojzi Kaj Furi, da idemo po ta moja drva v meko? - Ma kaj bečiš, drva so na kupo i sošido se. - Je samo kaj se nado posošile do kraja v čiji peći. - Pak kaj unda, kaj je ne primeni pun grunt drv. Pun je grunt zahvaljući Jandri. - Furi to su tvoja drva, kaj bom ja svojo deco v zimi pošiljal k sosedo? - Lojzi, dej ne beči! Tu si natoči žganico. Denes bo Jandro nasadel dogo veslo i zutra idemo, kaj na zapraf zaperhetal sneg. Ipak, došel je i te den. Valjda se bo Furi izbistril do Drave. Vozili su taj veliki čamac (zbog njega je Lojzi i čekao) i došli so kroz rukave i curkove do Slivne meke. Srećom, bila su drva još tu. Trpaju oni ta drva, bode ili nabode se stalo v čon? - Furi veli Lojziju: Samo trpaj, zato se ne iplati iti drugi pot. - Furi, tu je tulko drv kaj na koli nej tpeljalji fejest dva konji. - Ma nej bečati, v sredini stranice čona so išče po tri prste vuni. Nametali i krenuli, pak ga Lojzi opominje: Furi čon je vuni za jan dober polec! - Pak kaj, v gliblješi vodi bo več vuni. Ako si straho kaj nado žuta, gače si sleći. Zmlačnoga zotona je trebalo zakositi v oštro rudasto strugo, čon žmehak ne posluša. Lojzi v gopcu, a Furi v ritki, samo jampot zakreči: Lojzi, Lojzi krči, vražji rogi su tu! - Koga bom krčil na hrptu smo struge, vir gazduje z čonom, morem skrciti samo svojo rit. Furi zakrične: Lojzi skoči, v peklo smo! Drva i čon so se brnoli. Vidi Lojzi glavo Furija med drvima, ali treba svojo glavo spašavati, niti jedna obala nije blizo. Dok je došel na breg, po njem je bežal nizvodno i kričal Furijovo ime, ali od njega, niti tora niti glasa. Moral je bežati dimo ves moker i premrznjeni. Domaj se preslekel i zagrel, unda je dišel Ljubi glet ali je Furi došel. Kak ga ne bilo, Jandro je zapregel konje i zel pajdoše. Iskali so i dozivali do trde noći. Furijo glasa neso čuli. Zutraden so cirkovljanski mlinari poslali glasa kaj so čona prijali, ali Furija ne vidli. Četrty den so dobravski mlinari Furija prijali, fejest se držal za drevo, trdi i nemi kak drevo, pak je Jandro s pajdoši dišel po njega. Se zletal za sprevod i varestovanje domaj. Babe so ga po jani stroni faille, po drugoj kudile. Viš, on je Dravi kral zloto, a ona je njemo zela života. Dok so si malo spile, mom so zbirale deco, šteri bi mogel biti čiji. Dok pok se rodil te zodnji postružnjak črnomanjasti, unda so bile sigurne kaj so tri žote puce Furijove a dva dečki Jandrovi. To bodo morali povedati pljebonošo, njemo nebrejo reči kaj so se dečki rodili vu zakajeni kujnji. A kaj ga spravimo v dobro voljo, so mo odnesli fejest janoga suhoga bonceka i veljko steklo žganice od dreneka. Spovedali so se i dogovorili stiha venčanje jano večer. Lojzi je moral odgovoriti na por pitanja i platiti por krejceri zakaj je zgubil Furija i svoja drva. Dale je žandare ne briga kaj je jan hermok v Međimurjo menje.

Očeš-nečeš, Jandro je prijal v roke vuzde, cvelo je gospodarstvo, cvela je Ljuba. Samo najstareša kčer Cilika, stara mamino ime, nikak je ne mogla videti Jandra v japinom stolcu. Ali, dok jo je sprajl bogoto zamoš, unda je rekla da jo bolje nej sprajl niti rođeni otec. Puce su tu i tam odnesle cvetje japi na grob, vužgale svečo na Sesveti, a Zlatnomo Furijo, pokoj večni, Amen.

MARINI I KARLOVI SVATI

Makove glave.

Kak je Marin zaročnik Marko dišel z japom na zaročne dogovore k hudi Barbari za roko Florentine, mom so počeli i spočki. Jani so bili jako jolni kaj bo Marko zet na takvoj bogatiji, drugi pak drugo knjigo čitajo. Kakvo je to cvetje. Tam se z dečkima i mladim možima po slami i seni kopitala. Si so je sprepetali i ona njih, ali čuvlje toka čepa kak štambilja. Ah, Jaga, kaj more biti drugačka kak mater, njoj je Lovra sòm vikal: *Ja dej bil s težoki napolju de se ženje i tu z mlacina domaj na guvni, a ti išče boljše mlace v hišo potegneš. Kaj sam ja pozoj, kaj seposot letal i jognja rigal?! - Znam dragi, kaj nesi zmaj, ali mene bolje boli kaj si ne vatrogasec, a primeni stolno gori!* Kaj sje mogel, on je tu bil zet, a žena guvno de se puno kol bračalo. - Mara kaj-kaj toga polek čuje, reže makove glave vu koriti i misli si: *Da se bo te mak posošil ako ga ja stalno fojtam sozama.* Rono to leto se ide napok, Drava je odnesla namočene konoplje i lena i ne samo njim. Znali so jan drugomo posojevati povese mo de je išla puca zamoš, samo kaj bilo več tkanja. Stric Martin joj je obečal: *Retka bo tak sprovljena zamoš kak ti, maker mel veljke žulje.* Nikaj si ne moral reči, na široko so ga poznali, samo ako si rekel veljki Martin z Vučanovec. Bil je tak veljki ako bi ga štel što tresnoti, moral bi jan drugomo na plječa splaziti, a mefki za druge, sema za pomoći. Rođeni brodor i flojsar, pri Varaždinskom mosto bi flojsare počakal. Bil je najbolji pilot po Dravi do Oseka, ali negda i do Pančeva. Tam so trgovci Folksdojčeri najbolje jelovo građo plačali, a to so Štajerci dobro znali. A Martin, v takvi jani turi, mogel je zaslužiti i jano kravo, ali ne i ovo leto.

Drava je bila fejest napeta. To je po jani strani dobro, več dreva more se peljati, ali ako te zapelja v nekov kosmoti rukav, gladek boš i tam de si najbolje kosmoti. Večer se naslonjala, bližijo se Donjem Miholjcu, srne so na brego. Hubert rivlje puško Martino nek streli za večerju. I loj je treba, ž njim možejo kožne čizme prek kolena (nije bilo gumenih). Zbog toga smrdečega loja i štakori idu na splav, ali zoto imajo i mačka. On pak si menja meni z ribom, kak i gazdi. Samo ne čoka na njih, na krajo sedi, rep je mamac, a šapa udica. Si so bili v poslo: Martin i pajdoš s čonom so dišli na breg po srno, jan se igral z jognjom, jan je ron dišel na najdokšo gredu de ide car pešice, na veslo je ostal jan mlajši. I tak, Drava ga fkanila i zapeljla v jan zoton, misljl je da bo mogel po njem vun, ali splav se doli sel. Nema njim druge, nego v jutro se znositi na hrptu v maticu Dravo. Dvo nek ostanejo na splavi, a tri ido v mesto nekaj spiti i kaj jušnoga pojesti, dok ovi dva spečejo na splave nekaj srnetine. Dišli so v birtijo, malo pili i počeli te tri med sobom kartati, tek onak za koji krejcer. Silom se jedan nudi iz birtije da sedne k njima. Martin ga pročita i pita da li ima pajdoša. On potvrdi, a Martin janoga od njih mekne. Ti gulamferi iz

birtije so mislili: *Ti splavori imajo peneze pak je podbrijemo na suhoma*. Martin s pajdošom podbrijejo njih tripot zaredom maker se jan menjal. Nema para, nema ljubavi. Martin veli pajdošima: *Idem vun scot* jer, normalno, u birtiji nije bilo WC. Dugo Martina nije bilo, idu ga njegovi pajdoši poglednuti, on leži u mraku ispod dudova stabla prerezana grkljana. Zbog čega? Zbog kapitala za pet porcija ričeta (grah ječam i suhe svinjske kože). Došli žandari, mahnu li rukom, *presudili karte*, dali papir za transport i to trebalo platiti nekaj kruna i tekljiča na konju da javi njegovoj rodbini. Za foringo po njega odmah je bilo dvadesetk njih. Za sprovod bio je mlinarski ceh svojim pogrebnim kolima, kao i za svakog utopljenika. Za svakog takvog utopljenika *gradski oci* bi najrađe zabrcali na bregu mom polek Drave, kaj nej ona došla za njim v Prilok. *Martinu je išel celi Vučanovec na sprevod, samo ne dete zipke i on šteri je taman dobil sveto pomast*.

Mari su leta išla i mama njoj veli: *Mlade puce te jašejo, ve za snoboke moreš čakati samo bokce, a ne viteza na konju! - Unda nem zamoš! Vu sezoni je snoboki bilo, nesmeš je odbiti, ali neso si dobili kolbasice i vino, nešterni so odrinjeni keseljkom sirom fejest paprenim i jabočnicom. A bili so i takvi kaj dok so dišli, nesi mogel celo noć zaspati od smeha. Toga janoga je dopeljal sestrin kum. Bil je običaj da puca za zamoš mora donesti vu hižo nekaj za jesti ili piti, kaj se prešeće i vidi kaj je ne šepava. Niti se tu sedne niti ga je potlik blizo, pogodbu s proscrom dela otec, kaj bo sobom dobila. Puno ga došlo kredni, ali v Marinom srcu je išče samo Marko. Poveda Mara: Pravi snoboki dojdou v tork ili četrtrek, a sermaki i štekari v soboto dok pre hiži najveć dela. Tak so došli štiri, si so debelo punoletni, blečeni so kak da so došlj i kuruzne bratve. Misliš se kaj so došli kupuvat sirka za metle. No, jan je mel novoga škrljaka, te bi mogel biti mladoženja. Japa njim je ponudil žganico malinovko, mama je odnesla v zdelički malo cvirki i na kockice narezanoga na pol suhoga sira. Jo sam ne išla niti blizo. Japa se zgovoril, je, glasi so je takvi, ali Mara je išče ne spremna za zamoš. A bili so i takvi kaj so stali v glavi zanavek kaj sam se smijala celo noć. Tuljko so bila malo odkrečena kuhinjska i hižna vrata kaj se čula nagodba. No, ran toga je dopeljal sestrin kum, Miška se zvol. Radi sestrinoga kuma morala sam ja nesti jesti. Kaj da vam rečem, glavo je mel bolje zbiksano kak moja pegla, vedrico v zdenco bi pre ftopil z naše kljuke nego z njegovoga nosa. Unda mi se nasmejal. Mel je lepe bele zobe, ali kak strgane zobače, dišla sam vun hiže, nek se moški pogojajo. Japi je Miška rekel: *Ja sam vam na grunto sòm gazda, roditelji so mi hmrl i, sega imam, samo mi žena fali. Vaša Mara mi se fejest vidi, rajši bi jo mel nego Pergo, štera doji dve dojače mleka na den. A pre hiži imam kravo z teletom dva pajceke, vekše, tri goske, to gnjavi sosedov gosok, štiri race, devet kokoši, pevec je golovratač, ali je deđerren. Te pevec je gazda pre hiži, ljuckomo skoči na glavo, imam peseka štakoroša, močka provoga lofca, samo je vrožji, već pot mi spi je vrhnje. Imam dve zajice i janoga zojca. Te črez leto puno**

muceki napravi, vu pristrošku imam kotla, tu kuham tikve za svinje dok posnožim koščice. Je, pod vrta imam dve doge stavice korzinja. – Miška, pak unda si ti zazresna pravi gazda!, veli Japa, Samo znaš, morali bomo pitati Maro kaj itak ona misli? Ve je red kaj dojdem ja vu hižo. Dojdem vu hižo od prosca, dočoka me smeh od vuha do vuha, tak sam kak pred obešenom ponjovom pre krožnjoki. Japa pita: No Mara, kaj boš rekla, imaš priliko mom biti gazdarica? - Japa dobro znaš, kaj sam išče ne spakovana cakom-pakom. Japi so se vusnice rezvlekle, i samo je relek: Miška, dobra si prilika, ali jo Maro nebrem dati na silo. To je ne na jan den nego zanavek. Marina mama Žofa veli: Čerka moja, Tri kralji prejdejo i ti si dvajstik let spunila!

Potlik Sesvetih, drugi den Dušnoga dneva, vjutro je bil slab mraz, potlik lepo sončano, den za pregrevati močkom i starcom. Japa veli: *Idemo išče poberemo nekaj to drobnešo repo srniščico kaj smo ostajli. Neje dalko, tu na Poredjo, pak ako se kaj zburi lefko demo, kobila bo pod rudom.* Tak je to vjesen, vertiš se tak kakvo je vreme i ono glavneše je prvo. Idemo japa i petnojst let star brat Štefo i ja, a mamu stovimo domaj. Je bilo lepo, ali je vlekel nekov pesje zdolec, imaš na rokoj nekev štare štomfe, a polec je vuni kaj leži držiš noža. Na repi treba posnožiti korena i odrezati glavo. Naheznola sam nase japinoga kratkoga storoga kepenjka, ne daj Bog kaj me takvo kak maškora što videl. Japa veli: *Po hrpto me greje kak dej nešče peglo sprevojal, ali z nosa čvopa kak skotla za žganico. Je, ve išče bode martinjsko leto, a unda bo Jolža ugarska dojahala na belco.* Mara vu sebi mrmlja: *Jo, Sv. Martin, ja sam ti takva bogička, dej me zagрни maker svojim pol plašta, kaj mi se duša zagreje.* Istoga trena se začuje kas konja mom vun Priloka. Samo nefkretni te por redi gacijaša polek druma kaj ne videti što je. Ide prema Otoko i se je bliže nam, več je prešel prvoga zavoja, zgledi kak pravi husar. Dej več jampot dojdi, več sam celoga polca zrezala, nebrem obedvoje gledati i delati. Z druge strane, najrojši bi se pod kola naphala kaj me na videl takvo. Neje bil na belco, nego na železnjako. Ne znaš šteri se bolje gizdavo drži, konj ili husar. I v sedlo se vidi kaj je veljki moški širokimi plječi, šinjaka ima kak mlinar, gologlav. Losi gosti kak mehenj, na slamnotomo krovu kostanjove forbe. Raskopčana črna baleda, svetijo se žoti gombi, bela na falde respeglana robača, tesne temnozeleno husarske hlače i visoke z glancane črne čizme. Došel je več čist blizo, lice črleno kak dej ga što naharil snegom, obrve jake, otprte oči, pravi muški nos i poštucani mostoči. Došel je točno naprti nas, brnul je konja. Pravi je gospon, od glave do pete i pozdravi: *Falen bodi Jezoš Kristoš! Ste kaj vredni, žurite se!* Japa otpozdravi: *Na se veke, vekova, bodi hvalen! Se žurimo kuljko moremo, samo se i vreme žuri, kratki so dnevi maker išče lepi. - Je, takva je dob i zemlja si oče malo otpočinuti.* Hurmasti konj, prav kaj si gospodski panonec nemiren, ako se vertiš, nebrem prav videti kakve oči ima, i ja bi ga išče tak gledala. Unda me najjampot zazebe pri srco, kaj nek je oženjeni? Je

*težoki, moram iti, konj me tira, idem malo do Otoka i Drave. Dej vam Bog spora. Zbogom! Japa me zbodi: Si vidla, to je Karolj? - Čiji, od kud, de mu je hiža? - Pak naš Karolj, z Kakinje, Petrićov, dišel je med soldote dok si ti mela devet let, med vami je kakvi 10, 11. let. - Nej rekla kaj ima tuljko. - A dok dojdeš pred njihovo hižo, moraš škrljka doli zeti i pokloniti se. Tu vuti vulici te plemenitoši, na zidu med svecima držido svoje adlere, kak so pl. Horvatić, Mlinarić, Petron, Petrić i Šoštarić. Glavno je bilo dijti zamoš eđešo, šteri je bil sam na grunto. Inače bili so ketoši, haromši, kvatroši i finfači. Finfači ga bilo malo, ali so bili. Finfači so postali od njemačke riječi *pet*, prvi tri su od mađarskog brojenja, a četvrti talijansko-latinskog. Ketoše su zvali i one šteri so sopregovali: janoga konja ti, janoga ja, poslije to je bilo i s kravama. Kod tzv. sirotinje parola: *Hižica, štalica i kravica*.*

Dnevi idu, *De bi ga ja mogla videti?*, misli si Mara, *Jedino v nedeljo pre cirkvi*. I tak je bilo. Dok puce i mlade žene idu prve z cirkve vun, već so dečki i mladi može naprajli špaljera z jane i druge strane, kak da so i dale cirkvena vrata i samo šarcajo. Mom sam ga zgledala, skorom je za glovo vekški kak drugi. Se federera nameni kak trlica za konoplje. Ve je išče tre kaj se popičim po tom friškom drobnom šudro. Nesmem vuperto gledati, ali čutim njegovve oči na moji čeli. Karlo pregovori: *Puce ste kaj Boga molile i za nas? Mi dečki smo ne preveč dospeli, gledeč vas dekle! Puce vam je kaj zima?* Mene gleda, sam štela reči: *Meni je, zagrni me z baledom i k sej stisni*. Ali rono prinas lajave dekle, i tihi psi imajo slabo cenno! Niti jana puca od nas ne sme reči niti reč. Samo smo se črljenele, a bilo mi krivo kaj so ga druge z migoljama skefale i z očima speglale. Več v tork smo se sreli vu štecunu, skorom sam već se nabrojila kaj mi treba kupiti, dok je on došel nuter. Čim me pogledal, već sam bila pod pazuhama mokra, a dok je vu mene gledal i govoril, skorom sam se i poscola. *Kaj bo to lepa dekla kupila?* Fletno sam pogotnola tu ježovo kožo i s početka z hrapavim glasom rekla: *Ah, navek je nekaj treba, niti jana hiža nema se! - Prafveliš, nema se?!* On je na fletnoma nekaj kupil i veli: *Zbogom, žuri mi se!* Nesam smela za njim gledati, k puljto sam bila brjena, a po hrptu so me grele njegovve oči. Dojdem dimo, mom velim mami kaj sam vidla Karla. *To mi ne moraš niti povedati, vidim po cekeri. Vu starom je petrolijom, ali vuvom drugom se, samo ono ne kaj mje najbolje treba, sol i kvas! Ah, zmešala sam se, idem ja posodim pre sosedo, znaš kaj ona ima navek kvasa.* Namoči hmelja v topli vodi, precedi, dene dve žlice bele melje, malo cukora, preleje z toplim mlekom i za čas kvas vri. To unda zamesi pol-pol z ječmenom i kuruznom meljom i evo kvasa za celo korito kruhovoga testa, a zna skuhati i pivo. Dišla sam se najpre pred zercalom počesati, imam doge losi do riti. Mama veli: *Dogi losi, kratka pamet, a babe na čehari, Dogi lasi, puno dece.* Češem se ja pred zrcalom. Navek v zrcali je znal biti Marko. Ve je v nekvi gosti megli, a z megle se rivlje nekvo novo sonce. *No Mara, boš skočila po toga kvasa?!* - *Bom! Navek imaš silo, ve sam ne dospela videti kam megla ide –*

mislim se. Mara je ne znala, neje znal nišče kaj Karlovi roditelji Maru gledido na rešpiter sakoga koraka kak se z Markom restepla. Neje samo domaj sedela, išla je drugam delat, saki krejcer dobro dojde. Ve je pok dišla toč i omikat konoplje, pak maker jo platido i s povesmom. Potlik namakanja, konoplje i len se sušido po grunto kak turski šatori. Pritom poslo so same ženske, pak je unda blagoslovljeno i klofranje. Da li so dostik namočene išče vo vodi se proba ftrči šiba, a nešterna se zeme vun kaj se vidi da je ne zelena (mora nestati klorofil). Bobje lampe: *No Mara, ti bodeš denes tokač, vučila se boš plesati, jan korak nopri, jan nozrat, rezdelaš koke i leži boš rodila, a druksati moreš fejest, nabo ti mleko precurelo, telice ne dojijo*. Konoplje ili len prvo ido na stopu unda na trlico. Stopa so gaće od hrasta ili bresta, isteše se uzduž do polovice oblice, debli kraj su lalovke, a tanje grane ležeće noge, na lalovkama se užljebe tri uzdužni kanali, znači ima i dva zuba. Na gornjoj čeljusti, koja je jednostavna gredica, ali mora biti od savijene grane da joj rep kod klackanja ne seže do zemlje. I ta čeljust ima dva uzdužnog kanala, jedan zub i sa svake strane čobe koje sjedaju u donju vilicu. U uzdužnoj sredini, odnosno, tik do gaća spojene su pantima kroz koje je provučeno željezo poput osovine. Iznad nje postavi se koso žrd naslonjeno na neko stablo, to je oslonac za plesača. Kod otvorenih krokodilskih usta, sjedi druga žena koja za svako otvaranje šibe gura dalje, dalje. Takvo izlomljeno uzima treća, puno rukovet trese pozder na neku hoblicu u vodoravnom položaju u visini pojasa. Takvu istrešeno preuzimaju dvije ili četiri koje *omikaju*, to su trljice. Jedna brestova ili hrastova greda ima noge kao stolica, na njoj su izgletvena tri četvrtasta otvora kao ležišta za stupiče. Na srednjem stupiču su vodoravne rupe kroz koje ide klin koji drži tri drvene sablje. Srednja je duža, ima ručku i pokretna je. Isto takva je i na drugoj strani, žene gledaju jedna drugoj u lice, a svaka je sa svoje strane grede. Podižu srednji drveni mač, ubacuju kudeljku ispod njega i udarcem mača tiskaju između ona dva nepokretna, istovremeno drugom rukom povlače drugi kraj. Tim se postupkom čisti pozder (slama stabljike). Takva kudeljka još ide na češljanje kroz greben željezno kovanih čavala u velikom buntu. Sada su dvije klase, poveseo za pređenje i kudeljka za pletenje užadi i slično.

Kak se čujejo glasi, maker stiha, ovi Petrići se ne šoljijo, mogli bi dojtji vu snoboce. Navek so je takvi kaj sfokšijjo, to so babice, cukorlinče pak i švelje. Po teci Gete Šimoničevi so doli glasa kaj bodo vu četrtak došli vu snoboce. Dok sam to čula, skočila sam v zrak, lefko bi si tikvo potrla vu prosnice, ali sam se i smrzla, kuljko je toga pre hiži treba zbiksati. Te den dobeži teca Geta so zahropljena kaj da bo dušo spostila. Kak je vehlala, samo kaj poveda već zaprežujejo! Mama veli: *Pak dobro, si smo domaj!* Je domaj smo, ne znam deje već mravlji na šakama ili doli na podplatima? Dobro, se sam preprovila z palnice, keselo zelje za šaloto, ciklo i vugurke, i kaj mi je japa rekel štero vino i žganico. Mama svoje žnjovi vu kuhnji.

Čim bodo pre lesi, bo porinola kolbasice vu vrelo vodo. Tri sorte siri je preprovljeno, jan tenjer posnoga s paprišom na kockice narezani i pijača so na stolo salvetom pokriti. Čista strogonjka za mlačno vodo, kaj išče? Nebrem se znati, dej me naglo zapital kak se zovem, ne bi znala. Te skeljl tišljar skup! Pred lesom so. Nesme lesa biti pre odpreta. To znači kaj puco sikak očejo porinoti zamož. Štefo njim otpira leso. Z janim konjom so vu koleslino, japa čoka na štenjgama kak je red. Štefo veže glavnika za hruško pre zdenco, dok Karlo pokriva konja z gunjom. Stari so obedva na štenjgama, pre nejdo nuter dok na išel i Karlo. Ja ljučem črez te čisto mali gančeni obločec, Jezoš, ljudi! Kak je veljki, kak je zgoden, kaj je lepi! Bo mi vušlo. Mama me jekne z laktom v rebra i veli: *Beži v kuhnjjo! Išče te bo tu videl kak ljučeš!* – *Jesi i ti blagorodna, jeknula si me kaj Perga z rogom. Kaj ako idem zamož, nado mi treba rebra?* Eto, ido v ganjk, japa zove: *Maro donesi vodo!* Nesem

mlačno vodo v zemljenom loncu kaj si Karlo splavi roke, kaj je baštanjaril okoli kol i konja. Sipovljem vodo na njegve šake, nekaj i polek, dajem mo brsača, on se zahvaljuje i mene vu oči gledi. Črez moje žile po teli kak da lozijo svilene gosenice pune dlake, ako se ve nam poscola, unda se nam nigdar. Starci so več dišli v hižo i počel je spomenek kakva je bila letina, a tomu nabo fletno kraja. Na stolo imajo stekla z pijačom, kupice pokrite salvetom, pod drugim je na pol suhi sir na kockice narezani i s paprišom poprošeni. Tu je i natrti sir, suhi sir, kojeg su crvi preradili; skuha se bijeli grah, prepasira kožica van, 80:20 u korist sira, a na litru ide jedna čašica jake rakije. I Karlo je dišel v hižo, red je za njim vrata zapreti i v kuhinjo odijti. Moži bodo rešavali kaj i kak dalje? Unda so počeli verteti kak potrti melin, bilo je dobro vreme za zimsko sejatvo. Leto je bilo kak tak, ali sena ga puno zraslo sigurno bo doga zima. Mara vu sebi misli: *Ja sam se već ve zmrzla, bote se već jampot počeli i za mene spominate?* Kak je Karlo opisal Maro svoji mami, nema se kaj bojati. *Znaš mama, vekša je kak fnoge dekle, od kolena doli ima dokše noge, kolena i gležnji so ne natečeni, noge so kak zdraksane. Glava je pitoma, ženska, samo malo je podogovato lice, broda malo špičasta, nejrojši bi jo za njo fčeknol. Obrve kaj se ponji posel, oči srneče, migolje doge kak lastavičev rep. Vusnice nejlepše, neso preveč mesnote, a sočne kak tepka hruška, prsa srednja ali napeta, v pojoso jo moreš z rokomi prešepiti, koki kak vupore na koli, losi pok spletena kita tijam do pod rit. Mama, ja mislim da ti bode se dopola. Kaj na znala delati, boš jo navčila. - Kaj mi se nej dopola, sam jo večpot šarcala i japi rekla. I Boga molila kaj dojdeš živ i zdrav dimo. To bo naša sneha, ali ako se bo i tej vidla. A dej Bog fletno vnuke, kaj doštukaš kaj si med husarima bil.* No, vi moški v hiži bote već jampot povedali zakaj ste došli ili bote dalje blodeli po poljo. V štali si morete zebrati štero gojt kravo rono tak i zemljo, japa na rekel niti reč. Maker sam ne šepava, čokljava gljuha i ne daj Bože čorava, niti pak sam s pesjanekom pre Dravi spola. Kaj ve, bom morala išče po dvoro bežati kak kobila na sejmo? No, fala Bogo čuli so moje razmišljanje. Japa zove: *Maro donesi sol!* Znači, se je dobro, samo malo treba dosoliti, donesti kolbasice kaj si posejo joči pomeni. Jo otpiram vrata i čujem Karlovog oca: *Mi iščemo samo Marino roko i nikaj drugo. Kaj bote dali, dojete svoji čeri, nabomo reklji nečemo nikaj kaj nate mislili kaj vas držimo za sermake, zdravlje i pamet je najvekše bogotstvo.* Sermaki. Pokal mje smeh, a nesmem se nasmijati, bo Karlo dosti jana roka, ja imam vekšega apetita. *Dragi prijatelji, poslužite se i dober tek!* No, ve so čuli i kaj sam ne bekljava. Znom složiti nekvoga sloga, a kaj pod pazuhama teče, to ne vidijo. Kaj se išče jampot po hiži brnem, donesla sam s putrom jabočnico. V dilje po hrpto grejejo me Karlove oči. *Unda tak prijatelj Pavel, kak smo reklji, ako se složete to bi bilo prvo nedeljo po Tri Kralje. Mortik nas vreme poslužiti. Je prijatelj, znaš kak je vuto doba: Taljan se napuhavlje, nemec ga brne, a sibirec zameče. - Ja mislim, dragi prijatelj Joži, kaj je to ne preveč*

veljka stiska, maker ga ne niti preveč ljufta. - A, dragi prijatelj Pavel, nekak se bo stisnolo.

I tak. Snoboki na Jendroševo, zapis, ozovanje, a mi vu napeljavanje. Gospon pljebonoš so dali termina: večer na Mikloševo i Sv. Luciju. Lucijevo nam nigdar zobila, na farof i dimo nas je Karlo vozil z koleslinom z janim fejest zmotanim konjem, a Karlo je bil išče preveč miren. No to večer, zoj za našom lesom me prvi pot kušnol. Dok je dišel, fletno sam bežala pred zrcalo glet. Mislila sam kaj je to fruga veljka kak kalamper. A vusnice trftune igraju kak žica na cimboljama, a pre srco me grelo kak pegla z friškom žerjavkom. Mislila sam kaj nas bo gospodin deset pot muštral, ali Karlo je ne dečko šteri je samo za domočom lesom čepel. Za svatovsko preprovlnje neje bilo nalefkoma, kaj unda stopram pre Petričo de bo ga njih več i vekša gospoda. Te den, dok smo išli na zapis, Karlo je rekel kaj bodo na večer došli k nam i donesli dora. Ja sam mislila kaj bo Karlo došel z vrečom kak Sv. Mikloš. A ono, dopeljal je svojo mamu i nekvoga fratra v rodu. Dobro, meli smo kaj deti na stol. Je istina, Karlo je mel vrečo, ali i škatuljko z veridbenim prstenom šteroga je posvetil frater, a svekrva me ogrnula z bundom. Ve bi se dola Karlo so polizati, ali on mi je pred sema kušnol to roko de je bil prsten. I tak došklec se i te den za sudbonosno veliko reč "DA"

Svadbeni protokol

Cajtoši idu s pevcom. Dok oni dojdjo od mladenca k mladenki, to znači da ona mora biti barajt cakom-pakom. Ide mladenec ponjo, za v cirkvo. Cajtoši su većinom tri dečkери od 12 do 15 let, nejstareši nese pevca, drugi demžona z vinom, a tretji zvončeka. Pevec mora biti provi đederen, ne nekov dremljivi hebravec, okinčen je platnenim pantlikama, največ črleni plavi i beli. Šteri ima zvončeka, zvoni, si huškaju i krečido: *Iiido svaati! Iduuu, Iduuu!* Ljudi dojdjo na pot, a šteri ima demžona, nudi piti. Dok dojdjo k mladenki, pevec ide sokačici rečima: *Tu je vol šteri vas bo med noge bol, ja sam mali, zadovoljen bom kaj bote mi dali!* Nije baš, cenjka se za čim več kaj bo več muške dece. Onaj koji ima zvončeka, ima i maloga cekera, nutri je litrenka i mali kruhek z več vrsti žita na deblješe mleti pri Dravi. Okrogli je, v sredini ima šupljino, ali prek je samo jako mala ljuknjica. Valjda nešto tumači da nečeju cusravo sneho. Na njemu su isprepletane šarene trake. Kada sokačica preuzme taj kruščić, mora se s njime tri puta okrenuti oko sebe, s lijeva na desno, govoreći: *Dej Bog sloge, zrnja kruha blaga i dece puno kaj makova glava.* Cajtoši dok idejo dimo huškajo i popevljejo:

Hodi, mila hodi, pak nam dobra bodi
Vu našem ti dobro i predobro
Vu našem ti kraju tri pot na leto

tri pot na leto pšenico ženjejo
Vu našem ti kraju peneze ne brojijo
Nego ti je mila z merilom merijo
Hodi, mila, hodi draga z nami.
Pazi, draga koga brala bodeš
Kaj ti nej bili ploti preskokoči
Ploti preskokoči, zvezde prebrojoči.
Gančec blazinica, pocek vanjkošnica.
Melinek na glavi, drvocep na plječi!
Juhuuuhu ido svati, juhuuuhu!

Puno je dece na poto i oni huškaju i starije dozivaju. *Ljuudi, ljuudi zazresna idu svati! Idu svati!* Sonce se naljukova tobože čez vunaste oblake, z preka se kombesajo oblaki, a z Bobjega kota sam vrog trdo kmico rivlje. Malo več jan pedenj snega je pod nogami i ve perheče kak dej Mađari vetrili graha. Puna vulica je sonic od tejo svati, okinčeni zbiksani konji frcajo, na njime se se sveti i zvončeki zvonijo. Vu sonicama se si držido kak se šika veljki gospodi, vulica se bo navžikala takvih jako retkih svatov.

Prije nego su svati krenuli ka mladenki, pri hiži mladeca je bio objed za sve gošćenike, a glavnu reč ima kapiton. Za tu ulogu uglavnom bili su plaćeni ljudi zbog komliciranog spričavanja. Pri stolu: *Falen bodi Jezoš Kristoš! Draga rodbina započnimo ovu svadbu kak je negda Jezoš Kristoš v Kani Galilejskoj dok je blagoslovil vodo kaj postone vino. Tak se i mi pomolimo Gospodino Bogu kaj nam blagoslovi ovo jelo i pilo, vu Ime Oca Sina i Duha Svetoga Amen.* Čim se obed bliži kraju, hižni japek i mamika morajo pokazati kaj treba delati i oni otpirajo ples. No, vura ide i treba iti na pot. I tak se mladenec oprašta od svih preko glasnogovornika kapetana. *Falen bodi Jezoš Kristoš! Dragi japek i mamika, ja se denes otpravljam na pot, polek odrešitve Božje, kak sje negda mladi Tobija išel po sveto iskat pora, a roditeljima pomoč i lefkoto. Tak i ja vas prosim očinskoga i materinskoga blagoslova kaj sam nakonil, da zdravo i veselo dovršim. Ve pok vas prosim japek i mamika, ke ste z menom pretrpeli, kaj bi ve pred mene stali. Mortik sam se kaj zameril, pak mi oprostite, i rečite – idi sinek, idi - dej ti Bog srečnoga pota. Drage moje sestrice i bratec, šterima sam skupa rasel i igral, mortik sam se kaj zameril, oprostite mi, i rečite idi bratec idi, dej ti Bog srečnoga pota. Dragi moji krsni kum i kuma, keste mi ono prvo dužnost spunili, vi ste mene svetom krstu nosili i ovo lepo ime dimo donesli. Mortik sam se kaj zameril, oprostite i rečite idi kumič idi, dej ti Bog srečnoga pota. I vi dragi fermenski kumi, ke ste ono drugo dužnost ispunili, za svedoka stali, a ja prijal sveto fermo. Mortik sam se kaj zameril, oprostite i rečite idi kumič idi, dej ti Bog srečnoga pota. Ve pak so rodbina, sosedi, prijatelji, pajdoši i pajdašice s kema, sam skup rasel i igral, mortik sam se kaj zameril, oprostite mi, i*

rečite idi sinek - pojdoš idi i dej ti Bog srečnoga pota. Ve pok bi prosil tri kaplice Svete vodice. I vu ime Sv. Ivana i Sv. Križa, šteri nek prekriži nas potnike na našem poto, a vas droga rodbina vu vašem domu, Boga molite kaj s toga pota nekaj dobroga dopeljamo. Vu ime Oca i sina Kristoša i Svetoga Duha Amen.

Pred lesom mladenke, dijalog vode, kapitan i premoš kapitan. *Falen bodi Jezoš Kristoš, draga rodbina mi smo denes potniki, kak so negda bili Sveta Tri kralja, šteri so z dalke zemlje potuvali gledeč zvezdo, štera je vodila i pred njimi svetila i pota njim kozala. Dok je zvezda stola, so nuter išli, ali nam je ne svetela zvezda, nekvo je megleno, nam je svetila, svetlost vere krščanske. Vu toj svetlosti je of naš mladenec, v mislima svojim, puno cvetnjaki prešel. A takvo ružo kak je vaša nigde ne našel. On je štel njo firči i stiha k svojemo srco prevrči, ali sam mu ja rekel: Sinek drogi, to ruža ima svojega gospodara, hižnoga japeka i mamiko. Ako te prevolijo, boš siguren. Zato bi prosil napri hižnoga japeka i mamiko i gospona Premoš kapitona, kaj bi nam to ružo napri doli. Premoš kapeton dopelja mlado pucko. Gospon Premoš kapiton, to je ne ruža, to je pupoljak. Vu tom mrazo mi to nej smelji peljati. Naš mladenec je zezbral nekaj zrelešega. Dobro, Premoš dopelja zrelešo. Gospon Premoš kapitan, to je zreleša, ali več joj curido laticice, a po lico ima kak šibe od jemrela. Dobro, dopelja fejest jako, v čerljenom ropco, kiklja se za njom vleče. Gospon premoš kapiton, z dužnim poštovanjem, to pre naši hiži nigdar nej znola kak je masna juha jer bi se na mostočima ostalo. Dozvolite kaj si mi sami poiščemo to ružo vu vašem vrčoku. Sada dolazi pred proscie mladenka, u bjelini i svom sjaju od kog zastaje dah. Ispred nje staje Kapitan i počne spričavanje, istim redom kao i kod mladenca, ipak sa završetkom pred samo vjenčanje. *Draga deca, ve si išče jampot premislite je li volite jaden drugoga z pravom krčanskom ljubavlju jer ovo je ne za jan den, za jano leto, već do smrti janoga ili drugoga. Ako ste si premislili, dejte si jan drugomo roke i idemo vu ime Božje.* Kod povratka u mladenkinu hižu, reportera kapiton: *Falen bodi Jezoš Kristoš! Draga rodbina, de smo denes pokočili, otplrlo nam se, kaj smo iskali našli smo, kaj smo prosili dobili smo. I ve smo vam donesli tri sveta šakramenta. Prvi je šakrament pokore, drugi šekrament tela Jezoša Kristoša. I tretji šakrament hižnoga zokona i reda.* Ovaj svadbeni protokol tj. *Spričavanje* koristio je i sačuvao Grabant Matija (1895. - 1985.) iz Otoka. Pisac je teksta nepoznat, ostalo su drugi izvori.*

Gošćeniki već so komaj čakali da bude kapiton rekel: *Živeli mladenci!*, kaj si nekaj spijejo. *Droga rodbina, što ide z nami, nek ide na sone ili se bo za nami po riti sonjkal.*

Protokol se točno znal, vu prve sone kapeton z mladenkom, drugi kaj vidi kam mlado peljajo, je mladoženja z starešom - podlekić, pa hadnač i pocneholja, unda drugi. Pri Mari i Karlo, te prvi bili su njegovih šest husara koji su mu napravili špaljir sa sabljama kod ulaza i izlaza u crkvu. Na zadnjim, teretnim saonicama,

vozila se *banda*, muzika. Kako je svatovska povorka išla, danas Dravskom i Ludbreškom, kod mladenca ih se pridružilo još. Tako je bilo ukupno 14 saonica. Kakinja, Glavna bile so kaj *Nevski Prospekt*, a dok su svati dišli v cirkvo, konje švicnate su morali špancerati kaj se ne prehladido. Pok je Glavna vulica bila kak džigitovka na Markovom polju vu Petersburgu. Kapetan se zdigel, zvonil je v kupico i počne: *Draga robina i goščenici, teška srca moram vam reči da vam jano dobro vuro prejdi moramo fkrasti mladence i dimo ih otpeljati. Na to nas tira zvujska natura. Ako nas zameče, a mladi zaspido, nas fkonijo i greha naprovijo, kak unda s takvom snehom dimo dojt.*

Mlada sneha prvo jutro mora iti kmeši svojega novoga doma. Vuni je bila vejavica, a sneg konjima do kolena, lampaši so se ne dalje vidli, kak je doga zaprega. Srečom, to je ne niti pun kilometer pota. Pri Karlu trebali so sprožiti 3 do 5 možori, ve so samo janoga, tuljko samo kaj se restirajo se nevolje, copernice i dopljeri i mladenci dopeljajo k hiži čisti. Fnoči so se išče smejali kaj je jan stalno moral biti dežuren za čiščenje steze do šekreta. Vjutro je bil šekret seposod, prek meter ga bilo snega. Ajde soldot Karol, dej komondo mladim goščenikima vijače v roke, od snega ne vidi se niti prek pota sosedova hiža. Tu je pun dvor marhe, treba nahraniti, podojiti, telce pustiti. A pre Petričo, dva konji teški, dva lefki (panonius), dva cujzeki, štiri krave, dva junca, dva telca. A kaj unda išče na guvni, dva celgi konji od rodbine z Dekanovec i Donji Hraščan. Nišče nebre dimo, i tak so planirali gostovanje tri dni obdržavati. Ali niti mlada sneha nebre k meši. Na vulici je već Napoleonov tabor, šturm sprem Moskvi. Srečom, saki kvart ima svojega pljuga za sneg. Po Kakinji vleče četveropreg, Mustaki i Šimonići, na Glavni Gregoroši i Pavčeci, v Gornjem krajo Baranašići i Hajdinjaki, v Doljnem krajo Banelli i pok Hajdinjaki. Popolne je bilo lepo sončano, pak so deli tri brane skup i dropali so nagoženoga snega i to četveropreg, peštanski veljki voli, por od Šipoša i por Werllija. Priču pamti Š. Veršić, a zet Petrićev.

A tko je bio Karlo Petrić? Tu priču, koliko mi nije ostala u sjećanju, što je normalno za dijete od pet let, kasnije mi je tumačio prvi sused Đuro Ivković rodod iz Postakovca. Zapamtio sam kićenu diplomu K. Petrića. Puno zastava, stjegova, eskadroni s jedne i druge strane, po brdima pješadija. Srečom, sedamdesetih vidio sam točno takvu u muzeju *Arsenal* u Grazu. Karlo je časno otpušten na molbu roditelja 23. 10. 1880. godine. Uz usmeno predanje, svakako treba zaviriti i u vojnu enciklopediju, pa bila ona i austrijska. Karlo je bio virtouz na konju od malih nogu, to je valjda bio jedan od razloga da postane husar. Imao je starijeg brata pa nije roditelje ostavio same. No, kako je brat teško obolio, a gazdinstvo bilo veliko, trebalo je okretnog gazdu. *Jašem ja konja do Varaždina*. Poslije tri godine muštranja postane aktivni viši podčasnik. *Regimenta Warasdiner Grenz - Husaren* ustrojena je 1746. na području nekadašnjeg varaždinskog generalata. Naziv

husari, prema povjesnim izvorima, nastali su u 15. st. za vladavine austrougarskog kralja Matije Korvina. Tada su veliki feudalci morali za vojsku izdvajati svakog dvadesetog s konjem i opremom, a kako se na mađarskom dvadeset kaže *husz* otud naziv husar. Iz Preloga se spominje kroz duže vrijeme njih petnaestak koji su služili desetak godina (neprovjereno). Austrougarskom nagodbom 1867. došlo je do podjele vlasti Beča i Pešte što se najviše manifestiralo u području vojne politike. Novi zakon o općoj vojnoj obvezi, donesen 1868., predviđao je formiranje oružanih snaga podijeljenih u tri djela: a) zajednička vojska (carsko-kraljevska vojska i ratna mornarica) podčinjena zajedničkom ministarstvu rata s njemačkim službenim jezikom. Vojni obveznici bili su dužni služiti tri godine obvezni vojni rok i eventualno devet godina rezervnog sastava. Tu su pripadali Krivošijani, dok su Bokelji bili u mornarici obavezno četiri godine i osam godina u rezervnom sastavu. b) Landover (carsko - kraljevsko domobranstvo) podčinjeno austrijskom Ministarstvu zemaljske odbrane, s njemačkim jezikom; vojni je rok trajao dvije godine plus deset godina u rezervi. c) Honved (kraljevsko-ugarsko domobranstvo) s mađarskim službenim jezikom, pod zapovjedništvom mađarskog Ministarstva odbrane s obaveznim vojnim rokom od dvije godine i deset godina u rezervi. U slučaju potrebe, obvezni vojni rok se produžuje u rezervno stanje do potrebe. Upravo u tom mađarskom domobranstvu (honvedi) služili su međimurski mladići - junaki.

Cug mašina jako tožno fučkala
da junake vu Kanižu vozila
Vu Kaniži visoke so kasarne
de muštraju međimurske junake.

Kako su Međimurci došli u situaciju da se bore u Dalmaciji? Car Franjo Josip I., kojemu su upravo Hrvati spasili tron godine 1848., donio je odluku da Međimurje pripadne Ugarskoj 1861. Međimurci, kao vojni obveznici, potpadali su pod vojni okrug Nagykanizsa. To je trajalo sve do 1918. To svjedoči međimurska narodna pjesma npr. *Nigdi lepše kak je vu Međimurju*. Karlo Petrić upravo je dodjeljen pratećem eskadronu za pješadiju i bio u Dalmaciji 1869. kad je buknuo ustanak u brdima tj. Krivošijama. Opet su braća Hrvati krvarili među sobom za tuđi račun. Karlo je bio i u Bosni i Hercegovini u vojnoj okupaciji Astro-Ugarske. *Fnogi i fnogi međimurski junaki tam su ostajli svoje kosti*. Mara Huđak, udana Petrić, bila je teta Jule Huđak, između njih mala je razlika u godinama. To sam opisao u noveli *Žgeče koprive*.

DALJE NEJE IŠLO

Negdje sam pročitao da *Imena ne čine ljude, ali zato su ljudi ti koji čine imena*. A tko izmišlja nadimke? To čine gotovo svi ljudi jer bez nadimaka mnogi ne bi bili prepoznati. Primjerice, imao sam prilike u Primorju, točnije u zaleđu, pa i na otocima, čuti da su čitava sela istog prezimena, a ponavljaju se čak i imena. Međimurci bi rekli da imaju *cone*, pa sam tijekom života imao i ja nadimaka.

S mojih 18. let v Priloku me nisu mogli nazvati Kazanova, ili don Žuan, pogotovo ne zmaj šteri žere mlade puce kak *dravski pesjanek*, taj priločki kiklop. Neježi je bilo reći *beogradski mangup*. Najme, svake godine nešto naučiš jer te na to tjera život, a svaki je život stvarno velika lutrija. Poslije sedmoljetke u Prelogu, počinje moje šegrtovanje u Sloveniji. *Si ti z herváškega? Premajduš, prinas se zelo močno dela. Ne Bog, ne hodič, tu v strunah teh ne poje. Pozabi na reči grenke, zazibli se v sanje slatke*. Osim slovenščine, učim i talijanski, u sedmoljetki je bio ruski, a u prvim razredima mađarski. Još kad sam bio radno aktivan, moja djeca pitaju tetku koja je živjela s nama: *Kaj ne teca, naš tata ne psuje? - Ne! Ali dok se fejst rasrdi onda kone na sedem jeziki*.

U Sloveniji sam izdržao dvije godine, nije bio problem trdog dela, nego promjena djelatnosti, tako da ne možeš završiti ono čemu si se veselio. Poslije toga eksperimenta, želim postati nešto veće, a s tim minimalnim općim znanjem nema mnogo izbora. Stoga mijenjam destinaciju jer mi je jedina rupa da se odmaknem u Beograd. U sedmoletki petice sam imao samo iz crtanja i skoka u dalj. Doduše, u životu nikada nisam odskočio visoko, ali ostao sam bar čovjek bez žuljeva na laktovima. Da nisu tada ukinuli vjeronauk, isto bih imao pet jer sam tako bio odgajan. No u Beogradu, pa kasnije u Zapadnoj Europi, nikada me nitko nije pitao znam li moliti, već samo znam li raditi. Očeva sestra Tereza, koja je živjela u Beogradu dvadesetak godina, znala je moje želje, pa čim se tamo otvorio natječaj za poželjnu mi struku, ona je reagirala. Bit će to krvava borba na prijemnom ispitu, pogotovo sa sinovima palih boraca. Nakon što sam pokazao da imam smisla za tu struku, zvanu *Primjenjena umjetnost smjer Umjetničke dekoracije u privredi*, tek sada nastaju muke ježove. Trebam stalni boravak u Beogradu i teta me posvaja. Trebam umjetničku radionicu za praksu pa priskače u

Dokument za prijem šegrta u Sloveniji

pomć rođak Andrija Petrić, štukater. A mamin bratić ima Petrićevu sestru za ženu. A Petrić je u Radničkom savjetu i Upravnom odboru *Poduzeća za dekorativne radove u građevinarstvu Polet*. U tom je sastavu kao samostalna radna jedinica *Umjetničko likorezačka radionica*, pravo mjesto za moju praksu. Radionica se nalazi u Bulevaru Revolucije tj. Kralja Aleksandra broj 274, točno preko puta restorana *Lion*. Glavni majstor u radionici bio je kipar - modelar i velemaistor za odljevne kalupe, štiklin formu, Jovo Stojanović. Svi su ga zvali čika Jova, a rodom je bio iz Leskovca. Njegovi su pretci četiri generacije bili lončari. Znao je reći: *U nama ima više gline negoli krvi*. Ali u njega je bilo i dobro srce. Njemu nije bilo važno kako se ti zoveš ili koje si vjere, ali ako ne slušaš ili ne radiš kako treba, onda si nevjernik i za tebe nema mjesta u toj radionici. Volio je da se držiš njegovih skuta, ali ne da mu se kao maćak motaš oko nogu, nego da mu budeš asistent, kao kirurgu kod operacije. Primjerice, kada radi naučno kalup neke komplicirane skulpture, on glineni rad omeđuje limenim pločicama u pojedine dionice. Stvarno treba biti maistor koja će sada biti prva, a koja kod otvaranja. Svaki odliveni komad mora se podrezivati, ali pod kojim kutom - koji? Na komandu miješam gips i usput čistim alat. Također moraš vidjeti i sve zapamtiti jer reprize možda neće biti.

Skica za klesanje kamena

Sjećam se, bili smo na trećoj godini, a maistor Jovo daje mi zadatak da izmodeliram jedan kapitel. Mjere su uzete na licu mjesta, kao i otisak jedva prepoznatljive ornamentike, pa i fotografija je štura. Jednostavno moraš znati stil i školu te izrade nekoliko stoljeća unazad. Širina kapitela bila je 55 cm, velike valute. Na uglovima se lomi list akantus, a po sredini je mala rozeta. Takvi kapiteli imaju često stup s kanalulama, vertikalnim kanalicama. Moje je da ga takvoga izmodeliram u glini, napravim kalup i odljev u gipsu poput originala. To

će biti predložak za klesanje u kamenu možda nekom akademcu za diplomu, a ja sam tek na trećoj godini nižeg ranga. Te godine maistor mi daje da napravim veliku rozetu po starom uzorku (80 cm), tzv. križni veliki akantus, a između svakoga je vrh palminog, perastog, lista. Također sam radio malu rozetu (50 cm) iz kataloga, ali između svakog lista bio je ljiljan. Model ljiljana bio je stari francuski novac od 20 centi, a dao mi ga je maistor. Istovremeno, Milan radi jednu figurinu, Grkinju vodonošu (možda vino). Ona će biti serijski lijevana za poslovne prijatelje, a povodom Nove godine jer već smo sve zasitili portretima, bistama, svih većih političkih svetaca. Ali, tak so generalni japa rekli. Milan se ljuti. Grkinja mu skriva

grudi. Majstor se smije: *Bez muke nema nauke!*, i ode na drugu stranu k lutkaru. Milan gundā: *Zar je baš morala staviti tu ruku u taj položaj?* Amfora je na lijevom ramenu, pridržiava je za dršku lijevom rukom, a desnom za dno posude. Ruka prelazi dijagonalno preko grudi. Grkinja je odjevena u tuniku, na jednoj strani je ispod koljena, a na drugoj iznad. Gore je samo na jednom ramenu, tako da je vidljiv duboki dekolte. I ja se Milanu smijulim, hudi pondeljek. I tad će on meni: *Željko, dovedi mi tvoju Peruniko da mi pozira!* - *A zašto?* - *Zato što tvoja Milena nema dosta velike grudi?* Na to će Ješa: *Mogu ti ja pomoći.* - *Pa ti imaš grudi kao rajsnedlin!* - *Ti si budala, Milane! Mislio sam pomoći ti modelirati,* kaže Ješa. *Ti samo krekeći, s tim žapcem!* U tom kutu obrecne se Milan. Da, Ješa modelira jednog žapca visine oko metar, u uspravnom sjedećem stavu, s otvorenim ustima i velikim trbuhom. To je model za odljev, još ne znamo je li u cementu ili u gusu, a bit će kao korpa za otpatke u parku. Mene i Ješu narednih dana čeka rad na modelu balustra, što nećemo modelirati klasično. Takav stupac može biti zahtjev po crtežu arhitekta ili otisak već postojeće balustrade. Baš to imamo, ogradu na terasi i stepenište u jednoj vili na Dedinju. Po skinutom otisku, može biti gipsom ili voskom, napravi se presjek kako bi se dobio brid *muštre*. To se precrta na lim i izreže taj model pa zakuca na dasku, koja je također grubo profilirana. I štukateri imaju korita od dasaka poput zidara, samo što imaju noge od 60 do 80cm visine. Na gornji rub korita zakuca se uzdužno profilirani šablon s limom prema gore, pa se napravi ražanj od betonskog železa 10 ili 12. To mora izgledati kao slovo Z, s jedne strane puno dužim krajem, a kraći je pogonsko vitlo. Zatim se napravi ležište na poprečnim stranicama korita s po dva čavla. Kad se utakne ražanj, čavli se unakrsno zakrive. Na goli roštilj namota se kudelja da se primi gips. E sad, jedan meštar sipa gips, a drugi vrti ražanj. Mješavina se ponavlja tako dugo dok šablona lima ne napravi zadanu figuru. Na taj model pravi se kalup bio on za ljevanje gipsom ili liveni kamen, samo je predradnja drukčija.

Vraćam se u početničke dane: Ludwig Kronberger, njemački Židov, svladao je zanat u Veneciji. Između ostalog, uči nas o pozlati listićima i različite pripreme na bilo kojoj podlozi za takav rad. Pojedini od tih starih majstora teško otkrivaju neke poslovne vještine. Primjerice Ludwig, gotovo pred smrt otkriva meni i tri godine starijem kolegi Rusu, Timku Aleksandru, zanimljive tehnike. Meni poklanja neke stare knjige, između njih i katalog *Modelarsko - restauratorskih alatki* (oko 2000 vrsta) i drugog stručnog pribora. Katalog je tiskan u Berlinu 1913. godine, popratno na četiri jezika. Krasnaja matruška, puna votke, a trojka juri kroz noć, jer Ludwigova mama bila je Ruskinja. Lajoš Horvat, Mađar iz Bačke, uči me rezbariti u drvetu, kao i razne patine i politure. Toliko je toga da se moraš križati i mađarski. *Ozačanak, Ezentelek, Ištenem, Neveben, Amen.* A gdje su onda još i knjige: *Stilovi namještaja i dekor interijera* od Renesanse: talijanski, francuski, njemački do

baroka: talijanski, njemački, nizozemski i francuski. Ukratko 42 stila do Nove, stil 1900. i stil 1925. godine.

Leon Trajkovski, rodom iz Ohrida, zanat je učio u Solunu i Ateni. Kiparski je majstor kako u kamenu tako i u drugim materijalima pa i za predloške od gipsa za odljev u bronci, gdje svi bridovi moraju biti konus jer je kalup za broncu pješčan. Kasnije, više puta sam s njim bio na terenu, a bio mi je i poslovođa (tu smo gotovo jednaki) na kulisama za film *Džingis – kan* što ga snimaju kompanije: *Worwik G. Britanien, Irwin Galen – CTC Berlin* i *Avala film*. Antun Šida, Čeh, velemaistor je za prirodne imitacije i apstraktne mase, štuku – mramora. Kod njega sam bio na praksi nekoliko tjedana na objektu *Hotel Metropol* u Beogradu. U njegovu velikom ulaznom holu debeli su stupovi koji nose cijelu zgradu. Sa stupovima upravo idemo prema kraju, ostaju još zidovi. Uzorak štukomramora je, kao podloga, crna, a školjkice, kao puževe kućice, bijele. Upravo dođe u vizitu glavni arhitekt, a arhitekt za unutarnje uređenje nije nazočan. Tek će arhitekt Brašovan: *Taj uzorak je izabrao moj kalfa? Zar su ga već uspjeli ustrojiti? Meni taj uzorak izgleda kao kad se mala bela kera uhvatila s velikom crnom đukelom i onda nastane tarapana*. Ja nisam na to mogao zadržati smijeh. Pa će on: *Momčiću, to je tebi smiješno jer još ne znaš što je život. - Točno je da ne znam, profesore, zato i učim iz tvojih skripti, mislim se u sebi.*

Na unutarnjim figurativnim štukaterskim radovima, a na novoj američkoj ambasadi, šef mi je Petrić. Svi su ti nabrojani majstori prošli škole visoko stručnih majstora pa smo i mi, njihovi đaci, bili svestrano obučeni. Četiri godine prolazio sam kroz njihove prste i još dvije u grupi profesora mentora Dragutina Spasića, akademskog kipara. On je studirao u Parizu i Provansi, a postdiplomski u Pragu. Spasić je znao reći: *Bog je stvorio čovjeka od gline i udahnuo mu dušu. To vi činite svojim djelima*. Sve je to bilo na kredit. Za četiri godine šegrtovanja, pet vraćanja, za dvije specijalke i opet pet vraćanje. Znači, firma te drži deset godina u šaci, cvale ti ruže ili si samo drvocjep. Lijepo sam to sve nanizao, ali nije to išlo tako lako i jednostavno. Poslije rata bila je nestašica svega i svačega, pa tako i stručnoga kadra u školama. Nepodobne nastavnike brzo su poslali u mirovinu, a njih su posuđivali za pojedina predavanja, od visokih škola do fakulteta. Ni mene nisu zaobišle školske reforme, kao akutna dječja bolest Balkana. Ništa bolje nije bilo niti sa stručnim knjigama. Obvezno čitaš pisce drevnih civilizacija i stare Grčke zbog arhitektonskih stilova, a i grčke mitologije. No, mi smo imali u radionici svjetsku enciklopediju. Dakle, stavi na kup te sijede glave i zamoli ih za neki naslov – temu. Neće manjkati neka stranica pa ni jedna jedina riječ. Naša sreća bila je u njihovoj nesreći. Naime, između dva rata imali su svoja poduzeća i plaćali mirovinsko za svoje djelatnike, ali ne i za sebe same. Poslije 1945. oduzeta su im sva sredstva za privređivanje. A ti *buržuji* neka sada crnče za minimalni staž do svoje sedamdesete

ili da crknu od gladi. Njihov odgoj ruši sve patente što ih izmisli nazovičovjek. A sve to samo da stvore novoga majstora i bez trenutno aktualne boje. Jedna visoka glava, javno je vikala: *To sve treba prekvalificirati u zidare, trebaju nam radnički stanovi!* Točno, samo ja, kao podstanar, imao sam 12 m², a on je imao 240 m². Ali, on je bio samo krojački pomoćnik pa su mu na kraju drugi skrojili kapu. Bili oni bolji ili lošiji? Mi, njihovi kalfe, nismo ih zaboravili i kad su otišli u mirovinu. Bili smo uz njih, uz neke do smrti. Pomagali smo oko kuće, vrta, voćnjaka, u dovozu zimnice s pijaca i pospremanju ogrijeva. Moramo biti mnogo zahvalni tim velemaistorima, a najviše nacionalnim manjinama toga prostora jer su sačuvali stare zanate. Da ne zaboravim Talijane iz Srijema i Slovake iz Kovačice, Banat. Jest da sam pomiješao mnogo jezike, ali sreća je što nisam zaboravio jezik međimurski. Mnogo sam toga opet nanizao, ali nije to bilo lako niti jednostavno.

Kod tete sam na stanu, uglavnom i na hrani. Ali to će biti kratko, samo jedna školska godina. Nasta stoga poslijeratna epidemija pa se i moja sestrična rastane s mužem i s dvije male curice vrati se kući. Stan malen pa sam najprije otpao ja, a poslije vojske zatim i njezin brat. Nestašica stambenog prostora tada je akutna bolest grada pa se i kokošinjci pretvaraju u stambene prostore. A tko da se ljuti na sestričinu vječitu Nadu što uskače u svakoj prilici. Po struci je knjigovezač i grafičar. I tako izgubim i taj mali kut po kojemu sam se osjećao Beograđaninom. Tim činom mnogo se toga zakompliciralo. Da sam samo ja jedinstveni slučaj, ne bi bilo vrijedno spomena. No, teta se i dalje pojavljuje na roditeljskom sastanku i drugim potrebama. Ali za učenički, odnosno studentski dom, ne smiješ ni pisnuti. Jer ti socijalne službe prekopaju papire i kući te vrate na kuruzu. K teti sada vrlo rijetko dolazim jesti jer ima mnogo gladnih usta. Više puta preostaje mi samo čaša vode i žlica šećera kao bogata večera. Za užinu gablec, imaš bon koji plaća poduzeće jer si svako jutro u radionici, osim srijede, kad si u školi kao i svako popodne. U pekari možeš uzeti trokut bureka i čašu jogurta ili tri pogačice i jogurt ili šaku čvaraka i krišku kruha. Možeš uzeti malo više kavurme, sprže, tj. svinjske iznutrice, a najveći sadržaj su debela crijeva. Isprva to jedeš tiskajući nos kao da skačeš u vodu. To je, uglavnom, bio najjači dnevni obrok. Ostalo je *druže snadi se*. S mršavom firminom stipendijom ne treba dijeta, ali posel vu fušu sikkak. Garderoba još je veći problem. Grubi asfalt i granitna kocka deru privatne cipele. Radne od firme nosiš samo na praksi. Za rupe na đonovima prva pomoć su kartonske tabanice, po mogućnosti s plastificiranom naljepnicom koja teže promoći. Nema tako mokre vode kao što je jesenska beogradska kiša. Moraš preko staroga Savskog mosta na kojem puše košava po Dunavu čak od Karpata, a ledene kapi bodu kao indijanske strelice. Sav si upakiran, kao fratar s kapuljačom, u taj prekrojeni hubertus talijanske brdske vojske iz magazina Studenske zadruge. Na prsima te jedino griju skripte raznih predmeta, npr. domaća zadaća: Beograd u 17.

stoljeću: Ovaj lijepi grad leži na obalama Save i Dunava. Opasan je s devet redova među sobom potpuno odvojenih gradskih bedema i utvrđen brojnim kulama i grudobranima. Kad bi šezdeset vrlo snažnih strijelaca i junaka prikupilo svu snagu svojih mišića i izbacili strijelu iz Donjeg u Gornji grad, teško da bi ona do tamo doprla. Donji je grad opasan četverostrukim bedemima, a ukrašen je četvorima vratima i teško pristupačnim kulama. Tu se još nalazi oko 400 prizemnica ili katnica, ali bez vrta, pet džamija, jedan hamam, radionica oružja, barutana i kovnica carskog novca. I Gornji grad ima četvora vrata. Na istočnoj strani je Sahat-kapija kroz koju se silazi u varoš. Tu se nalazi i sahad-kula. Zvuk njezina zvona čuje se iz udaljenosti od čitav dan hoda preko Save. Silazeći s ove kule, dolazi se do čaršije u Donjem gradu. U zapadnom uglu Gornjeg grada sažidana je, od klesanog kamena, posebna tvrđava. U njoj stanuje gradski zapovjednik, gradski imam i mujazin. Na vanjskim zidinama zapovjednikove divan-hane povješani su razni oklopi, štitovi, pancir-košulje, kacige, šljemovi, bodeži, kratka koplja, puške, strijele, lukovi, mačevi, samostrijeli, buzdovani i mnogo takvog skupog oružja. Tako ukrašeni zidovi mogu se vidjeti još samo u Bagdadu. Oko tvrđave nalazi se pet visokih okruglih kula pokrivenih olovom koje se dižu nebu pod oblake. U jednoj od njih, zvanoj Krvava kula, zatvaraju krivce i one koji su okrvavili ruke. Varoš se prostire na sjevernoj, istočnoj, jugoistočnoj i zapadnoj strani Beograda. Samo na sjeveroistočnoj i zapadnoj strani nalaze se rijeke Sava i Dunav, a na ostalim su stranama kuće nanizane jedna iznad druge, a njihovi prozori i balkoni gledaju na Dunav, Savu i Zemunsko polje. Mnoge od njih imaju bujne vrtove i ružičnjake. Tu su izgrađene i brojne džamije, osam medresa u kojima se stječe obrazovanje i šest karavan-saraja. Sokolićev karavan-saraj ima šezdeset soba na katu i u prizemlju, s ognjištima, stajama za deve, s konjušnicama i dvorištima, a sažidan je od tvrdog materijala kao kakva tvrđava. Njegovi vratari i noćni čuvari svaku večer udaraju u bubanj, a zatim zatvaraju teška željezna vrata. Na obali Dunava veliko je пристаниште koje može primiti pedeset lađa za prijevoz tereta. Iz mnogih mjesta na Dunavu dolazi bezbroj lađa dopremajući različitu robu pa je u gradu velika jeftinoća. Ovdje oka (1.283 kg) ovčetine stoji 6 peneza, oka govedine 5 peneza, 15 komada jaja 1 penez, breme jabuka, crvenog luka, krastavaca, tikava po 1 penez. Nadalje, u Beograd stiže godišnje 5 do 6 tisuća tovara robe na devama i kolima i to iz Sirije, Bejruta, Smirne. Ovdje se roba pretovaruje i izvozi u Mađarsku, Veneciju, Poljsku, Švedsku i druge zemlje. Narod ovog kraja rumen je u licu, a muškarci i žene na glasu su po ljepoti. Naročito se ističu Latinkinje i Srpkinje. Prvaci u šeheru oblače atlas i svilu, a oni siromašniji prostu čohu i čurkove postavljene lisičinom. Mnogi se bave trgovinom i tako se obogaćuju. U zimskim danima Beograđani priređuju međusobne gozbe u svojim toplim sobama. Samih slatkih jela je po deset vrsti. Ako kod nekog slučajno bude

manje od deset slatkih jela, taj čovjek mora ponovo prirediti gozbu. Eto, do tolike je mjere u toj varoši razvijeno uživanje i veselje.

Hubertus mi je prekrojio teča, krojač istoimene zadruge, duša od čovjeka, rodom iz Obrenovca. A kasnije mi je sašio debeli prsluk od okrajaka debele tkanine. Bio je šaren kao zastava Ujedinjenoga Kraljevstva. A bili su i drugi odrasli šareni. Kad samo pogledaš na korzo prema Kalemegdanu, šareni su kao štigleci na maslačkovom sjemenu. Roba je od *buttique* do buvlje pijace, kao da nose modu svih naroda i narodnosti Afrike. Da, ali tek je osam godina od Drugoga svjetskog rata. Uzmi sve što ti život pruža - crveni karanfil nije jedina ruža. Na Balkanu kratko cvatu ruže, ali brzo niču ratovi. No ja sada savladavam sibirsku oluju - hitam u Studentski grad na Novom Beogradu. Nadaš se da ćeš naći u nekom domskom bloku mjesta da bi prespavao kao *padobranac*. A možda i za neku mrvicu u kljun. Banačani, Srijemci i istočni Slavonci dobivaju od doma velike pakete, pogotovo poslije kolinja. Donose im te pošiljke željezničari, kondukteri. Ima toga oho-ho. Kod Šumadinaca ima samo rakija, a ljeti lubenice. A možda čak završim u ženskom bloku kao: *Mali, dobiš vrući čaj s rakijom i koji keks... ljubi te diva... uz rakiju...* Ipak, ja se kući ne vraćam pa ni u Sloveniju. Ne mogu reći da su mi tamo dvije godine bile uzalud. Naučio sam nešto o duborezu i ostaloj drvnoj galanteriji, kao i načine prepoznavanja pojedinih vrsta drveta i njihove klase za određenu obradu. A kako sam bio *pod žandarmerijskom komandom* svog oca u željezničkom naselju jer nisam bio u internatu, da bi si prišparao neki drobn krejcer, a ocu nije bilo dosta fiskulture u šegrtskoj školi, nego me još upisao i u podmladak Skijaško-planinarskog društva, naučio sam tako osnovne vještine u planinarenju, a pogotovo skijanje u Kranjski Gori, što nam je bilo udaljeno nekoliko kilometara od Jesenica. Veli otec: *Pogledni se kak zgleđiš, dogi si kak žrd, a debeli kak štrikača igla*. Je, tak je to, zafrigana juha ili šmorgljlin z kiseljokom ili vrtnom lobodom za zajtrek. Obed je saki den nekov cujšpajz brez mesa, navek

Rekonstrukcija
Crkve sv. Križa

zafrig. Da neje njega, bila bi kak voščenjka ze šrotom za goske. Prave kalorije je koruzni kruh. V nedeljo jan par kolbasički na štiri ili nekov hitvoni picek kaj bi na njemu diplomeral anatomiju, saka kost čez kožo mu se vopira, zgledi rudasti kak plječeni krožnjok. Komaj čakaš Vuzma kaj boš jel šunku ili Sesevete. Unda bo šopana pečena goska i pun pleh sakojočkih palačinki filovaneh ze orehi, makom, sirom i pekmezom, polijone z trajbanim jejcem i vrhnjem, zapečene v roru, prste kaj polizeš. Jempot pitam: *Mama, zakaj je za Sesevete tak pun i bogati obed, pak i večerja, na račun mrtvih?* - *Zato kaj ga nâte den puno svecov. Dej bar prebroji kuljko ga njih v kolendaro čez celo leto.* Zapraf ga njih jako puno. Škoda kaj so bar ne sako nedeljo malo jakši kaj bi več pot jeli šopano gosko i palačinke. No, treba je reči: v Priloku su bili samo štiri bogci: Hurta, Remoš, Lenči i šibica Pavlek. A živih svecov samo dva: Svetec Janči i Svetec Pavel jedini so v Priloku meli piljanu. Kovači ga bilo puno več. Jani so klepali i na zdeno.

Pre stari mami, od rođenja pak do 12 let, bilo mi je nejlepše. No roditelji so delali hižo v Sajmišni, od 1940-te i jano popolne 1942. se preselili. Ja sam se selil z Kakinje štiri leti. Fkanili so me da bode bliže vu više razrede sedmoletke. Išel sam prečecom: polek svinjskoga sejma, a po neograđenomu igrališću labodoritača, pa maršečkom sejmo. A moral si paziti na besne gosake, kravske bleke zbog čistih coklji, telječe oroslone, zbincovane konje, šljajfarovoga magarca, Slavičekovoga birkona i Čemerikovoga Bundaša cucka. Unda si došel čez vrt i grunt Banelijev vu Kolodvorsko vulico i školo. Ta vulica se trebala zvati *Vulica Sv. Trojstva* jer su tu bili tri veljki meštri. Ali Hajdinjaki so se zabadav trgali. Drugi bi rajši kaj se ta vulica zvala *Vulica Krčmarekovih ždrepcov*. Mortik bi unda mom morali si zvonit zavvoniti. Inače su zvonili ako je zišla vun Drava ili veljki jogenj, početek ili kraj rata. Zvonili so, ako so smeli, dok se Biškop z kočijom peljal, a prešel je Gajnika, bomo rekli pilj *Majke Božje na nebo zete*. Izviđač je na turna z rešpiterom gledal, ali néje napri pijačo dobil. Kaj nej bilo, gori je plazil, a doli se kotural.

Mi u beogradskomu poduzeću treće godine već smo dobili polukvalifikaciju, a primanja su bila kao radnička. Pa i majstori nas sada radije vuku na fuš vikendom pa se puni i cusravi žep. Zato je nestao onaj dečec zmotan kak violinski ključ i upakiran kak siromašani fratar vu hubertus. U dvorišću, gdje je umjetnička radionica, veliki su objekti. S tri strane kaj meksička hacienda. Radionica je na dnu dvorišta popreko, unutarnje mjere 22x6 m. Podijelena je po lokalnim nazivima: čisto lijevo - modelari i inovatori, stariji šegrti i mlađi kalfe. Najveći dio zauzimaju kapitalci i asistenti. Čisto desno su Janekovi (Slovak) lutkari. Oni rade lutke od starih novina, još nije zavladała era plastike. Papir se moči u tutkalnu vodu slabe koncentracije i lijepi se uz stijenke određenoga kalupa. Lutke, tj. modeli za izloge, reklame tekstilnih artikala ili slično, u šest su dijelova: glava, torzo, ruke i noge. Kasnije se kompletiraju i namještaju u razne poze. Izvađeni iz kalupa, kupaju se u

određenoj boji i suše na konopcu. Od ulične strane morali smo preko dvorišta razapeti juteno platno, kako ne bi neki mislili da se tu izrađuju rezervni dijelovi za ljude. Drugo, imali smo primjedbe: kad ženske imaju grudi, a zašto muški nemaju svoje atribute, nego među nogama imaju samo nekvu sramotnu grudu. Nismo ni mi kipari svemogućí jer onda bi neki opet tražili razne veličine. Žene, žene, teško z vami a još teže bez vas. S lijeve strane dvorišta je prizemnica, tu stanuje naš kovač-alatničar, ujedno i domar, sa suprugom i dvije kćeri. Starija studira, a mlađa je još u osnovnoj školi. Kad se kod njih, kao kod ujaka, doseli jedna mala, koja ide u srednju medicinsku, dva bloka dalje od naše škole, odmah sam pomislio da je to prava pucika za mene! Ali za njom slinimo nas trojica najboljih pajdaša. Uskoro je ta mala Perunika imala rođendan, a pozvani smo sva trojica. Pajdaši tu nemaju šanse! Ja imam prednost jer njena ujna je Međimurka. Pajdaši su vidli da sam ja ozbiljno zagrizao pa Milan veli Ješi: *Vidi ga, oči je izbečio ko zec, kad ga ščapi lija za guzicu*. I tako se pajdaši razumno povuku pa se ja zalijepim kao flaster. A onda počinje pajdaševo ismijavanje i gegajuće pozdravljanje, ali ipak ne pred njom. Mala je imala jednu nogu kraću, jedva primjetno, kao posljedicu iščašenja kukova kod rođenja. Da, krenuli smo nas dvoje ozbiljno. Njezina večernja predavanja i dežurstva u bolnici bila su stoga sve duža. Već prilično dugo nas dvoje tako farbamo. Zapravo, bila su to dežurstva većinom u kinu, slastičarnici, a najviše u parku na klupi. Imali smo svoj patent sjedenja, u mornarskom čvoru: ja sjedim na klupi s dugim nogama iza naslona, a ona meni u krilu, leđima na naslonu klupe. Iz takvoga položaja nema šanse u sekundi doći u ispravan stav. Upravo u tom položaju nađe nas jedne večeri njena ujna.

Te je večeri zaista pljuštala jako debela tuča, za mene pogrdnih, međimurskih riječi. Nisam mogao ni zamisliti da ujna Đurđa još uvijek zna toliko pogrdnih međimurski riječi, a u Beogradu je još od 1934. godine. Mala je tada kod kuće prošla strašnu ujninu torturu. Pitanja su bila stalno ista: *Kako ste daleko došli vas dvoje?! Mala sva uplakana i prebita, remenom od šivaće mašine. Odjednom je kao iz topa zaurllala: Do kraja, dalje nije išlo, volimo se i to je to!* Sutradan idem po dvorištu do radionice, vučem se uza zid, ali svejedno me sačeka Ujna pa me praši kak prasica meljnato vreću: *Ti njo moraš oženiti išče pre vojske! Ili to ili ideš v rešt!* Škakljivo pitanje. Par mjeseci je među nama, ali ja imam 18 let, a ona ne. Tak prejdi vojske nema šanse! Kaj da si ja popevljem? Veli Vujna: *Bom ja pisala tvojoj mami, nek ona reši za svadbu ili rešt!* Narednih dana izaziva me u dvorištu Đurđina starija kći, s parolom: *Zar zaista dalje nije išlo?* Nedugo zatim, ona je otišla dalje, pobjegla je s oženjenim profesorom u Australiju. A i Petrić me dograbio: *Kaj je fačuk, kakva je to bila toča? Te prestvoril i kiljiča, ne znaš kaj bi som ze sobom, išče so ti tre i nekvi repi? Vam korenjiče i gacijaša: Kaj, deca bodo deco mela, unda bomo išče si posrani.* Pisala je onda ujna Đurđa moji mami, a furt je delal telegraf:

Maga-Jaga.

Međimurci su rado hodali k meši v Krunjsko pa su to vulico nazvali *Ulica proleterski brigada*. Žene i puce mom v cirkvo, a moški na spoved i pričest v Dalmatinski podrum. Popajdočki treba naprajti i nekvoga cirkosa i zebrati za te den jopca. To je mogel biti takov šteri ima širokoga požeroka gde leži teče muftedane. Denes je to bil Štef pak zato mu si natačejo i nazdravljajo: *Živeli Štef! Do maloga prsta*. Zato je Štef fletno bil pod stolom. Gledala se vura *Dečki idemo taki bo blagoslov i kraj meše*. Štefa so stajli pod stolom. Zišle so žene i puce v cintor i brojile što je se bil pre meši, pak so te *Kongrapovci* skuhal i nekomu vroču kašo. Rano to večer ide Geta dimo. Več v tork dojde dopisnica v radničkim barakama. Si čitaju, samo Štef bo nazodnje. Njegva pak Mara piše: *Tak prasec jaden. Si se nažral!? Ne samo kaj si ne bil pre meši, nego si ne mogel niti k večernici. Sram, špot! Fuj te bilo! Što bo ve zapral lampe babama na pijocu? Dobro kaj so goske strgale, a nekaj i štakori pregrizli žnjore na loncima nožeskih obloki, drugač bi po vulicami i črez njih lajali našo sramoto. Ve je ron popravlja jo za izbore kaj se zna za koga glasati, a na plakato je itak sam jan jedini. Mama budo sigurno doli na mešo, kaj ti dar Duh Sveti presvetli pamet. Ti znaš kaj je treba kupljeno zemljo do kraja splatiti i lečveni krožnjoki bodo taki gotovi. Ako si ne zobil, domaj imaš i deco. Treba je bleči za školo, jesen se fletno doškleca. I bobnjari dostik harmastoči čitajo. Poberi se na kup i pošlji peneze. Zbogom, Mara.*

Tak so negda bobnjari oglase čitali, zvali so je mali birofi: *Rundun dun, rundun dun... Si hote z hiže vun! Oglas - daje se na znanje: Prvo: Gori na Lipotnicama trži se pol mekote lomora, takaj trokrilnata senokoša vu veljki hiži. Zainteresirani, nek pitajo Franca Podvezanca v Kakinje. Drugo: Veterinari dajejo oglas: v tork pri mestni vagi cepili se bodo sí protiv besnila. Što se ne odazove, gazdu bodo strelili, a pes pe v rešt. Gazdi, veterinari i pesi morejo se počastiti v krčmi pri Žilajkovički. Tretje: šoštár Leksi prodaje poldrugoga rata, vojničke čizme i bakandže, dve leve so na pol cene. Fal dam samo kaj prodam! Štrto: farma kopirka z Varaždina kupuje goseča jetra. Odkup je v krčmi Belića Miškija na pijaco. Jetra so tak dobro plačena, kaj goski gazda ostone zabadav. Peto: a bogme, ve sam si več zaslužil i janoga špricera v krčmi Vlaha Jendraša.*

I tak i moja mama dobi nekvu divlju obavijest z Belgrada i piše meni: *Čuj, kaj ti bode treba deti na vrat torlontača kaj se bo znalo kod hodiš. S čem te tu hranijo kaj si bnorel?* Mislim se, čuj mama, on tvoj paket za Vuzem nebre biti za navek. Zdigani z makom i orehi več so v paketo potirali mostóče, jejce, da so ne bile kuhane, več bi se i piceke zvalili. Jano je jce sam dol sosedovom cucko. Ako na on crkel, unda nam niti ja. Tri šnitice šunke so tak debele kaj črez njih vidim tija sedmo nebo. Jedino pereci so ti fini, prfki, nesi šparala z putrom. Skorom so kak negda stara mamini, samo ona je prvo v pečnici spekla šest hlebov koruznoga

kruha, a v drugi turi perece. To je bila prava vuzmena duha i svetek za požerak. Ako zbrojim v paketo osim pereci i tri stara maminih siri turuša, ovo drugo se skupa s paperom i debelom dretom od konoplje je za jan bogateši zojtrek. Ta Cirkovljančica, kaj ga donesla, sigurno ga dva-tri dni prfčila domaj, pak išče tuljko i v Belgrado. Paket se napuhnol kak svinjski mahur. Mama piše dalje: *Nesam znala kaj sam rodila tak veljkoga hermaka. Ja sam ti domaj našla pravo puco i čuvam je kaj se oženiš čim deš z vojske. Mi smo već skupa brale našega graha i z njenom mamom njihovoga na Goricama.* Bormeš to je unda već veljka rodbina. *Dok pe zamoš, dobila bo lepo zemljo v Repišču i veljko senokošo na Gornjem polju.* Pitam se je li ta senokoša pokošena ili stopram tira zelena trava. To je se bilo grižavo i šmrkljivo dok sam ja odišel z Priloka. Neje mama kriva, zemlja je ipak navek bila nekva sigurnost. Sada i *Granap* treba više težaki, kotarski aparat službenika dobro jede. Tak i mama daje zamolbu makar za pomoćnicu kuhara. Šefovi je pozvali na razgovor. *Roza paperi so ti vredno, posel te čoka ako naš hodala v cirkvo. - Tak! Znete kaj vi gospoda drugovi?! Ja bez krčme išče morem, ali bez cirkve nebrem živeti.* Mama poslije toga nikada više nije bila u radnom odnosu. Bavila se povrtlarstvom i proizvode nosila na pijac. Jan dogi cajt so Mustaki smrdeli jer so njihove snehe puno *popov* rodile. I vujča Štef je z obitelji dišel v Baranju jer je već mel pun škrljak udarničkih značkih tijam z Gorskoga Kotora. I tak mama, z drugim kumicama na pijacu, podeljila je moju nevoljo. A babe me prekosale po vdilje i poprečki, štera s tri zobi, štera s pet ili sedem. Menje zobi, već placu za jezik. Kaj njim je ostalo neprekosano na pijacu, so doštukale na čehari ili verestovanju. Pobožne babe: dok so išle dimo z čehare, pok su hasna napravile. Piskovje od perja posipale so kak stezo za snoboke od kakve stare dekle do nekvođa vdovca. Tak so mom leži zaspale, maker so samo jano desetko čisla zmolile. Sirota mama se je s tema babama podelila. Prilok je ne mel svoje novine, a babe so bile kak žota štampa. Za črno kroniko navek je zvonil mali cingeš. U Beogradu nije letjelo perje, a ono što su znali o Peruniki vujča i vujna, ja nisam morao bubnjati javno. Za svaki slučaj, as je vu rukavu. Najme, na spomenutom njenom rođendanu mala je malo popila i izlampala se ono što ju nitko nije pitao, a čuli su to i pajdaši. Ujna Đurđa se poziva na nekakva uvjerenja. Mene su roditelji možda napravili v čono, ali ja ipak nisam sisao vesla. Još nisam hodao po kineskom zidu, ali jesam po zidu u Stonu. Možda mi je tada upalo kroz uho neko deblje zrnice soli u glavu. Pojeo sam slasne plodove mora i samo malo popio autothono vino, Pinot. Puno više pojeo sam u Kuparama, a nagutao se i crnila neprofesionalnosti. Ispovjediš se na otoku Susku krpajući *Velikog Boha* u crkvi Sv. Nikole. Dobra je i kotlovina. Mladen Kotlovina iz Zadra stari je restaurator. Kad dođeš na Pličine i Pupak, opet si zadovoljan jer to su nazivi na otoku Palagruže. S tim natjeravanjem, jasno je da smo se počeli hladiti, pa tako dođu i školske ferije.

Perunika ode svojima doma u Svetozarevo, a ja na teren. Mi nikada nismo imali ferije duže od tri tjedna, nego uvijek neku praksu. Na taj način mogao je doći i džeparac, ali i nešto zanimljivije. Tako sam sada dodijeljen studentima arheologije, grupi *Dr. Ilija Janković*. Po koracima F. Kanitza sve je to u dolini budućeg đerdapskog jezera. Prastara su to i višeslojna ognjišta. Keramike je najviše iz srednjega vijeka. Ja sam dodan kao *veliki stručnjak* za gips, po potrebi uzimam otiske, a najviše pakujem te arhifakte u drvenu slamu pa u kartonske kutije i to onda zalijem rijetkim gipsom za sigurniji transport do Beograda. Usput uvijek nešto novo naučim. Mene baš ne zanimaju neki povijesni kosturi, ali ovi sadašnji, proporcionalno lijepo popunjeni mesom na pravim mjestima, itekako. Za nas je to melem jer u radionici nemamo žensku dušu jer spadamo pod građevinarstvo. Koliko puta bi nam dobro došli za posao fini ženski prsti? Zato nas akademci i zovu fratrima, a mi njih gotovanima. Dražesne su te muške *kolegice* jer svi smo u kratkim hlačicama. Ipak, njima to mnogo lepše stoji. Brojčano su puno jače od nas muškaraca, a od mene i tri-četiri godine starije. Hoćeš-nećeš, moraš ih sve slušati. Najveća je od njih Dobrila. Kad sam ju očima izrezao na proporcionalne dužine, gotovo je bila idealna. Ali kad je progovorila muškim glasom, naježio sam se kao da sam bos stao u razdrobljeno staklo. Sam sebi recitiram u bradu: *Noge pereš u Timoku, kruh jedeš od Majdanpeka, fišpaprikaš kuhaju alasi s Dunava, Rumunji, uspavljuje te "Smederevka" iz flaše i pored nje. Noćno kupanje po mjesecini u dunavskoj laguni ispod starog grada Golubovca. U Evinom kostimu kolo vode Gordana i Ljilja i to vrlo zarazno, a sve to odozgo gleda Delija (brdo)*. Kad se Dobrila skidala za noćno kupanje, mislio sam da ću vidjeti nešto neobično. Ali na njoj je ipak ostao bikini. Šatori nisu strogo odvojeni jer smo svi punoljetni, a glavni *hižni japek* jednom je u gornjem, a drugi put u donjem logoru. Više godina se to istraživalo, obrađivalo, sumiralo i objavilo u stručnoj publikaciji na srpskom i francuskom jeziku pod naslovom *Đerdapske sveske*. Ah, taj francuski, uvijek popularan u Srbiji. Kako je naša umjetnička radionica bila desna ruka Saveznom Institutu za zaštitu kulturno povijesnih spomenika, koristilo se i ljudstvo, pogotovo na terenu, ali i druga pomagala. Tada sam već završio kod mentora Spasića i mi ostajemo prijatelji do njegove smrti. On voli davati stručne savjete onima koji to cijene. Eto, tako se opet nađem na terenu. Igram se doktora s liječničkom špicom ili onom većom, veterinarskom. Ubrizgavam u pukotine žbuke *cement-kazein* da se učvrsti i zagleta podloga kao priprema za restauriranje fresaka. Kad se prosuši, nastupaju majstori slikari. Kazein se inače priprema od kravljeg sira. Šef Instituta bio je inženjer-tehnolog (i na terenu) Dušan Đokić, a krupniji zahvati za vrijeme *moje vladavine* bili su: pećka patrijaršija, manastir Morača, crkva Sv. Sofije u Ohridu, Sv. Petra u Bjelini, crkva u Lipanu, Lepoglavi i Kuršumlji-han u Skoplju.

Na novom objektu američke ambasade u Beogradu na praksi sam kod Andrije

Petrića, koji je bio u firmi veliki šrajf kao i u Radničkom savjetu i Upravnom odboru. Družio se prije rata, za vrijeme rata i poslije s Đurom Salajem. Zvali su ga *Draši*, *žandarima gaće praši* i sada baš ne vole s njime imati konflikt jer u struci je stvarno majstor, a u stasu div kao Herkules. I on je učio zanat kod majstora Čeha. Sada radimo u interijerima umjetničke dekoracije od gipsa. Da opišem redosljed i raznolikost posla, treba mi mnogo prostora. Uglavnom, tu sam pao sa skele, tesar je bio kriv. Ali ja sam ozlijedio vratne kralježnjake i više nisam mogao biti samo klimač. Ipak, možda je interesantnije da opišem Petrićev rođendan.

Petrić je rođen u Prelogu (1911. – 1972.) kao treći susjed Kalmana Mesarića u danas istoimenoj ulici. Potrefilo se da se nađemo na kupu. Mesarića sam prvi put upoznao u Tuzli kad je tamo bio upravitelj i redatelj kazališta, a glumac Vinko Lisjak. Eh, sada se gostimo kod Drašija specijalitetima Međimurja. *Prva pričest* je žganica od marulice, slijedi svatovska juha pa živinsko kuhano s hrenom, Kalmanov gušt, te pečeni divlji zec u ljutom sosu na mađarski način sa širokim rezacima, salate razne, pun kup sega. Kakav bi to bil obed brez kuhane gibanice, međimurskog štambilja: testo kak kore rezvlječene so ne samo po stolo, nego i po bračnom krevetu. Ober devke je plafta i tu se suše. Pravo je filovanje: saka kora se može restopljenim putrom, saka se može svojim filom, mak, sir, orehi i jabuke, zamotano i zalijono slatkim vrhnjem. Jana kora mora biti već nego fila. I ne smet zobiti kaj je treba peč deti. O vinima bolje ne reči ništ, furt se mešalo *Vi* i *Ti* između Draša i Kalmana. Moja malenkost, na vuglo stola, bolje bi pasal pod stolom, itak ne pijem. Ali Draši bi se pobunil jer to je plac njegovog lovačkog psa Kastora. Za ovu priliku Kastor je zaprti v šupi. Toga bogatog i svečanoga obeda pripremila je vrsna sokačica, ujedno i Drašijeva supruga, Marija rođ. Vojković iz Podbresta. Zaslužila je veljku hvalu i medalju, a ja sam bil potrčko jer dece nemaju. Tom prilikom kod stola, nisam smio postaviti nikakva pitanja Mesariću, ali sam pažljivo slušao razgovor. Mnogo kasnije kopat ću i tragati što drugi pišu o njemu, ali i što piše on sam. Bit će to poslije mog *juriša na vjetrenjače*. Svejedno sam slomio koplje. *Ego sum Croata-Nihil humania a me puto-De omnibus dubitantum*.

Amerikanci su već došli na mjesec, a ja tek u Njemačku. Čitam u Frakfurtu list *Međimurje* povodom Mesarićeva rođendana. Kasnije mnogo više saznajem od Vinka Lisjaka. Susrećemo se u čakovečkom Ogranku Matice hrvatske, isto i u Prelogu, pišući obojica za list *Pikač*. No, da se vratim u moj raniji dribling. Mama dela silo za ženidbu odmah poslije vojske. A ja pak velim: *Kaj ti je sila, kaj bo nešće na mesto tebe pral posodo, a ja bom ljubav vodil prek pošte? Toga filma so išče ne počeli delati i naš ga tak fletno gledala. Pak ja sam išče ne dokraja gotov z specijalkom!* A mater veli: *Kaj boš ti hodal v školu do penzije?* Ja pok na to: *Ako si rodila takvoga trdeka, unda bom!* *Imajte na brigi kaj mlajši završi fakulteta, mene pak ste itak pustili na pašo od moje četrnaeste.* Mater zajavče: *Je, zato i delaš*

grehe. Ja pak: *V greho se i deca delajo, unda je svetom vodom operejo.* Dok se sjetim svađe dve sosede, veli jedna drugoj: *Imaš tuljko grehov kaj tje na glavo treba podsvitek.* Podsvitek je prstenasti podložak od platna za glavu kako bi žene lakše nosile teže tovare od stvari: korpu, škafa, vreću (culo) k melino, nosile su škafa na glavi punog veša na ispiranje (grohanje) k Dravi. Srećneše so bile štere so peljale na teljigama, kaj niti ne spomenemo one štere so se peljale kolima. Vu škaf bi dele domočo belo rubenino i posteljino od lana i konoplje. Poparile bi v ljugo, kuhanim pepelom, a na dnu škafa je bila gruča živoga vapna, velika kak kokošje ali goseče jejce. Bil je to negdašnji *ljug helizim* i strogo čuvana tajna za širu javnost. *Zakaj je tvoj veš tak beli?* Gđa se zmislím jene šale za podsvitek, navek se slatko smejem. Bil je jan čovek vu Priloku, zvali so ga Roaffi-draksar. A zgubil je nogu, podkolenicu, vu Prvomú svjetskom ratu i sam si je napravil drveno protezu. Živel je sam kak podstanar brez odštete za tu nogu jer se boril na pogrešni strani. No posla je ipak bilo. Popravljal je kolovrate, delal vešalice, možarce, tokače. Imel je draksara na *klačnjak*, nožni pogon. Pripovedalo se kaj največ posla ima pri jenoj dovici jer se njeni obloki navečer nikak ne daju zapreti. Vujča ga pita: *A kaj je to bilo za ljubav pre Žofi?* - *Štef, nej niti pitati. To tje kak pozder, fletno se vužge, a v čase s frfuli. Na takvom jognju nebreš niti jejce speči.* Drugo, vekši je bil spodnji podsvitet, od zgornjegga, tretje pak je ne za deteče vuho. No, za mene je bilo nejvažneše kaj je delal lepe frule od orehovog dreva, veličine malo duže od pola klarineta sa 6 rupa. Ja, kak dečec od sedem let, sikak sam štel takvo frulo. Kak sam bil fejest dosaden, stara mama naruči takvo frulo. Platila je ze živežom: malo putra, sira, boba, zdeličko ječmene kaše i strogonjko hržene melje. Vujna veli: *Fejest je draga, ve ako naš tak fučkal kaj bomo mi plesali, unda te bom tak stisnola v pojaso kaj boš črez rit ferfulji!* - *Vujča, si jo čul kaj veli?* - *Ah, pusti njo, ona je itak z Kraljevec.* Ja pušem vu tu frulo, ali glasa pre od mrtvoga, nego nje. Veli Vujča: *Nebreš puhnoti, nesi zateknol rit, tam ti vuhoja.* To je pak bil podstrek Raffijo kaj sprepeveda kak je jani ženi vuhojalo dok je nesla drača, fejest plaftu na glavi, a bosa po stezi. Za njom je išel stareši moški, takaj bos. Neje pregovoril ni reč, samo je gledal kak žena šmega na koke potpreta rokami na njih, a podvija se pod terhom. Žena se z terhom ne bračala, a v plafti je tuljko šumovelo kaj je za sobom bosoga ne čula. Došli so več do Kakinjskih vrtov, moški si vužge pipo. Ve je žena navohala dohona, a i ona je pred tem pustila nekvo jako duho. Brne se i veli: *Oprostite, mi je vušlo.* - *Je, znam, te ja posljušam več od Dola, (oko 2 kilometra) deržiš točnoga takta Radecki marša!*

Ljeta idu. Jednu jesen zovem iz firme telefonom oca u Sloveniju. A na to on veli: *Dobro kaj si zval, da si ne ti, bil bi ja. Azo, znaš ja sam ve na tom bolovanju pred penzijo, malo tu, malo domaj.* - *Znači rešil si se Kurilske, drejanja, hrđe i pepela od parnjači i ulja od dizelke.* - *Azo, našel sam ti takvo puco kaj ga ne druge*

takve v Priloku niti v trejo seli. Si bomo se ž njom štimali. - Lepo, lepo. Šteta ako ga ne takvih puno več. Samo kaj me vi tirate v nekvo drugo vjeru: Moral bi oženiti, jano za mamu, jano za tebe, a unda bormeš i jano za sebe. - Azo, a kak si ti? - Pa, dobro, doktori mi velido da sam zdrav, nesam gljuhi niti čoravi, sve u svemu imam se kaj jan muškarec v mojim letima mora meti. - To je dobro, to je jako dobro. Azo, dok dojdeš dimo za Božić, mom idemo v snoboke! - Japa, ovaj put nam došel za Božić dimo. - Azo, zakaj? - Zbog toga te i zovem. Pozivam vas se na svate, a vi znate koga išče treba pozvati. - Azo, ti smola jana, azo ve si nas fkanil. Kaj je to kakva sila? - Pa kak se zeme, v leti se ne dospem niti oženiti, stalno sam po terenu. - Azo, ja sam mislil da je već i dete na poto? - Ne, nije na potu, išče ga mama nosi, dostik je stažeranja, skoro tri leti. Nego, dej mamu napri prepraj, ova je ne "nekva, takva-vakva, nikva" - ova je potomak Aleksandra Makedonskog. Trošiti se ne morate nikaj, a korte itak imate zabadav od železnice. Dosta je japi dela, počel se gošči v kupico naljukovati, a ona zgledi se menjša. Dvapot so mu štemali te zgornje sinose, nos zaprti, a požarok se bolje otpreti. Dobil je nekaj beneficiranoga staža kaj se mekne prej. Nekaj sje zaslužil v Njemačkoj, tijam Ardenskoj šumi na kopanju bunkera. Se skup tri leti hitlerovskih hotela, ne baš s pet zvezdica, bilo ga njih puno već ako je bilo vedro. Dok se zmisli obeda za Božić 1944, vroča juha, jan korenček petrožola, tri kockice mrkve, dva žljicnjaki kak deteče obrve, dve skabe od margarina nagonjajo se kak besne ajkule po toj vojnoj porciji. Glavno jelo je pečenka, sami si pečejo na pleho - rit od lagva. Pečenka je već natenjkoma narezana, kalamperovo beljinje kaj je vojska hitila vo dvor. Kruh mala šnitica integralni, pšenične poseje, bukovo piljovinjje i malo raženog. Desert je blato pod nogomi i suznežica po hrptu. Nema odmora posle obeda, treba precerati, kopajuči bunkere. Jano večer skočil je svojega transporta na drugi vojni Crveni križ transport za Njemačku. U vagonu, uz prigušeno svijetlo lampaša, iznad kreveta uzme jednu vojnu jaknu i obuče te nešto zavoja i omota cijelu glavu osim jednog oka. Dva dana su se vozili, nitko ništa, samo su dobili vodu. Zaskočili su ga kod previjanja, toliki zavoj, a samo mala ogrebotina. Ništa, ostao je tu kao pomoćni bolničar jer je znao njemački. S tim transportima stiže i do Austrije. Tu ga uzmu na benzinsku pumpu. Naime, skladište goriva je u Tirolu u starom proširenom rudniku. Badava je on tvrdio da je bolničar i ima bijeli mantil, ve tanka lagve za liječenje praznih tenkova. I tu je ubrzo dao otkaz, skočio je na teretni vlak u pokretu i u kućicu za kočničara. Tako je došao do Graca u uniformi mrtvacu pa i kući, iako ranjen. Bio je lakši od svoje relativne težine 27 kg, pod stare dane redoviti je član divljih alkoholnih bunkera. Ipak nije zapio ništa što je naslijedio, ni onu nekretninu što je sam privrjedio. Doživio je 76 let. Još je dobro prošao, jedini brat poginuo je u mađarskoj uniformi kod bombardiranja vojarne saveznika u Sombatelju. Godine idu kako-tako, ali klize.

Poslije devet godina, otkako smo Perunika i ja prekinuli, izađem iz Savezno-restauratorskog na ulicu, žurim na tramvaj prema Kalemegdanu. Gužva na ulici kao i uvijek, ne gledaš baš svako lice, možda tu i tam ženske lijepe noge u hodu. Tek projuri pored mene dvoje male djece. Brži je onaj manji, a opominje ih ženski glas da ne jure i padnu. Taj glas mi se zaustavi u uhu kao već poznata nota. Ubrzam dva duga koraka i uhvatim to manje dijete za rame jer samo što nije palo. Istog trenu dojuri žena i ona gubi zrak i ravnotežu pa i nju hvatam drugom rukom. U pognutom položaju pogleda me poluotvorenih usta, širom otvorenih očiju boje kestena iz kojih isijava neka nevjerica. Lice ukočeno, kao i moje. Na tren mi dođe da je najrađe ugriznem za donju usnu. Kad je došla do zraka, progovori poluglasno i tek drugi put krikne: *Zar je to zaista java, nemoguće da si to ti!* Bila je to Perunika. Obrazi joj poprimiše smiren izgled, a sa smješkom pojavi se i rumenilo. Pozdravimo se poljupcima u obraz. Pozvah je na kavu tu na uličnoj terasi slastičarnice, a djeci naručih sladoled u šalicama. Teče razgovor kao u starih znanaca, ali sada kao u obiteljskih ljudi. Kad smo nas dvoje prekinuli, ona se zbližila s vojnim pitomcem. Kad su oboje diplomirali i vjenčali se, ja sam tada bio u vojsci. Pitam je: *I kako si?* - *Taman si mi uzeo to pitanje iz usta.*, kaže ona. *Ti si se, rascvala u pravu mladu ženu!*, kažem nastojeći da je razvedrim. Zadržim u sebi da u struku ima više nego previše dok joj grudobran i prikolica dobro stoje. *I ti si postao prava muškarčina, ramena su ti kao u atlete. Ali, oko tebe bi se dalo nadzidati još desetak gurmanskih pljeskavica.* - *Pa ne baš toliko, možda pola od toga. Da, malo sam kod kuće, a više na terenu. Znaš naše radno pravilo: ljetnjih sedam mjeseci na terenu, a zimski u radionici tj. kući. Ajde nastavi ti mirisavo cvijeće, Perunika.* - *Pa što da kažem, uglavnom dobro. Moj muž Dragan je dobar čovjek, ali uz te stalne njegove prekomande, nije baš bajno. Nije se lako uklopiti uvijek u novu sredinu. Za stan ne moram brinuti, ali imam li adekvatno radno mjesto za svoju struku, to je već pitanje. Isto je i za djecu, Sreto ima šest, na jesen ide u školu, a Stevo četiri i ide u vrtić, trenutno ih čuva jedna starija žena kad ja radim. Samo, s Draganovom plaćom nema obilja.* - *Da, svuda je isto, za mlade ljude na početku, svakakva je potreba i nestašica.* - *Ajde sada ti pucaj rafalom, žena, djeca, brojčano stanje?* - *Čuj, još uvijek se privikavam na bračno ropstvo u kojem si samo povremeni gost. Ona se smije i prijeti mi prstom. Stvarno, dugo se nisam vidio kao obiteljski čovjek, ali kad dođu djeca, onda se sve mijenja. Jeste da je obitelj veselje, da bar znaš s terena kamo se vraćaš. Najveći problem je stan, u firmi sam na listi čekanja, više djece, više bodova. A inače, vječiti podstanar. To jest problem i dupli trošak. Ja u jednom gradu, familija u drugom, a terenski dodatak uvijek ne pokriva sve troškove. Normalno, nije ni supruga prezadovoljna mojim stalnim izbivanjima. Tri godine kad smo taktizirali, putovala je sa mnom. A s djecom je druga priča. Brojčano stanje: jedno ima dvije godine, drugo na putu.*

Treće nije bilo u planu. Još je u atomima plovilo po svemiru. *Sada opet, pred porod, ostavio sam je njenim roditeljima. U Banatu su kao doseljeni Makedonci. - A ti slobodno ganjaš mačke?* Ja se smijem: *Pardon, ja nikada u životu nisam ganjao mačke, puno više sam ih volio maziti.* Ona mi stalno dira ruke na stolu, automatski, iako tu maniru prije nije imala. Perunika nastavlja: *A kako tvoj hobi?* Moj odgovor: *Moj trenutačni hobi je moja obitelj. Za jahanje nemam vremena, za skijanje nemam para, slikanje je nešto šturo, malo na terenu. Iako u terenskoj torbi, uz radne naloge i projektne nacрте, uvijek ima i profesionanog papira, tuša i akvarel boje.* Usporedno sam učio i slikarstvo, no to su druge duge stepenice i ne stanu u ovu priču. *Znači ostaje mi samo povremeno kuglanje, zbog kondicije. - Ma ne pitam te to!* Smije se Perunika. *Znam točno što me pitaš, ali kažeš da mi fali barem deset pljeskavica. - Ma ima, na tebi još dosta toga za potrošiti!,* veli ona. Ti, izgleda, imaš slobodan tjedan, a nemaš razrađen plan kako to potrošiti, mislim se. Okreće mi dlanove prema gore i veli: *Imaš nežne ruke i duge prste, kao da samo pipkaš žene. - Da točno, stalno nešto pipkam vlažno, a sve ne možeš raditi u medicinskim rukavicama. Samo što su moje dame od gline ili gipsa ako to nije neka biljna ornamentika. - Kao ja?,* pita Perunika. *Da i tvoje ime spada među cvijeće, a ostalo...*

Naručim još jednu turu, svima krempitu i limunadu. Djeca se samo smiju, a inače ne obraćaju pažnju na nas, zaokuplja ih papiga u kavezu na zidu. Tek će Perunika: *Ta djeca su mogla biti tvoja da si onda imao pameti. - Ne, ne, nikako, nisam ja još tada bio nekakav mešter, sve je tada za mene bila šegrtska igra, a šegrta učeci, puno toga griješe.* Potvrdu dobim nogom ispod stola. *Znaš što mi je palo na pamet? Sutra je nedelja, mogli bismo mi otići nekud na periferiju pa i na dva, tri dana. Djecu bih ostavila kod Ujne. - To si dobro smislila, ali, nažalost, moram te razočarati. Ja sam samo za vikend tu. U ponedjeljak rano putujem za Bačku, na terenu sam u Subotici. Ne mogu markirati niti jedan jedini dan jer sam samostalan „kapetan broda na pučini”. - Opa! Pa tebe onda imaju Mađarice! - Da, i mnoge druge u mašti, kao i ja njih.* Na rastanku ponovo se izljubimo i djeca mi pružaju ruke za doviđenja. Perunika, kod pozdrava, uspijeva me malo ugristi za uho, kao nekada česti čin. Bila je to naša zadnja kava i krempita. Nikada se više nismo vidjeli niti čuli. Danas se pitam: *Kakva su to danas djeca? Od koga su sve to naučili? Mi smo nekada bili pravi sveci, bar dok smo pričali pred svojom djecom.* Kako ide ona pjesma *Doživjeti osamdesetu.*

U VRLETIMA KRŠA

Posrćem strminama Velebita
malaksao u vrletima krša
cilj nam je vrh Svete gore
ako nam dopuste stari bogovi
da posjetimo boga Svevida,
ukoliko ga nisu već zamjenili
bogovi u srodstvu sa bogom Marsa,
on uvijek pokazuje
samo jednu stranu lica

Oprezno se penjući raspršenim kamenjarom
jer sam zašao na teritorij ničije zemlje
koju nastanjuju poskoci i riđovke,
nemam u džepu tri pera djeteline,
atribut Sv. Patrika, ali pored sebe imam neku sveticu,
dužnost mi je, u tom kršu usmjeriti je na pravi put
sve dok se ne odlučim odmoriti
oslonjen na stijenu što je visoko pod oblacima
a, opet, tako blizu mora.

Odavde razlikujem plićak od dubine
i vidim da se u daljini spaja ono što je nespojivo
nebo i more

crtu horizonta ujedno blisku i daleko
kao drage crte lica nekog koga više nema,
u liniji obzorja gnijezde se svilenaste niti fantazije
ispreplićući prošlost i budućnost
ostavljajući mi samo sadašnjost
u koju gledam, a ne vidim ništa
osim beznačajnosti punih dubokog smisla
u praznini ispunjenoj skrivenim značenjima
tamo, gdje je najvažniji događaj
onaj koji se uopće nije dogodio
jer s ovoga se mjesta lijepo može vidjeti
samo ono nepostojeće
kao što su ideali
koje ne možemo ni ostvariti ni izgubiti
između toliko drugih nepostojećih stvari.

I tako zagledan u iluziju horizonta
malo-pomalo dolazim do zaključka

da koliko god se trudio dati mu neko skriveno značenje
Ispunjavao ga do iznemoglosti
metaforičkim reminiscencijama
on, uprkos svemu tome, ostaje samo optička varka
praznina kojoj pripadamo, a koja ne postoji
jer nije omeđena ničim
isto, kao što i ja, koji definitivno jesam
podliježem sumnji, da ustvari, uopće nisam.

SVETA OBITELJ

Sveta obitelj pod administrativnoj je zabrani. *Sreća je trajno zadovoljstvo*, kaže Aristotel. Svatko od nas u svojim intimnim čežnjama teži varijanti u kojoj bi sve bilo u skladu sa svime uljuljkano u milini sretne harmonije uvijek ponovo zaboravljajući, iz generacije u generaciju, da je sreća tek puka apstrakcija, koja je po svojoj definiciji nemoguća i nedostižna. Već u srednjoj školi, na satovima psihologije, gdje se vrlo jasno objašnjava i uspije se objasniti da nam motivacijski ciklus ne dozvoljava da budemo sretni jer ostvarenje bilo koje želje, automatski se nadomješta novom željom tako da ničim ne možemo biti trajno zadovoljni. Ali da čovjek čovjeku oduzima maštanje o sreći, to je poznato još od biblijskih vremena.

Kako sam zglajzao z glavnoga kolosjeka (po nekima) u jesen 1966. godine, evo me opet sa stalnim boravkom u rodnom Prelogu. Taj status nisam imao punih 15 let. Reklo bi se da sam preplovio zračnu liniju, uzdužno od Rateče, Planica pa do Đevđelije, a popreko od Horgoša do Ploča. Ipak, slađa mi je linija od Subotice u Bački pa do otoka Suska. Još je zanimljivija linija Jadranom od Portoroža do Ulcinja. Svakako, to nisam letio kao leptir, a bogme nisam imao žuljeve na laktima, ali na dlanovima često. Moj smrtni grijeh bio je što sam prerano počeo govoriti istinu, a to nikada nije bilo in. Na sporednom kolosjeku plan sam skrojio na brzinu pod mus: dvoje djece pazi mama, a mi roditelji u Njemačku. Ništa neće biti tako kako sam zamislio. Mama slomi nogu u gležnju, dvije operacije, a dijabetes diktira bolovanje. Supruga brine o njoj i djeci, sprema zimnicu, a ja sređujem zapušteno dvorište i kuću. Zima kao zima, na proljeće opipavam tržišta rada jer sam saznao da ne mogu dobiti putovnicu. Bilo je to razdoblje kad su puno lakše putovnice dobivali papkari, nego ljudi. Firmani kum vidi priliku da me iskoristi prije nego počnem s nekim drugim poslovima. Prvo, bila je to nužna kompenzacija: mi moramo jesti, a ti imaš za jesti. Bila je to unutarnja preinaka velike dvorane i dva kabineta, što je u oduzetom objektu bio Omladinski dom u kojem je knjižnica, a u većem prostoru bio je pink-ponk, šah i *dotakanje marksističke pameti*. Moj posao se izvana vidio dok sam počeo mijenjati prozore kontra. Gdje su *faleri*, idu prozori i obrnuto. Prolaznici komentiraju: *Miki, te šmrčko ti bo zrušil hižo. Što je videl na tri šprajce držati pol dužine i širine hiže?* A dobro, iznutra ih je bilo pet. Prvo sam pregledao krovnu konstrukciju koja je bila izvrsna bez nekih štukanci. Građa sve s većim profilom, a od zdrave jelovine. Ali ja nisam izgledao zdravo, pojavio sam se kao konkurent, a fuš bez papira. Pritužbe sa svih strana i šef financija se vužgal: *Ako on vam sema smeta, a kaj vi delate? Po krčmaj degustaciju?* Je, ali i mene je pozval na red: *Ako misliš tu ostati, moraš si srediti papere!* Kakve papere? Ja nemam niti osobnu kartu. A zakaj? Opal sam med zvezdanu prašinu. Da ne bi druge zarazil, slekli so me do gola. Dobro, za osobnu nije problem, daš oglas i za 40 dana

imaš osobnu, ipak si rođen u Prelogu, barem nekaj. Prilikom dolaska u Prelog, silazim s obitelji iz autobusa, kondukter mi vadi kofere, a jedna žena veli: *No, kaj je bil tuljko let v gradu? Dva kufri, dvoje male dece i fejst črna žena, to je se kaj ima!* Bilo je to istina s jednom sitnicom, dva vekši *kufri* su došli vlakom, a dotična baba nije imala rengen da vidi da imam nekaj i v glavi. No i tak, šef financija Štef Hatlak sredi mi papere na lepe oči koji glasi: vrši razne zidarske radove za građanstvo, nema pravo na pomoćno osoblje, dozvola je lokalnog karaktera i vrijedi godinu dana. Porez će biti paušalan, naknadno utvrđen, dozvola će biti produžena još za godinu dana. *Svaki je posao častan ako to nije krađa.*

Majka

Radio sam svašta, najmanje zidariju, ako se izuzme fasadni špric teranove, talijanski recept. Inače bil je moleraj, podoliti, vinasice, a najviše keramičke pločice. Tada je u Prelogu i okolnim mjestima zavladała epidemija hidrofora i kupatila, čak sam delal i po 16 vur na den. Ali i to nije bilo bez vruga. *Joj, ve nas boš počakal za peneze, smo se fejst otrošili za materijal, a znoš i onomu je bilo tre porinuti v žep za cement.* Točno, teže je bilo dojtı do cementa, nego v srednjem veku do bibera. Ali i meni so da gojt zabiberili. Pre Mikici sam delal kompezaciju za drvene koce, pre Škrobaro pol-pol, penezi i ječmen, drugdi trećina vu grahu i kalamperu. Se so to moja deca rado jela, bor da so mela kaj. No i unda mi se popičil veljki posel pre Pekovici, dala mi je dobro akontaciju i ja zakaparišem pol grunta v *banjaloki*. Dojde kuma Najmanova, drži se za glavu i kreči: *Za petran Kristoševi! Dečko, kam si hitil peneze vu to podrtino i pol grunta tuđe gnojšice.* Je, ran tuljko koštajo novi drveni koci. Bili smo jako srečni, bila je to prva naša nekretnina. Mama je zazdravila, bar za svoje potrebe, japi so bile kupice sikak premale, pak je lizal grljanjke. To je ne bilo zdravo za deco, pak zakaj unda takvomu kvariti dnevni raspored. *Jendraš, zakaj tuljko piješ? - Ti smola jana, išče pitaš, to bor ne tre kosati!*

Kupljeno hižu sam zrušil do temelja i zidal z nović, ako ima fabrika tri klase cigla, ja sam mel pet. Sako klaso sam znal točno kam se bo zidala. Pri zidanju

mi je pomogel bratić Ivo, kvalificirani zidar i Martin Sačer penzioner, stara mama mu je bila od Žeželja. Po dnevo sam delal okoli hiže, a po jesenskoj kmici drugima lepil pločice. Jano celo vulico sam zlepil, od npr. Šebeštijona, Notezberga pak do Mlinarca Vinka, Blažinčića Đure i Sačera Štefa pa i pajdaša Pečaka Dragija-Novaka. Ali najveću smolu vu ti vulici mel sam pri Jofekovi ženi. Čengrizava baba do zla boga, samo kaj mi je ne čepela na vrh glave. *Samo se požuri, v nedeljo bomo meli stranjske kaj njim pokažem da imamo kupatilo.* Zgotovil sam vu večer do deset v soboto i rekel ne pehati nikaj. Nek stegne cement na kantima od kade. Vu nedeljo v jutro dobeži, ja sam išče v piđami i kremežlivi pijem kavo. *Joj, hodi mom k nam. Zlo se pripetilo, opal je jan vogel na kadi! - Kak je opal, je bil v noći potres? Ja sam ne nikaj čul niti osetil ženo polek sebe.* Potres je bil tvoj partliš i zmotane roke skup z gloveom. *Dobro, dojdem zutra v pondeljek. - Kaj si nori, popolne imamo stranjske! - Pak kaj unda, peljate je kopat se na Dravo.* Čevketalo dogo zakeljeno, moram iti. Popravim ja to i pripretim: *Morete samo z nosom med štoke do torka, a z nogom niti po prstima nuter.* Je baba dosadna, ali z druge strane, s tem njenim štimanjem i falenjem ona meni dela dobro reklamu. Peljam se na beciklino dīmo, na tregero torba z alatom, ljudi taman idu od obedne meše. Babe: *Viš, antikristoš, ne da si mira niti v nedeljo, a da je bōr ne od Mustakove familije!* Moj greh, moj greh, moj preveliki greh. Ispovjedam se Bogu svemogućemu i vama braćo, ali ne i svakom pojedincu jer preko tvojih grijeha može tobom manipulirati. Greha smo napravili vu tom stanu od 27 kvadrata. Popičil nam se tretji, kak postružnjak. A nikak dobiti priključak na struju. Zbog napuštene ruševne kuće, bila je isključena. Kuri v noći špohreta, kuhaj detetu čaj, svetiš na petrolijom, najbliži štecun za petrolijum je v Podbresto. V Priloku 1968. bilo je 37 starački domačinstva bez struje. Sramota, nigdar črez celo povijest Prilok je ne tak nisko opal, na obično Mesno zajednicu. Živjela Partija! Smrt fašizmu – sloboda narodu! Zato smo se ravnali po soncu, a ne po europskom čefu. Negda, dok ga išče ne bilo radija i televizora, so se rano legli i igrali ringe-ringe, raja, a z dobrih jaja se i piceki valido, bez poticaja i dečjegga. *Ah, ovo leto je jan voz koruze već zrosel, pak se bo i te postružnjak prehronil!* Pok sam nekaj delal pre kumo Kavrano i kaj-kaj smo se spominali, pak velim: *Kak morete 22 leti gledati to Sveto Obitelj, z tem ljuknjama kak dej štakori hrdali, a i flekavi so kak da imajo lepro. A imate tu tri klesara.* Dobro ja znam da su u stvari teraceri, lefko su unapređeni, imaju početni kapital, a nemaju konkurenciju. Mene nebregjo farbati, ja znam se klesare i štukaturce u obe Juge i one koji su delali kod Viktora Brezovnika u Ljubljani. Druga žena kuma Franca veli: *A zakaj se nej ti toga prijal?* I na tome je ostalo do idućeg proljeća. Kad jednog dana, mnogo sam svraćao kod njih, veli ona: *Ja sam se dogovorila sponzorom, ti samo moraš privoliti i idemo gospodino na dogovor.* Kum dopuni: *Troške bo pokril moj brat Iva, cemešter, a jel boš prinas, a gospodin ti već nekaj dado za piti.* Troje so mi

ponudili, jano sam zebal, župnik veli: *To je v podrumu zraslo. Delanec, meni dobro, pol-pol, a za te posel i tak trebaju s "tri srca", bilo je fejest vroče. Ve dok si tu, požuri se kaj bo za Telovo gotovo, mortik bo vuni meša.* Hodamo ja i župnik okoli toga pilja. Prepovedam kaj moram napraviti. *Dobro, ako si siguren počni, ako na dobro, moraš bežati z Priloka, a mene bodo ljudi fljučkali do smrti. Mortik na treba deti hrastovoga stopa? - Tak puno mu nam pobral doli.* Je, i ja bi rajši da je to rešil neki stručni konzilijum, a ja poslije samo da kljucam kak djetlić. Najme, pod kraj Drugog svjetskog rata na tornju je bilo njemačko mitraljesko gnijezdo, a *saveznički* avion gađao je toranj, jednostavno su bacali bombe rukom. Srećom, sve su padale okolo, najviše su grane kestena usmjerile pod zid *Munjare* i vatrogasne šupe. Stradala je fasada, rolete i prozori kuće Osvalda Hanaka i južni zid crkve, jedna je manja pala kroz krov uz sam toranj, ali stradao je samo crijep i letve. No ona što je pala na stazu prema desnom ulazu, danas Trg Sv. Jakoba, ta je napravila najviše štete na pilju Svete Obitelji. Jedan veći geler udario je u podnožje ograde ulice i rikošet po sredini stupa sjeveroistočnog brida. Stala je unutra cijela šaka, ostalo su bile rupe veličine oraha ili sitnije. Još jedna sitnica, župnik Vojvoda veli: *Hoću vidjeti natur kamena, a ne te farbe kak maškore za fašnjak.* Takav zahtjev čovjeku moje struke stvarno je sitnica. Lijep je to posao, kao da hvataš buhe bokserskim rukavicama, ali to već imaš u teoriji, opis našeg posla. Nisam nihilist, ali znam što može takvom kamenu napraviti vrijeme, lišajevi i mahovina, sve je to prisutno. Kad sam počeo štokovati čekićom s krunastom glavom, stup se perutao kao kokoši pred kraj ljeta, morao sam ići dublje. Župnik veli: *Stvarno bude treba hrastov stup! - Nabude, još više šlang može izdržat potres do 5 stupnjeva.* Išao sam u dubinu malo više od jednog centimetra, sa zapadne strane puno više jer su rane bile dublje, što se vidi na asimetriji kapitela. Bilo je puno gelera, kao i na zidu glavnog ulaza u crkvu. Ajde, dao Bog, to smo prebrodili, sad su ostale figure. Sveti Josip i mali Isus nemaju prednji dio stopala, nema ni šake u kojoj drži ljiljan. Metalni ljiljan je u župnom dvoru, to će doći na red posljednje. Da dođem na visinu iznad kipova, moja duplišnja lojtrica je prekratka, a ne može ni zajašiti *plintu stibata*, podest na kojem je zaglavljjen stup. Pitam farofsku domaćicu Veru: *Imate vi koju lojtru? - Imamo, v škednju tri, zemi si štera ti paše.* Zemem i idem z vrta vun, a na vrtu se pasla krmača, oko 300 kg i dva praseta oko 40 kg. Kad ono, krmača me napala kao medved, ja lojtru u horizontalu, gornji kak koplje i branim se i sve bliže trčim van vrta. Ali vrata, jednostavna razapeta žica na drveni okvir, na njima patent, običan feder, nikak da potrefim formulu otvaranja vratiju i udaljavanja od krmače. Jednostavno bacim kapu i dok ona miriše znoj smrtnoga straha, ja zbrišem kroz vrata. E, sad sam jači s druge strane: *Ti hurma svinjska, prešiknjena debela prasica, kaj bi štela od mene? Šnicle, kremenadle, šunke ili samo cvirke?!* Mortik se prepoznala, a srdita je na veterinara, on jo je pikal, ili mesara šteri joj je poklal

potomstva?! Eto ti i domaćice vu dvor. Velim ja njoj kakvu sam imel korido s prasicom, a ona veli: *Joj oprost, čisto sam pozabila da gica muške nikak ne trpi, samo je ja hranim*. Pa sigurno, ako se župnik prešpancira po vrtu v črni reverendi, to nju ništ ne tangera. Ali ja sam v beli radni opravi, moram pod hitno kupiti neko modro-zeleno kak si meštri. I babe so već komenterale, kakov se pak to cukopekar vrti okoli Sv. Obitelji. A nije to prvi put nesporazum, v Slavoniji mi je ćuran skočil na glavu, farovska domaćica veli: *Da, ima tako običaj skočiti na krave i ždrebadi*. E, ćurane, ćurane, sad si me čisto ponizio. Ako sad nisam barem ždrebac, kad ću onda biti. Dobro, oprostim mu odmah zbog domaćice, bila je lijepa ko Slavonka, a trudio sam se da i moj svetac ne bude grdi. U Bijelini, u crkvi Sv. Petra, padne mi krilo od arhandela, skoro mi pukla ključna kost. Nisam znal da se i anđeli v jan cajt furdaju, to baš v školi ne učiš, a v cirkvi nesmeš psovati. Dobro, Joži Felipašić štukater je znal: *Da ti srce gacijaševo i malinino! Nejveč ako je s petom zadel flašo, to je veljki greh i v cirkvi.*, je rekel.

Znate, Međimurci su jako pobožan narod, vjutra rano se prečešćuju z žganicom i vinom, teško je ž njimi držati korak ako si slabo baždaren. De gojt sam došel, nigđi sam ne bil prvi Međimurec, ali prvi tak slabo baždaren. No one velike rupe moram zapuniti, a najprikladniji materijal je bil beli cement i kamen iz Ljubeščice, a to je imel cemešter Franc Sinković, bili so mlinari. Bila je to četvrtina melinskog kamena, odlomio sam komad, istucao i zel pogodni granulat. Dobro, a sada idemo na struganje farbi, 20-30 noži, ali ne za prasico klati. To su kraceri, štoheri, bojlajzlini, rorlajzlini, apcigeri, kancigeri. Dobro, te spomenik neje djelo Rafaela Santija niti je pod Uneskom kak Stonehenge. Ali trebaš voditi računa lokalno, da su uz tu Sv. Obitelj živjele generacijama mnoge obitelji ove župe. A i naša struka ima usađeno neku zakletvu poput *Hipokratove*, a za očuvanje starih umjetnina.

Kiparstvo je svjedočanstvo složenog života, dostojan umjetnički identitet Hrvatske. Kiparstvo je umjetnost koja više daje, nego i riječ i slika koja je veća od usporedbe ili igre svjetla. Tako visokim prednostima kiparstvo vrednuje pjesnik, umjetnik riječi R. M. Rilke. Po pjesnikovom senzibilitetu, to je gotovo prva umjetnička disciplina. Odista, kiparstvo je izvanredna, luksuzna umjetnost i prvo čovječje pismo, uklesani crtež. A da upotrijebim neko prijašnje teoretsko znanje npr. *Moderni Život Svetaca*, godina 1935., cijela serija od 10 knjiga u pretplati stoji 40 dinara. Knjižara *Preporod*, A. Budić, Zagreb - Ilica 118. Preporučujemo i prevedena djela Orisona Swetea Mardena: *Volja i uspjeh*, drugo izdanje, *Upotrijebi darovitost svoju i Upoznaj i usavrši samoga sebe*. Dobro, ja nikako ne bih volio da Marija izgleda kao Picassova žena u šeširu, 1962. Ipak, Marija na hebrejskom znači *prinčeva*, a Magdalena *kula*, a upravo tu su jedna uz drugu. No, s Marijom i malim Isusom nije veliki problem, tu su tanji slojevi litaponi i

ultramarini. Ali Sv. Josip ima teške debele okere, znate kad je ono bježao sa svojom obitelji u Egipat, obukao se na brzinu i puno tanje, a ovaj naš na debelo kao da ide u Sibir. Ja bih valjda prije bježao iz Egipta zbog rata i vrućine, već sam bio zadužen za uniformu UN i onda su mi pronašli prošireno srce. To će se tek potvrditi kasnije, po cijeloj Europi u humanitarnim akcijama. Trebat će ga polako svlačiti da ne dođe do *krvi*, tj. deformacije. Moram priznati, ipak ja nisam šnajder da bih svlačio rukav po rukav, dvije prednjice i dvije hatarsajde i gotovo. Tamo je Sv. Josip imao jednog magarca, tu je njega farbalo više, uvijek su krivi oni od prije. Marijina haljina neće biti tako jako lepršava jer su ispupčeni bridovi *čipkasti* pa je moram nekoliko milimetara pobrusiti. Kod Sv. Josipa je obrnuto, treba unutarnje žlijebove izdubiti jer su otpale boje i vanjski utjecaji porozirali kamen. Tu onda dolazi i do drukčijeg rukopisa, ali to je normalan *menî* našega posla. Ta vrsta kamena, *vinicid*, mogao je nekada izdržati 500 godina lijepog reljefa. Danas smo, šporoko - kiseli i jedva izdrži 100. Babe su isto kisele pa velido: *De pak so toga našli? Slekel je Sveto Obitelj čist do gola, kak bo ve to zgedalo?* Nazadnje su i mene slekli do gole kože. Budući da sam već bio pri kraju s poslom, baš hoću vidjeti na crkvenom tavanu kakvu je štetu napravila bomba što je pala kroz krov. Zvonar Rojko još je svaki dan išao navijat vuro na turno, pa smo otišli skupa. Kad tamo, živa bomba, cijeli kupi izmeta od goluba i sova. Ako na tu masu dođe kišnica kroz stari crijep jer su fuge providne, jedno premočenje veličine čepa za flašu na donjoj strani uništi barem kvadrat freske. Za njih znam odkako znam čitati, a čitao sam razne knjige i slušao priče. Zvonar veli: *Jesi nam našao posla*. Dobro, fajront, sedimo na farofu na verandi, župnik i ja, podnosim račun. On to gleda i zaokruži malo na više rečima: *To bude Iva lefko platil, nema deco, a ti imaš već troje*. Ne leži vraže, za tjedan dana kod Kavrana Ive, cemeštra, dojde financ potrčko s crnim mustači, prije je bil vojni referent, i pita: *Iva baći, dejte mi rečite kuljko ste platili onomu "ezermestro"? - Kaj te brige, to je ne s tvojega žepa!* - *Dobro, unda bodete vi platili i poreza nâto luksuzno djelatnost!* - *Znaš kaj ti grintavec, ja sam ne nigdar lagal pak nam niti ve!* *Tuljko sam platil, si zadovoljen? Ako ná dečko to mogel, platil bom ja!* Meni je ček došao točno u dinar koliko mi je bilo isplaćeno. Taj ček nisam platio, niti sam dozvolio da plati kum Iva. Draga rodbina, zbogom! Idem ja za Njemačku. Da bi u Njemačkoj dobio dječji dodatak, treba mi potvrda Mjesnog ureda: *Da, možete dobiti kad podmirite dug!* Supruga je platila dug i narodoš masne kamate. Pokoj im vječni daruj, Gospodine! Kako sam radio na tu lokalnu dozvolu, bez nekih pravih obrtničkih papira i štambilja, nisam plaćao zdrastveno, a kamoli mirovinsko. Baš tada rodi mi se treće dijete i to u rodilištu baš u Prelogu. Plaćam puni pansion za 24 sata boravka, jedva pokrivaju mojih 24 radnih sati. Znači, tri dana po 8 sati rada, ali radilo se po 10 do 12 sati dnevno. Niti kvočka ne zvali tuljko piceki kuljko ga jejci, nego kakvi su uslovi. No, i tu mi pomaže Dr. Borička. Veli: *Sve je u redu, može*

*rodilja peti dan van. Priča je bila nisu znali ništa o tebi. Ne bih se složio s time, sedamdesetih u Lovcu stari Laci kupuje od mene DM. Uz čašu dvije, veli meni: Neki krugovi su znali sve jer su papiri stigli prije tebe! Možda. Da, i ja sam već posumnjao kad se trebala prodati *Prepelica* u Otoku. Cijela se renovirala, mijenjao se crijep i interijeri su obnovljeni. Kod preuzimanja završenih radova u komisiji su: Dr. Valent Grošenić, Horvat Francek, oba lovca i još šerek dužnosti i moja malenkost, bi se reklo jedini od struke. Ali kome sam ja komisija? Najjačem trenutno obrtniku zidaru u Prelogu, Strnadu Josipu i nekom mladiću iz Hodošana, soboslikaru i ličiocu. Za jedno izgubljeno popodne, dobim troduplo prema mojoj tarifi, a isplaćen sam službeno, u *košaračiji* i potpisujem da sam prodao kuhanu oguljenu šibu u vitrama, kalanu na troje. I ja sam više puta bio kalan na troje.*

Kako sam radio i soboslikarske radove, materijal sam uzimao na kredit, na lepe oči, vu štecunu pored farofa. Bilo je tu robe, svega i svačega. Šef je bio Lojzi Štefanec, Slavičekov zet. Nije mi bio nikakov rod, jedino sam s njegovom kćeri išao u osnovnu školu. Uzimam trenutno kod njega puno raznog materijala. Moleraji su se onda radili *primitivno*, kaolinom i gorskom kredom, a harter je bilo tutkalo i pigmenti u prahu. Njegovi šegrti nose sve van pred ulazna vrata, ja još biram boje i *Siprokol* lepilo za pločice. Pita Štefanec mene: *I kak boš to sé odnesel? – Pak, znosil bom tu polek kumu, a potlik pomalem dimo.* Zapiše on u svoju teku, svu uzetu robu i bilježnicu gurne u ladicu. Meni ništa ne daje da potpišem. Dođem van štecuna, sva roba je na novom biciklu. Velim: *A kaj ako zoguljim toga novoga bicikla?* Štefanec veli: *Pak svojega boš ogulil! - Kak svojega, kak bom ja to platil? Platil boš da i kak boš mogel, za inventuro ja fteknem svoje peneze i idemo dalje.* Bio je to biciklin z jakim ruštom, *Partizan Subotica*. Namontirao sam na njega

Čerka

veliki treger, ne kakve je delal *Polet* Prelog, ovo je delal privatnik u Zaprešiću. Na tom biciklu vozio sam u jednom paketu cijelu svoju familiju, pet članova na Dravu. Njih sam ostavio na kupanju, a ja na delo. Pod večer po njih, kći mi veli: *Tata, gde si tak dogo, već su nas komarci pojeli. - Je vidiš, zato sam niti ja ne smel dojtj prije.* Njih sam ostavio doma, a ja beži da još jednom pređem zidove ako su zasušeni za drugu ruku. Zbog takvih kakav je bio Lojzi Štefanec, a bilo ih je, čast ti je biti Priločanec. Bilo mi je to najteže razdoblje u cijelom životu, ali opet jedna velika škola da upoznaš svoj zavičajni narod, s dobre i lošije strane. *U svakom žitu ima kukolja.* Tada se

još nije špricalo pa ga je bilo puno više. A bilo je i hrabrih ljudi koji su se borili da ne dođem na godišnji odmor u *nudistički kamp* Sv. Grgura. Jedino je tragikomika: *Cijeli život ti sole pamet, a nazadnje umreš od šećerne bolesti.*

UNIVERZALAN POKOPIČ

*Ne daj vam Bog doživeti dok bodu letala po poto kola bez konji, a črni ftiči bodo nesli železne jejce. Zadnja leta so Drugog svetskog rata. Letido črni ftiči, nesejo v Hitlerovo gnjezdo železna jejca, velido stari. Mi deca vidimo visoko na nebi, leti jato za jatom, gosti so kak v jesen škvorci. Pred njimi i okoli njih lečejo nekve fletne mušice, lovci, nebo grmi, a zemlja pod nogomi federera. Tu je i zima, sneg negde 30 cm. Mi deca smo na njemo sanicama, ima trdo koro i ne propadamo. Najampot ruži nekaj, leti tvrđava, a ž nje curido doli Mikloši z vejkim belim plaftama prevezanim dretama. Velido, devet se narendera črez Prilok do Drave, mi vidimo pred nami tri. Jaden je rono opal pri Galžanom dolo polek šerokljostoga veljkoga suhoga jegnjeda, de po mesečini vile plješejo vražjega plesa. Rono tē nam je nejbliže i bežimo do njega, nudi nam čokolodo i nekve bele gombe nej žvačemo. Gombi so ne za kosati, bile su žvake. Mađarski honvedi bežido s puškama i krečido: *Aj! Aj! Nem sobat!* Te Mikloš drži roke gori: v janoj je pištolj, a v drugoj nekva listina. Te honvet je môm tomu zul čižme. Leti nemački auto pun soldoti, ali so s pota dleteli v grabu i vudrili vu vrbu de si Bobičev žrepčok navek čohlja rit, danas školski vrt. Dobeži nemački oficer do toga Mikloša, streska honveda i of vrne čižme padobrancu. Za to vreme došel je i drugi auto i pobirajo té se padobrance, a ranjeni avion se zapičil negde prek Drave. Ipak jaden kakti prvi, zahačil se na kosmoti jegnjed pri ževici majstrovoga grunta, šintarija. Taj je bil jako ranjen išče v avionu, a ve je i mrtev. Prepetali so celoga i dali mesnomo pokopičo. Tpeljali so ga na grobje, tam so bile proste rake. Te jan honvet, ke je išel z ljudima, ftrgel je z vrata zlatnoga lonceka na šterom je bila Davidova zvezda. Zato ga Miška Horvatov - Dudekov zakopal na židovsko grobje. Poginute Bugare, njih tucet, pokopal je pred kapuru južno, a ruskoga oficera pre cirkvi. Zapičil je dve lopate gleboko i došel na nekov zid, zato je toga Rusa zakopal znutra ograde pri prvom kostanju od farofa. Njega so fletno zeli i odpelji na Mađarsko. Od Miškija sin Ivič je išel z menom v školu, a mame so bile pajdašice. Ja sam znal za taj temelj, od kad znam čitati. Pričati sam počeo od 1986., a pisal sam o tome u H. K. kalendaru 2006. *U Bratofštinu Presvetoga Ružarija - Gospine krunice, najviše se učlanilo 7. veljače 1902. Oproštenjem i posvećeni su se slikali u cintoru kamenog fundamenta stare crkve, a ispred nove Sv. Jakoba. Upravitelj Bratovštine, Varga Janoš Perlak,**

tadašnji župnik. Bila je ta fotografija u jednom crkvenom glasniku tridesetih godina 20. st. Moj komentar: *Ta "kula" ima pretanke zidove za neku stratešku obranu, čudno je, nije građena autohtonim materijalom, a to bi bila cigla, a ne lomljen kamen. Slab i tanak zid za topovsko kuglu. Drugo, naknadno dodani temelji u vidu polumjeseca od istočne strane upućuje na toranj crkve kojoj je lađa iz drvene konstrukcije. Moguće je učvršćenje nosivih greda opasavanjem kamenog stošca da se krov ne izvitoperi poput pijane kobile*. Navodno je komunalac otkrio toplu vodu, malo čudno jer cijevi su pucale od hladne vode. Pronađen je *bunar*, još je biskup Premoš odgonetnuo da su to temelji krstionice. Nije toliko upečatljiva kao u Firenci gdje se krstio i Dante. I biskupov nećak Antun Premuš, veterinar, usput je spomenuo tu *kulu*. Naime, Premuši su više generacija držali u Prelogu monopol za štavljenje kože, a od strvine su kuhali sapun. Destilirali su i eterično ulje od *smrdeće metlice*. To su stavljali u special sapun. Taj sapun bio bi razgrabljen da je kup veliki kao cirkvena kula, tvrdi Antun Premoš. Iz struke su mi poznate rekonstrukcije npr. tvrđave Višegrad kod Prizrena, tvrđave *Bila stina* kod Pakraca i Zamak na padinama Psunja. Srednjovjekovni grad Bilastina nalazi se na izdvojenom čuviku, brežuljku oko 700 metara istočnije od istoimenog mjesta i puta koji vodi od Okučana za Pakrac, u Slavoniji. To staro utvrđenje dominira okolinom, a naročito nižim brežuljkastim zemljištem koje se prostire prema glavnom masivu planine Psunj. Na takvom je mjestu vlasnik grada bio zaštićen od iznenadnih napada. Nije poznato kad je grad izgrađen, ni tko su bili njegovi prvi vlasnici. Prema nekim podacima, taj je grad pripadao redovnicima Ivanovcima. U 1294. godini pojavljuje se u Slavoniji feudalna porodica Tiboldović koja je podrijetlom iz Štajerske, ali je kasnije pomađarena. Još 997. godine spominje se knez, comes, Tiboldus de Fanberg – po davno iščezlom štajerskom gradu Fanbergu. Taj Tiboldus je bio prapredak Tiboldovića doseljenih u Slavoniju. Oni su dobili velike posjede zvane Svetačje ili Posvetačje između zapadnih ogranaka Psunja, Novske i Save. Po tim posjedima se i porodica Tiboldovića počela prezivati Svetački. Prvi se među njima spominje župan ili knez Zaria koji je na nepoznat način došao u posjed grada Stupčanica sjeverno od Pakraca. Ubrzo su potom Tiboldovići postali vlasnici Bijeje Stijene. Odatle su vladali ogromnim posjedima. Taj utvrđeni grad imao je devet tornja, a pet obrambenih kula.

Stari grad Goričane

Grad je postojao na uzvišici iznad ljubljanskog polja, kod Medvoda, na pola puta između Ljubljane i Kranja. Njemački povjesničar Šentleben smatra da je na ovom mjestu bio grad već 928. godine i da je u njemu stanovao graničarski grof Kranjske. Međutim, nije poznato tko je i kada podigao grad. U 12. i 13. stoljeću

okolicom Ljubljane upravljali su koruske vojvode Spanhajmi, a kao prvi vlasnici Goričane spominju se akvilejski patrijarsi. Oni su u Kranjskoj nekoliko puta dobijali i gubili posjede. Nakon ubojstva grofa Urlika II. u Beogradu 1456. grad prelazi u vlasništvo austrijskog cara Fridrika III., koji ga je 1461. darovao novoustanovljenoj biskupiji u Ljubljani. S gradom poklonio je i mnoga imanja. Godine 1511. grad je uništio zemljotres. Obnovljen je, ali je kasnije izgorio. Poslije toga više nije obnavljan. Od 1757. do 1773. dvor je potpuno preuređio, uvećao i uljepšao biskup Ernest grof Atemski. Tada je izgrađena i kapela, jedna od najljepših u Sloveniji. Nekada je bila ukrašena slikama Janeza Valentina Metzinger (1699. – 1759.), koji je po rođenju bio Francuz, ali je veliki dio života proveo u Ljubljani, gdje je i umro. Njegove slike su iz Goričane prenešene u narodni muzej u Ljubljani. Prije Drugog svjetskog rata grad je bio u rukama ljubljanskih biskupa, a poslije rata, od 1963., preuređen je u muzej. Grad Goričane vidljiv je na jednoj Valvazorovoj gravuri. Grad zalijepljen uz brdo, s prednje strane dva reda palisada, a ispred njih strma obala i potok. Lijevo i desno su obrambene kule, crkveni toranj je od brdske strane. Na uglovima unutarnjih palisada su četiri niže kule. Zajedničko je tim svim *tvrđavama* gradnja, u tom vremenu i prostoru, uglavnom lomljenim kamenom. Pripisuju se tvrdim toskanskim majstorima firentinske škole, rudnika *carre-bordo*, tako da naša kula kod crkve nema sestru blizanku niti strateški pogodno mjesto, a niti koga da brani, samo obične grešnike. Tako slobodno možemo reći: *Prelog, ili bilo kako se on kroz povijest zvao, nikada nitko ga nije oružano branio, ali jesu ga svi osvajali*. Prema usmenoj predaji za vrijeme turskih ratova, a ljetnih žega, Mura se mogla pregaziti konjima. Tada su se samovoljno zaletavale pljačkaške grupe mađarskih turaka. Prelog je imao zbegove na Dravi, uglavnom to je bio otok *srednjak*. Čvrsti dokaz tog otoka još u mom djetinjstvu bilo je domaćinstvo *Debelec*, slovenskog podrijetla. Imao je krčmu i melin. Do njega se moglo s naše strane brodom, *trajektus*, a od njega u Hrženicu preko mosta. *Vu čon, vu čon = Vučonovec!* Mišljenje je da je to bilo poteravanje izbeglica iz Preloga na otok srednjak. Na lijevoj obali Drave nisu ostavili ni jedan čamac. No, mene više žegeče priča od priče, a priča Ivan Vojskov, dugogodišnji pokopić. Priča o preseljenju groblja na novu lokaciju *balgovice*, židovsko groblje je već tamo bilo, a zapadno preko puta. Teren se čistio za gradnju crkve Sv. Jakoba. Neki su svoje grobove otkopavali i kostima zauzimali mjesta na novom groblju. Tako je otkopan podest i komad okruglog stupa. *Po njemu so bili jarki*, kanalule, bil je stakleno beli od bijelog mramora. Je li je taj stup rimski obelisk? Rimljani su imali parolu: *Za narod kruha i igara, za kršćane lavovi, a za Rimljane zlatni orlovi*.

Mnogo više sam se pekao na gradele kak sveti Lovrenc na terenu z Međimurci u Tuzli. Naime, u mojoj grupi kao pomoćni meštari, kv. zidar brzo shvati štukaterskog posla, bili su Priločonci: Štef Zvornik, izučeni kamenorezac i

štukater, Tomo Sinković, Franc Antolek i Štef Mišić – Turekov z Dravske ulice. Uvečer su na redu priče svakojakih tema. Veli Mišić: *Ve pred kuruzmo brotvu treba bo zglihati poceke pod koržnjoki jer tonejo. Te kamenote poceke smo dopeljali z trati. Imajo nekva slova i šljema na sredini.* Prilika mi se pružila tek za dvije godine, 1963., da to vidim i upotpunim priču. Vlahek Rudi električarski obrtnik i Kočet Štef, pomoćnik, imaju pomoćnike kod zamjene zadnje dupljišnje bandere, a prije nego dalekovod uđe u jedinu trafostanicu, *Kavranovu Munjaru*, naišli su na kamene temelje. Vlasnik grunta Osvald Hanak veli: *To bi trebalo izvaditi jer se zimi sa zmrzavanjem podigne tako da se ne da otvoriti lesa.* Pokušali su, ali to je bio puno veći posao nego se činilo. Svejedno Hanak nađe težake koji to iskopaju, a foringoš Feri Felipašić to kamenje odpelja na trate. Kod Mišića vu dvoru jedan komad je uz gnojnu grabu dužine 304 cm, sa svake strane ima *ženske* vertikalne uture. Oni pod krošnjakom su u stvari jedan komad, a radi lakšeg transporta prepolovljen još kod Hanaka. Ukupna mjera obje polovice: dužina je 488 cm, debljina pojedinog praga je 19.2 cm, a visina 36 cm. Pitao sam se kojom mjerom je to rađeno, a da ispadaju te cifre. Došao sam do zaključka da je za dužinu mjera *ref*, 76 cm, a za debljinu i visinu *zol*, inč, tj. palac. Ako uzmemo onaj komad s utorima, a lijevo i desno po dužini postavimo muške komade iste dužine, dobili smo tlocrtni oblik temelja $912 \times 488 \text{ cm} = 12 \times 8 \text{ ref}$. Odstupanja po dužini može biti 20 cm ako je zadnji prag sučelice stavljen na dužne komade. Uglovi su bili dijagonalno spojeni klamfama. Razumljivo, one su istrulile, ali rupe u kamenu tih klamfi su zalivene olovom. Šećer na kraju, ona slova i šljem: *vojna kaciga* sa šest rupa prozračnika, iza kacige unakrsno ratna sjekira i mač, a vertikalno po sredini je križ. Oko toga su s obje strane polukružno grančice hrasta ili slično, a ispod kacige slova, zaspravo brojke MCCLIII, znači 1254 godina. Malo je vjerojatno da je prilikom lomljenja praga točno na tom mjestu bio još jedan "C". Tako bi bila završena priča o *cirkvici Svetoga Križa*. Znači, na tom cirkvenom breščonjku njih pet vu cirkvi Sv. Jakoba u utrobi ima temelje jedne prijašnje crkve, tu je kula-crkva, pa Sv. Duh, Sv. Križ i kći svih crkvi, Sv. Jakob. Usmena predaja govori: *Prilikom gradnje crkve Sv. Jakoba poginula su tri, a sedam ih teško ozlijeđenih.* Teško je danas zamisliti koliko je tu bilo drvene građe dok se radila oplata za strop - boltanje. Građa se rezala isključivo ručno *na horuk*, koso postavljeno deblo, jedan gore, a tri dolje s *krap pilom*. Sve u slavu Božju. Sajmišna je ulica nastala kao prolaz pored groblja za Veljke trate i Dravu. Tu na voglo Glavne bila je hiža kantora i učitelja. Poslije na istom mjestu prava *prva* škola, a kasnije u njoj pošta pa Udba i općinski stanari. Danas je tu banka. Plasti i veljke kamare farovske slame bile su čak na današnjem br. 9 Sajmišne ulice. Kak bi rekli stari: *Do Markecovog curka, potoka, zviraj je na Poredju, tekkel je vu Repešov kot.* Bili so zdesna. Dok su kupili grunta i ruševnu hižu z leve strane potoka, a gradili novu hižu, nazvali su ih Novaki. Taj curek bil je prava međa med Prilokom i Vučanovcem, a tekkel je po

današnjoj Istarskoj i Frankopanskoj vulici. On je napravio trasu te ulice v Marcecov rukov, pored br. 9. V Konopljišču je delal jezero, a pri Deteljovoj kapelici je shojal vun i tekel črez Krčevino i Močala v Dravo. Priči puno, papera nekak, a čitatelja nikak.

PRAVE BOJE

Mi slikari, svakoj smo boji sluge
Bili dani ili godine duge
Ja bih crnoj, sivoj, dodao puno bijele
Da se gluposti šakom i kapom ne dijele.

HEUSENSTAMM – GRAD IZNENAĐENJA

Mišliš pobjegao si, misliš otišao si naprijed, kad tamo, iza svakog ugla, promatra te tvoje djetinjstvo. U grudima te tišti blindrama, a ispred očiju ti titra prekrasna slika tvog zavičaja. Stari bi rekli: *Ispod jednog pera ne može biti debela guska niti od jedne tikve puna kola.* Još se uvijek ne zna koliko nama služi naš mozak, a koliko mi njemu robujemo. Dok srce ljubi i voli, mozak špekulira. On je veliki filozof pa i matematičar. Ja baš nisam volio matematiku, tu granu znanosti koja se miješa u sve druge grane. Ali koliko se god ja odupirao, svejedno me zaskoči i u mojoj struci. Mnogo sam vandral po svijetu, čak 28 let, po Europi pa i šire sa svojim radovima. Moglo bi se reći više puta bez ikakvog računa, samo za gušt svoje duše. Tvrde da se prava mudrost skriva u bogatom i radnom iskustvu. Rad je najviša radost i najplemenitije sredstvo sreće. To su možda izmislili oni koji žive od tuđeg rada. Čovjek nije knjiga da ima korice pa da znaš koja je prva, a koja zadnja stranica. Nije ni sadržaj da ga promučkaš, popiješ ili baciš. Mnoge je teško pročitati. Ja knjigu čitam brzo, fotografski, s olovkom u ruci. Neke stranice bilježim i

Grad iznenađenja

vraćam se da ih proučim i shvatim koliko god je moguće. Ako sam imao za kiparstvo isključivo muške mentore, onda sam, moram priznati, za slikarstvo imao sve ženske. Tri su me mnogo zadužile i moram im biti posebno zahvalan. Prva, koja me uvela u svijet uljanih boja na platnu, svakako je profesorica Milena Ferjančić iz Bačke. Drugo, s velikim poštovanjem, spominjem gospođu Hedy von Riesen-Zeiler iz Walldorfa koja mi je dala instrukcije za posebne efekte u tehnici akvarela, kistove i materijal za fresko slikarstvo, a tu se i prvi put susrećem s tehnikom vinorela, djelo tek u nastanku. Svakako nemam prave riječi zahvale i poštovanja trećoj osobi, kojoj ostajem dužan sve do smrti i poslije nje. To je profesorica barunica Ilze Juli von Hombergk. Svi mi njeni *đaci* imali smo priliku slušati predavanja i njenih prijatelja *penzića* širom svijeta.

Mozak – vrhunac evolucije. Čovjek je točan zbroj iskustava i saznanja što ih je evolucija učinila tijekom milijuna godina. Ta iskustva i saznanja su trenirala mozak. On je, pod njihovim utjecajem, stalno rastao do današnjeg stanja. Mozak može registrirati i upamtiti 10 bilijuna jedinica informacija. Funkcije mozga proširile su se već na visoki stupanj kod reptila prije 300 milijuna godina. Centar za koordinaciju opažanja kod sisavaca prešao je na prednji dio mozga. Stražnji dio postao je malim mozgom da aktivira raznorodne pomake i pokrete *novih* životinja. Nastale su karakteristične bore i režnjevi prednjeg dijela mozga da bi se optimalno iskoristio raspoloživi dio prostora lubanjskog pokrova. Mogućnost učenja i pamćenja, funkcije korteksa, učinila je sisavce najfleksibilnijim živim bićima na svijetu. Spadam li i ja među sisavce? Sisao sam samo deset tjedana, inače bi mama ostala bez posla. U početku tercijara sisavci su osvojili ekološka područja što su ih napustili dinosaurusi. I tako, predavanje je dugo i široko, na devet stranica. Naša je profesorica, šef mentor, barunica Illse Juli – von Honbergk rođena u Darmstadtu (1902. – 1986.). Voljela je održavati predavanje na licu mjesta da opipamo materiju, bilo to ispred umjetničkih djela u nekoj galeriji, muzeju ili crkvi. Uvijek su to bila zanimljiva, visoko stručna i bogata predavanja jer i sama je bila jedna velika i bogata enciklopedija. Kako je rođena u Darmstadtu, tu je završila osnovnu i gimnaziju i počela studirati slikarstvo. Povijest umjetnosti, s praksom kod više profesora, studirala je u Frankfurtu gdje su obuhvaćeni talijanski zidni slikari i stari flamanski majstori. Za vrijeme Drugog svjetskog rata studira kemiju i fiziku u Švicarskoj. Postdiplomski studij odrađuje u restauratorskom *Atelier du Midi*, Arles/Provence, kod Hermanna Schmidta – Schmieda, i to uglavnom na restauriranju sakralnih umjetnina i freski. Odrađivala je studijska putovanja od Londona do Japana, imala je velike izložbe (oko 100) ranih tridesetih pa do rata, poslije rata malo rijeđe, ali su po cijelom svijetu. Ona je i animal-specijalist: konjski portreti i gotovo sve vrste pasa, ali tu su i pejzaži: ljubičasti tonovi mora iz Frizijskih otoka, svijetli okeri Alžira, Maroka, Tunisa i Egipta, purpurne boje

japanskog javora i trešnje u cvatu, teški tonovi Španjolske, ali i vrcasta paleta Pariza i drugih regija Francuske, kao i mnogi buketi cvijeća, i to ne samo poljskog, nego iz mnogih grofovskih vrtova Engleske te posebno zelenilo gornje Češke. Normalno, ne smiju se zaboraviti i atraktivna mjesta po Njemačkoj, Austriji i Škotskoj. Dobivala je zahvale, priznanja i diplome toliko da možeš njima pokriti ogromnu kuću, umjesto crijepa. Ja sam se s profesoricom upoznao sasvim slučajno, bila je veliki dioničar u matičnoj firmi.

Jednog dana dobijem radni nalog da odem privatnoj osobi postavljati podni mozaik. Vozi me šef proizvodnje sa svim potrebnim materijalom. To istovarimo i on ode. Mene bedinerke uvede u budući zimski vrt. Pod je samo betonski, na sredini udubljenje kao veliki lavor. Taman počnem razmjeru kad mi bedinerka veli da me zove gazdarica u dnevni boravak. Bedinerka za gazdaricu i mene donese čaj i neke kekse. Tu počinje dogovor uz crtež što ga je napravila sama. Vjerujem da bi i mozaik napravila sama da su joj godine to dopustile. Nekako smo odmah bili na istoj valnoj dužini, nacрте poznam, a već sam napravio komplicirani mozaik velikog kineskog zmaja na dnu bazena *nekom velikom sermaku*. Trideset cm od zida sve okolo išao je uglasti meandar širine 20 cm u plavoj nijansi, podloga je bila sva nježno plavo-zelena. U sredini, 1,4 m žuto je sunce, a korona piramidaste zrake u roza nijansi. Preko cijeloga sunca figura je *Latinke ili Grkinje*. U desnoj ruci drži vrč u visini prsiju, a lijevom drži dijete za ruku. E, tu ima najviše boja: od plave, pink, smeđe. Tu je i najviše rezanja komadića. Imam škare za mozaik od prirodnog kamena, ali keramika baš ne sluša od prve. Kod vanjskih je vratiju smotana zmija koja iz usta štrca vodu u vrč, automatska je regulacija prema potrebi vlage ili ručno. Zmija i druge figure ravne su s podom, to je samo optička varka bojama. Iz poda jedino viri pisak od tri centimetra što štrca u vrč. Za razne nijanse imam dvije velike kante pa profesorica prebire odgovarajuću nijansu na pravo mjesto. Dakako, pripreme su na jednoj velikoj tabli visine stola. Valjda je za tih tjedan dana vidjela *da sam trdo podkorenično frugljivo drveo od šteroga se z oštrom sekirom išče nekaj more stesati*. I tako se nađem u njenoj večernjoj školi. Inače, da sam samo tražio jedan kratak susret, trebala bi mi debela preporuka. Svim *đacima* bila je kao majka, ali stručno vrlo stroga i pravedna sutkinja.

Eto, sada smo na terenu u katoličkoj crkvi u Heusenstammu. Ta župa spada u biskupiju Mainz. Povijest: mjesto su osnovali još Rimljani. Kasnije, Heusenstamm je prije bio rezidencija neposredne careve vladavine. Prvobitno je bio sjedište vitezova od Heusenstama. Prvi se put pismeno spominje 1211. godine, a 1661. prelazi prodajom u vlasništvo vitezova od Schönbrunn, koji su se 1705. uzdigli u red grofova. Do druge polovice 18. stoljeća tu je bila naseljena jedna grana te grofovske kuće, koja kroz građevine uzdiže Heusenstamm iznad okoliša. Moćno izgrađena vodena mreža *waserburg* sa stražnom kulom vitezova od

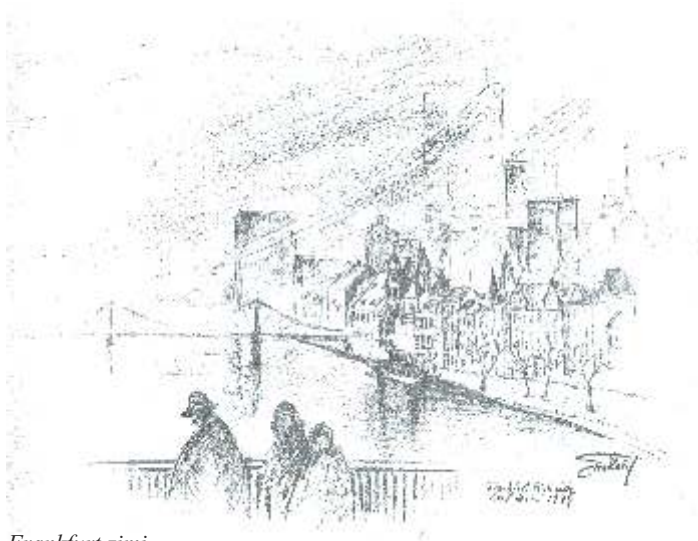
Heusenstamma i prednjim dvorcem u renesansnom stilu, nastala je oko 1670. Posljednji svjedok takvog načina izgradnje dvorca, 1764., izgrađen je ulazni luk koji podsjeća da su tu nekada boravili carevi i knezovi. Dodjela prava grada Heusenstammu svijesno se veže na značajnu povijest prošlosti. Najvredniju i umjetnički najznačajniji spomen-građevinu u Heusenstammu su grofovi od Schönbrunna stavili Sv. Ceciliji, današnjoj župnoj crkvi, koja im služi kao grobnica. Ta crkva građena je od 1739. do 1741. godine. Grofica Marija Terezija od Schönbrunna, rođena carska grofica od Montforta, udovica grofa Anselma Franca od Schönbrunna, umrlog 1726., usprkos mnogim poteškoćama i protivljenju, pokrenula je i dovršila gradnju. Kako je bila onda, tako je i danas okružena ogromnom većinom evangelista. Ipak, muževa braća su je podržavala. Oni su sjedili kao biskupi u Trieru, Speyeru i Wirzburgu i tako su svojim građevinama označili cijelu epohu svog života. Schönbrunnski dvorski visoki arhitekt Baltasar Neuman, majstor franačkog baroka, napravio je planove i vodio izgradnju, zajedno s augsburškim slikarom Christijanom Thomasom Schefflerom i wircburškim dvorskim kiparom, Johannom Wolfgangom od Anwere. To su dvojica značajnih umjetnika tog vremena koji su izgradili tu crkvu, kojoj nadaleko frankfurtske okoline nema ravne. Shodno njenoj namjeni u grobnici ispod kora pokopani su: suprug grofice, njegovi roditelji, njeni prije umrli sinovi Friz i Franz i druga rodbina Schönbrunnovih. Njezina želja da i sama nađe tu svoje posljednje počivalište, nažalost nije se ostvarila. Naime, budući da je umrla ljeti 1751. u Beču, zbog vrućine nije mogla biti prevezena, nego je samo njezino srce u srebrnoj urni pokopano u kripti. Tom posmrtnom pratnjom komandovao je poručnik pl. Tkalec (imali su svoje posjede u Međimurju). Posvećenje crkve iz nepoznatih razloga bilo je tek 19. rujna 1756. godine. U spomen graditeljima svake se godine u nedjelju tog tjedna Uzvišenog Sv. Križa 14.9., slavi i proštenje. Eto, tek sada nastupa ono stručno, zbog čega i jesam tu, a to je prepoznavanje rukopisa raznih restauratora na freskama, kroz vrijeme na tom objektu.

Crkva je, recimo veličine kao u Cirkovljanu. Vanjski izgled je mnogo zanimljiviji. Niža je, a pogotovo je niži toranj. U nju se ulazi po devet stepenica jer kroz povijest Majna je to mjesto znala poplaviti i do pola metra. Na ulaznim vratima dva su velika stilizirana kamena grba obje grofovije. Zanimljiv je oltar. Iza njega probija svijetlo kroz okrugli prozor koji s leđa ocrtava razapetog Krista. Tek kad ti se priviknu oči na polumrak, razaznaješ detalje, ali župnik upali svijetlo. Oltar je, rekli bismo bez mnogo kićenja, trabakul i sa svake strane po jedan anđeo, pola veličine normalnog čovjeka. Vrlo su zanimljive tri kupole na plafonu koji je poluvisinski u bačvastom stilu. Prva koja seže do iznad oltara, uskrslu je Krist, a iza njega kalvarija s tri prazna križa. Srednja je najveća i najbogatija, prikazuje Kristovu dionicu na zemlji i sva njegova čuda. Nema nikakve pregrade pojedinog

prodečtva, sve je u jednom sabitom kolu s bijelim oblacima i mnogo anđela. Iznad kora prikaz je stvaranja svijeta, zlatno tele, Mojsijev zakonik i istjerivanje prvih ljudi iz raja. No, ni ta crkva kroz vrijeme, od gradnje pa do današnjih dana, nije bila pošteđena kao povijesna građevina. Na temelju nesuglasica, crkva je u 19. stoljeću bila zapuštena i krov je prokišnjavao. Oštećene su slike, čak i unutrašnjost zidova. Godine 1902. grom je udario u toranj, opet je razbijeni krov, ali i prozori. Slike su stradale od vatrogasne vode, ali i dima krovne konstrukcije. Slike je obnavljao umjetnički slikar Wetzel 1906., ali ne baš stručno, što pokazuje cvjetanje i ljuštenje boje. Ponovo se renoviraju 1932., a renovator je umjetnički slikar Jandgreb. Ta crkva stvarno nema sreće. Prilikom bombardiranja Darmstadta u Drugom svjetskom ratu zalutala bomba pada u blizini crkve. Opet strada krov i prozori, a dva dana pljuskovite kiše naprave od crkve pravo ruglo. Konačno, opsežna stručna restauracijska akcija kreće 1955. godine. Šef je profesor Kinzle iz Darmstadta, a glavni asistent Ilze Juli-von Hombergk, a sada i naša profesorica. Konačno, crkva zasja svojom rođenom ljepotom, a kojoj stvarno u blizini nema ravne.

Ja osobno doživim još jedno zanimljivo *prodečtvo*. Kod predavanja imali smo jednu pauzu od nekih 20 minuta. U parku na klupama nešto smo prezalogajili. Tada nam se pridruži jedan markantan starčić kojega sam već zapazio u crkvi u zadnjim klupama. Kaže da se i on bavi umjetnošću. Od starih staklenih flaša zagrijavanjem stvara razne skulpture. Ja to moram vidjeti, odmah dogovorimo dan susreta. Tako započne naše duže druženje, ne samo zbog skulptura, nego više zbog njegovih starih knjiga. Taj starčić zapravo je gospodin Hanz Herzog, inženjer rudarstva, minerolog koji je između dva svjetska rata radio za jednu englesku firmu. Meni su bile zanimljive staklene skulpture, ali još više njegove priče i knjige. Od tih tisuću i nešto knjiga i brošura bilo je svakako polovica iz antikvarnica, raznih stoljeća i na raznim jezicima. Gospodin Herzog govorio je očev njemački, kao i majčin češki te engleski, španjolski, malo arapski i neke dijalekte indijskih jezika. Te knjige najviše je nabavio tridesetih godina 20. stoljeća. Družio sam se s njime gotovo dvije godine, sve do njegove smrti. Umro je tiho, kao što je i živio. Jednostavno, jedno ujutro nije se probudio. A mene je za svog života više nego probudio, i to za starine. Te je knjige, uglavnom pred rat, zakopao u zemlju sa sanducima, a predhodno ih je zamotao u papir natopljen voskom i drugim kemikalijama protiv raznih gamadi. To sve ne bi pomoglo, ali imao je sreću: bomba je pala manje od sto metara, u potpunosti je srušila tri dvokatnice, a deset je više-manje stradalo. Njegova ne, osim prozora. On je za vrijeme rata bio s obitelji, suprugom i malim sinom u Indiji. Kći mu se rodila poslije rata. Ja sam mu gotovo bio rodbina, barem je on tako rekao. Naime, on je prošao dosta Afrike, Male Azije, a pogotovo Indije jer je istraživao rudno bogatstvo. Time je, još kao samac, *zalutao* u Bošonti na farmu oca Pavla Mesarića,

misionara iz Preloga, a brata Kalmana Mesarića. Kad sam mu približno rekao odakle sam rodom, da je to blizu Zagrebu i Varaždina, veli on i još bliže. Još nisam stigao reći, ali on je: *Prilok*. Na toj farmi u Bošonti, ostao je puna dva tjedna nešto bolestan, ali ipak je, između ostalog, spominjao i ukusno praseće pečenje. Kako sam stalno nešto tražio po tim njegovim knjigama, naišao sam na povijesni roman nadbiskupa Kelna Felixa von Hartmana *Das fleissig Himmelgeist* iz 1886. Knjiga nije bila potpuna. U jednom poglavlju, *finfte kapitel*, vodi raspravu o ponovnoj uspostavi katoličkih crkvi u južnoj Mađarskoj gdje je obuhvaćena i *evangelistička filijala u Perlakanu*, a poziva se na izvor iz isusovačke opatije u Ulmu. Normalno da smo pretresali i ta pitanja što je Herzog čuo od oca Mesarića o okrugloj crkvi Svetog Duha koja se nalazila zapadno od Sv. Obitelji. Iz djetinjstva pamtim, istočno od pilja zvali su ga ružičnjak Sv. Obitelji, a zapadno cvjetnjak Sv. Duha. Navodno bila je zidana ciglom kružnog oblika, izvana je imala pilastere i pokrivena drvenom šindrom. Tako, usput u razgovoru s gospodinom Herzogom, došla je na tapetu i kula na tom cirkvenom breščanjko, kao u ranijem razgovoru s Mesarićem. O njoj više pod drugim naslovom.

Frankfurt zimi

FRANCUSKI GRAD METZ

U francuskom gradu Metzu ima lanena marama za glavu boje malo jače bijele kave. Uz obrub je dužna kitica, naizmjenično se nižu cvijet tratinčice i plave potočnice. Na jednom uglu, koji pada ispod potiljka na leđa, u blijedo-plavoj

nijansi izvezena je crkva s dva tornja. Iznad ulaznih je vrata brojka 830, možda ispred fali (1) pa da piše 1830. Ispod vratiju u temelju, polukružno prema gore, kak perez, piše: *Perlahck* i inicijali *Z. H.* *Viš to bi mogla biti Zadravcova Hedva. Ona je znala lepo našivavati ze svilom!*, reče strina Kata Mustak, udana prvi put Malek a drugi put Kudec. Ali ta Hedva, da bi to našivavala, trebala se roditi barem 60 let prije. A kuljko so meli let oni *kom si – komsa*, a uzeli su tapiserije svilom vezene? Jedna je *Plemstvo na ladanju*, jedna lovačka i treća *svileni fazan* iz kolekcije Feštetić, a oduzeta od Ernesta Verlija, kao i trofejne puške, jedna preko dva metra, naoružanje podoficira Krajišnika. Verli je umro 1948. godine, a žena mu još prije. Djece nisu imali. Oduzete stvari popala maca u petak jer ona nema posta. No, ni mi nismo imali posta u Metzu. S udrugom na koloniji za humanitarne donacije širom grada, ali i u parku samostana koji je pokretač iste. Ta je spomenuta marama u jednoj galeriji stalna postava kao skupljenih rukotvorina kod sestara benediktinki, a jedna od njih bila je iz Dalmacije. Više puta boravim i službeno u Metzu. Naime, jedna je od glavnih djelatnosti u njemačkoj firmi modeliranje i odljev kalupa od sintetičkih smola, a za serijski odljev u betonu ogromni su to elementi. Mada su mi na početku rekli: *Wir brauchen keine Kunstler, sonder Hand-werker*, ali kak gastarbajter, delaš sé kaj ti de pod roke. Prvo dobiš ljubljeno družico i univerzalnu svetski priznato manekenku. Vrlo je šlank, a s velikom glavom spada među veliku obitelj građevinskih alatki, ipak je to samo lopata. Ako naš od nje pobegel, unda naš od ničega. *Čovjek ne može postati ništa drugo, nego ono što jest.*, Balzac. No, inženjer je proizvodnje tri godine stariji, ustvari prava smo dva ždrepcu oko 35 let, on više, i opet smo u Metzu. Treba ispitati novi recept za smole što ih koristim, a to su dvo i tro-komponentne. Jedna od komponenti se dobije od koštice šljive, mlijeka i drugih masa. Meni treba takva da je toplinska reakcija betona ne jede, ali i da krutost smole ne lomi teksturu betona. Odljev iz kalupa diže se za deset sati, elementi teže i do osam tona.

Metz je jedan zanimljiv grad koji su osnovali Rimljani, kasnije se mijenjaju gazde pa njime gazduju i Nijemci. Vidljiva je stroga njemačka arhitektura, ali i do danas ostala je ona francuska ležernost koja uvijek ima svoje čari. Upravo je to još jedna specifičnost Metza, sve gradske lokacije i sadržaji dostupni su i na raspolaganju su svim građanima, baš kao i četvrt Amfiteatar, koja predstavlja rekonverziju brojnih vojnih objekata u nove svrhe. Prizemlje Arsenala pretvoreno je u restoran, a u podrumu je jedna od najljepših koncertnih dvorana u Europi. U foajeu i hodnicima i naša je njemačka udruga tu imala izložbu. Vojarna je pretvorena u luksuzni hotel, ali je izvana zadržala svoj izvorni izgled. Metz inače ima dugu tradiciju vojnog središta, sreća što kroz povijest nije doživio razaranje. Sve te ljepote grada još su ljepše nakon ukusne večere francuskih specijaliteta i vina regije Lorraine. Gastronomija je prepoznatljivi adut grada Metza, a ako želite

ići na sigurno, ne cusrava žepa, a da je riječ o odabiru restorana i proizvođača hrane, svakako se preporučuju oni koji se nalaze na listi *Tables de Rabelais*. Nazvane su po slavnom književniku koji je neko vrijeme živio u Metz u i u njemu pisao u svojim djelima. Podigli su mu lijep spomenik.

Kažu da 40% ukupne svjetske proizvodnje te šljive *marabele* nastaje u regiji Lorraine, stoga ne možete odbiti desert u kojem se nalazi marabela. Od nje se pravi sve, od sladoleda, preko rakije do gela za tuširanje. Zlobnici kažu da se mlade žene na kraju tjedna mažu gustim gelom od marabele, a njihovi partneri to konzumiraju ližući ih što ih jako uzbuđuje i otvara svevrtni apetit. Dobro što je to samo na kraju tjedna, inače bi trebao neki praznik u tjednu za muški veliki odmor. Ja tu terapiju ne bih smio konzumirati jer imam preoštar jezik pa bi jadnice odmah trebale neki krejcer za dermatologa. S druge strane kažu: *Žena je kao harmonika, ako je samo gledaš, više propada nego kad je trošiš*. Ustvari, što ja znam o ženama kad sam staromodan i živim 57 godina još uvijek s prvom.

Dobro, ne smijemo zaboraviti okolicu Metza. Jednako je privlačna za razgledavanje kao i sam grad zahvaljujući mnogobrojnim vinogradima i vinskim podrumima smještenima u pitoreksnim brežuljkastim mjestima udaljenima tek nekoliko kilometara od grada. Uz kušanje vina dolazi uživanje u raznim vrstama peciva i sirevima koji se doslovce tope u ustima. Jednu večer, s nama kod stola, a istih godina, bila je iz labosa jedna Belgijka, onak fejest, sa svim zdravim kemijskim komponentama i proporcijama od *tete do pete, poitrine i ventre*. Helmut je, usput, priupita za zdravlje, a ona kao iz topa kaže: *Može, ali obojica jer se inače ne isplati praviti test!* Da, u labosu su mnoge epruvete raznih temperatura, od špirita razno djeluju. Meni se istog trenutka vino pretvori u krv koja jurne u glavu. Sjetim se njenog pokusa s listićem zlata. Prokuha ga u menzuri u salitrenoj i solnoj kiselini i zlato potpuno nestane. Od zlata ostane samo malo mutne vode. Nikada ne znaš u koju kiselinu možeš pasti. Možda na kraju od tebe ostane samo blijedi predeš, kao od poriluka. *Bih li mogao doktorice, rađe ne, dok nisam tvoje visine, a opet, i ti si samo žensko. O la la! Au revoir madame!* Portret *Žena u zelenom*, kubistički stil. No, i ovaj put smo zaglavili kroz vikend pa smo od petka popodne do ponedjeljka u deset sati slobodni kaj ftiči. Dok oni naprave analize, tek onda mi nastupamo praktično, s testom. Ali u tom zadanom terminu moraš biti tu pa makar u papirnatom pakungu kao u početku aspirin da ne bi nekog zaboljela glava. Ako test ne zadovoljava, idemo dalje, malo kemije puno matematike: *Bruto, netto, gdje si bio cijelo ljeto. Račun je tuđi, nije iz tvog žepa*. Eto, zato ja idem za Pariz, vlakom. *Raketa* leti 300 km za sat i četrdeset minuta. Kompeziramo apartman, za svoj *čef*. Helmut ima prijatelje na brežuljcima, a ja sam telefonirao šogoru. Dok se on probije po gradu autom do kolodvora, i ja sam već u Parizu.

Zarazio me Parizom još 1956. godine Andre Samson, romanom *La neige*

et la fleur, Snijeg i cvijet, mada ni u Parizu ne cvatu uvijek ruže, a kralj *Sunce* već je dugo pokojni. To što turoperatoru nude pet dana u Parizu, *to je luk i voda*. Ustvari, kako za koga. Prvi sam put bio u Parizu 1972. U povratku u vlak u Pariz – Frankfurt komponirao sam pjesmu *Teško je brojiti*. Da biste upoznali Pariz, trebaju vam barem tri godine. A dobro, to opet ovisi o tome koliko ste požrtvni i što vam je važno od ponude. Sjetim se riječi Ljube Babića: *Idite u galerije, odgojite oko!* - *Moja se usluga svela na opreznu sadržajnu uporabu medija moje riječi kojoj nikada nisam dao da poremeti, skrene, a kamoli uništi glavni smisao likovnog odgoja – neka poučava sama slika, a ne ja koji sam u njezinoj službi kao disciplinirani komentator. Umjetnost u zadnjoj konsekvenciji ne može se naučiti – ili imaš ili nemaš!*

Sjetim se i Ivana Mašića iz Viškovaca, ne Vinkovaca. Bio je kontinentalac, dok je Vlaho Bukovac primorac. Obojica su došli u Zagreb i imali istog mentora. A Mašić, kad je došao u Pariz, *otkrio je i ženu*, tj. ženski akt i to vrhunskom ljepotom da se ne srami ni jedna žena tog modela niti itko gotovog umjetničkog djela. Neki od najboljih ljudi su oni koje ne možeš svrstati u ladicu. Dok sam još u vlak, razmišljam o izazovu mlade doktorice iz labosa. *Dama u zelenom*, lanena ljetnja haljina zakopčana od dekoltea do gležnja, točno 22 gumba, po jedan na džepovima kukova i po jedan sa svake strane bombastično na prsima, ta dva su bolje živo pokretna. Džepovi su opšiveni poprečnim velikim šavovima sve naokolo bijelim debelim koncem. Na vratu ima zlatni lanac, na njemu veliki prsten, preveliki i za muški nožni palac. U njemu je horoskopski znak djevice, k tome egipatska frizura. Četiri gumba dolje već je otkopčala da bi lakše povukla haljinu preko koljena. Gumbi su unikatni, na njima je cijela grčka mitološka povijest. Od dekoltea do pupka redaju se boginje, a niže su svi bogovi Olimpa. Na prvi pogled misliš da je i ona božica iz tog vremena. U to kolo može se uhvatiti samo Herkul. Nameće se pitanje s koje strane početi otkopčavanje? Gumbi su unikatni, od sintetičke smole, nježne plave boje, a figure u njima čisto zlato u listićima. Eto, opet me odvede u povijest gumbića gdje od strasti otvaranja prsti drhte, teku potoci znoja, vodi se ljubavni rat između pameti i hormona. A ti, ako dobiš barem jednu bitku, sretan si jer odgovaraš za ocjenu: *Od čega se sve radi dugmad kroz povijest?* Zar i to spada pod umjetnost? Ljudi, stvarno - svašta!

Prvo dugme? Gdje, kada, kako??? Malo zrnce staro je više od 5000 godina, zalutalo je i u našu struku. Pronađeno je u dolini Inda, izrezbareno iz školjke, izbušeno s dvije rupice. Došlo je do nas iz mraka stoljeća zajedno s veličanstvenom Mahabharatom i Ramajanom. Antika ga je zaboravila zbog draperija i svega toga. Još jedno dugo putovanje u noć, zatim ga ljupki i senzualni srednji vijek izvlači iz mraka. Zadaća mu je uzvišena: čuva čednost gospođa. Otad pa do danas gumb galopira ili kaska kroz vrijeme s promjenjivom srećom. Od

obične je ili slonove kosti, rogova, mjedi, stakla, dragocjenih metala. Uskoro pucetari niču kao gljive poslije kiše i maksimalno zapošljavaju svoje moždane vijuge. Neki izmišljaju čak udubljenja ispunjena smolama što mirišu na afrodizijak ili tamjan. Vrlina i porok opet se drže pod ruku. U renesansi su prekrasni od gorskog kristala, koralja, ambre, srebra, zlata i dragog kamenja. Neka plemkinja na dvoru Karla VI. nosi na svojoj haljini 960 dragocjenih gumba. Na baršunastoj odjeći Franje I. paradira ih 13 600, i to zlatnih. Njegova snaha, Katarina Medici, voli ih od dijamanta, a Luj XIV. toliko je prekriven vezom, nakitom i gumbima da se od njih ne vidi brokatna podloga odjeće. Slavni slikari Wateau, Fragonard, Le Brun, Greize slikali su sićušne minijature i stavljali ih pod staklo. Bili su to gumbi. Marija Antoneta ludovala je za njima. Danas kolekcionari plaćaju imetke da bi je imali u svojim zbirnama. Doba prosvjetiteljstva na malenu je površinu dugmeta lansiralo svoju spoznaju o napretku egzaktnih znanosti: moderni su gumbi-automati, mineralizirane životinje, motivi s kineskog porculana. Čak je i ljubav za kratke, moderne erotske komedije tog vremena, egzotiku i slast opasnih veza našla u majušnom gumbu svjedoka i tumača. Revolucija mu je oduzela sjaj, ali nije ga giljotirala: sad je velik i strog, priča o Republici u alegorijama. Napoleonski maršali nose najljepšu okruglu pozlaćenu dugmad ikad viđenu u vojsci.

Prvi manufakturni gumb rodio se u 1867. godini. Stroj izbacuje gumbе od sedefa, metala, oniksa, porculana, ebanovine. Tehnika je pobijedila, ali to je suton ljepote toga malenog miljenika mode. Veliki kreatori Worth i Poiret opet su obnovili umjetnost gumba. Iz Belle epoque sačuvane su gomile tih prekrasnih malih remek-djela. Neki ih je stručnjak nazvao ludilima od sedefa, srebra i dijamanta. To su i bili. Onda na scenu stupa krava. Premalo pikantno. Ali iz njezinog se mlijeka dobiva kazein koji koristimo i kod izrade fresaka. Od njega se dobije galalit koji služi u industriji plastičnih masa i od kojega se izrađuju najmoderniji gumbi, nakon onih od kravljih rogova, kostiju i kože. Možda niste znali, ali naoko beznačajni gumb zadavao je glavobolju i psiholozima koji su se, naprimjer, pitali zašto muškarci svoje košulje, sakoe i kapute kopčaju s lijeve, a žene zdesna. I evo što su zaključili: majka na lijevoj ruci drži dijete, a desnom otkopčava gumb grudnjaka (prsluka) kako bi ga nahranila. A muškarci? Psiholozi su se svakako morali pitati što otkopčavaju oni. Ali točno se zna čiju dugmad najrađe otkopčavaju.

ŽIVA SLIKA

Djevojka prolazi alejom kestena
u blue jeansu i srebrnim sandalama
golog struka
na kojem blago zasjenjen
erotično blješti pupak
kao monetovski lopoč na zelenom jezeru.
Pokreti njezina tijela
žežu hladovinu
pod gustim krošnjama s crvenim cvjetovima
skladno se pretvarajući
u pokretnu skupocjenu kameju iskonske ljepote
pred kojom nam ne preostaje ništa drugo
nego pokloniti se
kao pred autentičnim umjetničkim djelom
u svjetski poznatom muzeju.

ŽEŽELJI DOTEPENCI

Da, tako su ih nazvali Mustaki, tvrde Austrijanci Bruck and Murr, Mursteinnberg von Schnealpen, po jednom vitezu u boju protiv osmanlija. Tri puta je kraćeno prezime, ali priločka je loza od Jossefa i Slavonke Genoveve. Ti bokca, kaj sam ja unda opal z džuboksa ili za teh sedem do devet generacija je na zmes, i sosedov Đura. Mustaki su i, potlik dok su foringašili, imali zaprežnu špediciju, odatle su i snehe dopeljali. Jana je bila z Samobora, a druga z Pečuha. Dobro kaj so te bakice bile pre hiži, bar so z njimi došli sakojočki i slatki koloči. Ustvari, te dvije obitelji bile su toliko blizu s dolaskom u Prelog, da *dotepenec* zvuči samo kao inat. I njihova povijest počiva najviše na usmenoj predaji. Žeželjevo je nasljedno zanimanje kovač. Zadržalo se gotovo do današnjih dana sa Stjepanom Žeželjom u Hrženici. Iz te loze najpoznatiji je bio Andrija Žeželj, arhitekt željezničkog mosta u Novom Sadu. No prvo je došao u Hrženicu mlađi brat Stjepko i odmah počeo raditi svoj zanat. Za njime dolazi stariji brat Jura koji se privremeno smjestio kod brata, ali traži kuću i tržište za svoj zanat. Pređe z brodom, trajektusom, preko Drave i v Priloku kupi kuću na kraju Kakinje, lijevo. Jura je došao s dva sina orijaša i tri kćeri. Najstarija, a najsitnija je Mara, a srednja će ubrzo umrijeti. Upravo s Marine strane dolazi bogata povijest, ne samo o obitelji, nego i o Prelogu toga vremena. Čudno da ta Jurina djeca ne spominju svoju majku. Jura je kupio dosta derutnu kuću i gospodarske objekte, ali prilično veliki grunt, danas je od njega Korenov i Antolekov grunt, koji se protezao do Frankopanske ulice gdje su i bočno niz ulicu danas kuće. Ali svakog proljeća donju polovicu grunta preplavila je nabujala Drava. Navodno je Jura kasnije iskovao od željeza jedan *bilstok*, pilj, pa je bila reč: *Dok Jurakovom Jezusu voda noge pere, v Priloku saka palnica Dravo ima*. Pilj je bio na ipsilonu: Kakinja – Vučanovec – Otok. Opisao sam ga u noveli: *Što mrake išće – po kmici hodi*.

Žeželji su otvorili kovačnicu, a kasnije i krčmu. Došli su iz Čabra i tamo su bili kovači na posjedima grofova Zrinskih. Kad se zakopaš u takvo nešto, to je živi pijesak: više se vrtiš, više upadaš. Nije to nukleus samo jedne obitelji, letiš preko mnogih međa da skupiš pelud i nektar, a krila ti sve više stradaju. Opet knjige, naime, knez Petar Zrinski osniva oko 1651. godine željeznu industriju u Čabru i naseljava ga, najprije iz okolice, rudarima, kovačima i na četiri pilane radnicima. U kroniki župnik tvrdi: *Tu ima kršnih momaka i za vojsku. No Zrinski dovodi rudare iz Kranjske, Tirola, Koroške, Bavarske i Saske*. Radila je ta tvornica, pilane i livnica na veselje mnogih za domaće i izvoz za Italiju građu, a pogotovo okov za brodovlje: klamfe, čavlje i stambenu gradnju. Dogodila se katastrofalna poplava, službeno potvrđena 31. kolovoza 1711. godine u Čabru. Kad je voda Čabranke uništila Veliku peć *Hammer* i manju *Habstuckofen*, razrušila je pilane i pokopala

sve u debelo blato. Šteta je procjenjena na visokih 1000 rajnjskih forinti. Gradačka je komora nezainteresirana za sanaciju jer kod utamničenja grofa Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana, a prije dolaska povjerenika, opljačkali su skladišta gotovom robom njemačko-karlovački časnici, tako da je 220 ljudi sa svojim obiteljima ostalo na milost i nemilost zimi i nemaštini. U čitavoj Europi znalo se da je Čabar, pa i cijeli Gorski Kotar, hrvatski Sibir. Istraživač B. Hacquer, koji sa svoje rudarske strane opisuje Čabar u djelu *Oryctographija Carniolica* piše da je neke godine bila takva glad da su se u Čabru ljudi hranili mlivom od kore drveta i posijama. I onda neki kažu: *Te naši stari, kaj so znali? Neso znali da njim se štero dete rodilo. - Je, rôno têma "hermokima" moramo zahvaliti kaj išče živi Hrvatska, takvi se već ne rodido niti na vrbi. Anno Domini 2050. Hrvati budu nacionalna manjina vu svoji zemlji.* Baš za Hrvate rijetko važe prognoze i statistike. Stari bi rekli: *Moraš meti čiste gaće, a opet Ženske gaćice su kao statistike: ono što pokazuju vrlo je sugestivno, ali ono što skrivaju je bitno,* jednom je primijetio bivši njemački kancelar Helmut Schmit. Ipak, dok je rasčišćeno od poplave blato i drugi nanosi, Ugarska komora obnavlja tvornicu koju vodi Ferdinand Dapp. Dovode se iskusni radnici, povjereni rudarskom nadsucu Franji Kappusu, koji, 26. kolovoza 1719. godine tvrdi da za četiri tjedna može potpaliti visoku peć. Naših Žeželja tu više nema. Po Marinoj priči, a ona dosta i piše, oni su došli, a to i piše na jednoj listini za preseljenje, a na jednoj mitnici - Anno Domini arapskim brojkama 1713. ili 1717., zadnja brojka je slabo čitljiva. U Žeželjovoj krčmi posluživala je Mara, a zvala se *Mlinarova solza*. Mara je tvrdila da su govorili bosanski i pretci su imali tamo kovačnice potočare. Veliki čekić tuče na pogon vode i klepa vruće željezo, pa najvjerojatnije otud i prezime. Mara se udala za Melka Šalkovića iz Krapine, mlinarskog pomoćnika. Dobili su grunt s ruševnom kućom, od naboja zemlje pokriveno trstikom, od mjesnog vijeća trgovišća Perlak, na prijedlog mlinarskog ceha. Otac im je kupio mlin (u ono doba možda samo unajmio). Zanimljivo je da su taj Šalkovićev i, na početku Ludbreške ulice, Ružmanov grunt, jedini u Ludbreškoj, koji nisu mijenjali prezime preko tri stotine godina.

Genoveva Mustak bila je snaha kod Ružmana. A da zamislimo tu *sitnu Hercegovku* kako je isprva vidjela svoga muža ispred njihove krčme? Bila je ledina, Dravska ulica još je bila gore na Poredju, a vrtovi dolje prema vododerini, danas Dravska ulica. Lijeve strane nije bilo, bile su samo trate. *Uz dolu do kola, uz hrastje, klene i vrbe ostarjeli ljudi sjedili, pušili i razgovarali, pazeći usput da se što med bujnom mladjarijom ne izleže. Dojde on te nedelje Gospodnje, veže za lipo kljuse, da mu Bog ne stvori kožu, metlom da mu skupiš kosti. A njegov gazda: crn, odrapan, tuzgav, rasta srednjeg-štruko, ukošču, ubožno. Ispuljio oči ko varen zec, crvene gubice, zubine bijele izkesio kao bijesno pseto. (Bog prosti) Po crnoj i kaljavoj šiji mogao bi repu sijati. Ono iskrpljenih gačetina, na svaki kret oblijeće*

kao lovno vižlje oko zgusnutog busja. Al oči plave, duboke, da se pustiš da toneš, toneš od milja. A duša? Melem za rane. Dolazi dan na dan, pojede kiselu repu i popije jabukovo vino. S vremenom se malo sredio. Jednom mi donese da mu ispečem ribu. A eto - Melko me upeca živu. Mara vodi kao neki kronološki dnevnik, kako za obitelj iz koje je potekla, tako i o njezinoj, a time i o drugim događanjima u Prelogu. Taj Jurakov grunt Žeželjeve snahe nazvat će Luciferov pakao. Naime, Jura je pod starost nasljedstvo ostavio najstarijem sinu po običaju, a on da brine o braći. Taj sin Adam vodio je krčmu, trgovao konjima, ali previše je brusio prste kartama. U braku nije bio sretan, žena mu dosta kasno rodila i na porodu umrla, a i dijete je umrlo za par tjedana. Nije se više ženio, a žena je bilo. Čak se znalo da ima dvoje djece s nekakvom Huđakovom Marom, ali ta djeca nikada nisu nosila njegovo prezime. Kad bi se napio u tuđim krčmama, i na kredu, štucajući bi rekao: Sve će to J-j-j-Adam platiti. Svi su ga znali, ali jednog dana nije imao čime platiti. Sve je izgubio na kartama, pa i grunt. Srećom što je Jura još prije dao najmađoj kćeri i zetu Antoleku uzdužnu livadu na kojoj će izgraditi kuću, po uličnom redu ispred očeve. Znači sve potomstvo prezimena Žeželj potječe od mlađeg Jurakovog sina Jakoba kad je potomstvo Antoleka izgradilo kuću u Zelenoj ulici, danas ulici Matije Gupca. I dan danas ih zovu Jurakovi. Druga grana Jurakov-Žeželj Pavao ze Solari, posijao je Žeželje po svim okolnim selima, i dalje su Jurakovi. Po čemu smo mi srednja grana i zovu nas Jadanovi? Moj deda bio je Đura, ali nas ne zovu Jurakovi, bili su na kvartelju. Kupili su gruntića vu Vučanovcu prek pota Hozmecovih. Pola su isplatili, deda Đura poginuo je u Prvom svjetskom ratu. Ostalo je troje male djece. Čime da baka isplati grunt? Tužba je već kod advokata, on predloži neka proda pola grunta. Iza stare slamnate hiže je novija, ima sobu, kuhinju i štalka, pokrivena je crijepom, to prodaje. Isplati grunt, a advokatske troškove namirit će pranjem veša za njegovim koritom. Ovo razvlačim samo zbog toga što je u Prelogu bilo 76 udovica Prvog svjetskog rata.

Ja, kad sam odlazio kod te stare mame Jalže, Elizabete, rođ. Patafta iz Turčišća, bilo je kao da ide Crvenkapica svojoj bakici. Slamnata potleušica, do nje samo jedna kuća. Do Vlahovog brega praznina, s te lijeve strane bili su orasi i agacija, prava šuma. Pitaju me ljudi: Čiji si ti? - Unuk Jele Mustakove. Tako me učila ona. Friško figo, to samo moreš biti v Kakinji i na Pijacu. Tu si unuk Jadanove Jalže. Baka: O si došel? - Je, tu ti je moja stora mama poslala keseljaka sira. - Dobro, reči njoj Bog plati. A kaj, ja sam ne tvoja stara mama? - Pak retko da spomeneš Jendraša! - Da pak je Jendraš bil domaj? Od svoje 14 se tepe po svéto, a stric Iva je stalno domaj, maker ga bomba zakopala Sombotelju v kasarni, ali on je mlaši sin. Nego, pok si došel tak posvetešnjem? Nesam, tak me teca Mara zrihtala. Kaj moram biti zmozani i zdropani kak Hejnerekovi stricovi dečki? Štela sam kaj peš na nojža, tam ti je veljka stroganja, malo korice, veljka zemljena ronjgla i nã

ovu stroganjko. Gledi de se bolje sveti črez krov, tam podmeči, k dežđu se ravna. Vidiš de se sveti? - Kaj nej videl, tak je kak vedra noć, ima zvezde i zvezdice. - Mom mi donesi doli to svinjsko lalovku kaj denem v grah. Ja sam mislil to bo odnesla strininom pesu. Stara mama, ta lalovka je bolje slična soldački bakanjči, nego svinjskomu gopco. - Nek je, bo graho dola duho, a psu bo mefkeša. Napravil sam ja to sê, doli sam došel kak mladenka v šlajeru s tuljkim paučinama i povesmom. Tak, to bom dela kuhat i bez brige bom prela, zutra već de žena po prejo, a već imam pun kup drugoga povesma. - Stara mama, kaj bote to lalovku dnesli strininom pesu? - Kaj tje dospelo? Ponovo veli: To bom dela nek se kuha v grahu, a ja bom bez brige prela, sutra bo već žena došla po prejo, a vidiš celi kup me povesma čoka za presti. - Stara mama, ste vi meli deco? - Nego kaj nam zobila, tam v hiži v kišti sam ti ostavila zdigane koloče z makom, idi si zemi. Ajd, kaj joj ispunim željo, otprem kištu od stola. Stara mama, te koloči so bolje kosmoti nego moj mačekec v Kakinji.

Tri leti je stareša od Kakinjske, ali Jela je sprem Jalže išče puca. Jalža je doživela 61. leto, a Jela 81. leto. Zašto su Jurakove snahe njegov grunt nazvale Luciferov pekel? Zbog krčmarskog duga je prodan na bubnju. Kupili ga Švendovi i njima je prodan na bubnju zbog istih razloga. Kupio ga dolaskom iz Amerike, iz države Mičigen, Koren Jakop. On je imao tri sina: Jakoba, Poldu i Antuna. Svi su bili i s mamom Slovenci, ali su dečki rođeni u Americi. Fenomen je to što je Žeželj bio Jakop, Korenov otac i sin isto, i danas njihov najmlađi potomak na istom gruntu isto Jakob. Jakop sin ostavio je u Prelogu dubok trag u *Poletu* i moto-trkama. Mara Žeželj, udana Šalković, nitko točno ne zna koliko je ona imala skupljenog usmenog predanja, a koliko ispisanih stranica. Mara i Melko su do 1986. imali 336 potomaka. Njezine je zapise preoraio Mato Mlinarić, brat Štefa-kanonika. On je od Mate prepisao i uvrstio sve u svoje dnevnik. Mato je isto pisao pjesme i različito štivo, što se prepisivalo, a još više prenosilo usmeno. Njegovu jednu zbraljalicu koristili smo u mom djetinjstvu kad smo počinjali razne igre na ispadanje. Tko zadnji je durak, on ganja ili žmuri, *opačovanje*, pronađeš ga - opač je Tonči, Joži, Štef. Tomino nabranje: Na-po-ljo so fti-ći bi-li, so ku-ru-zo so po-je-li. Jan dva tri, kuljko rečeš ti. Prst je na tebi, reci koliko. Sve se broji po slogovima - I domaj so ftiči bili, se črešnje so pojeli, a deca so samo jano zdelo mela. Tomo je imao dječju paralizu, malo mu se poznalo na ruci, a više na jednom stopalu i nešto na govoru, ali bio je miljenik ulice. Kad je recitirao, bio je poseban, tako kaže predaja. Sam se smatrao krivcem što nije promijenio nove uzde konjima. S konjima je brat Štef. Kao svećenik, kad je došao kući, volio se provozati konjima. Njegov *koloseum* bio je po Kakinji lijevo, dolje pored Korenovih po Špoljarskoj (Frakopanska), Glavna i već sapunastim konjem ponovo u Kakinju. No te kobne sparne kasne večeri neće biti cijeli krug. Već gotovo na izlasku iz Špoljarske u Sajmišnu, a pod apotekarskim vrtom, jedna mlada sirotica uvečer kupala je djecu i bacila struganjem vodu. Voda

je napravila zvuk *kak z botom po plehu*. Malo primireni konji, zbog ulaska u Sajmišnu, gdje se čulo zvonce na mlinarskim kolima. Ta kola imala su zvonce da čuju vlasnici meljave i dođu na ulicu podignuti vreće. Mlinar nosi samo kod staraca. On se na ulici mnogo ne sklanja nikome da ne zaglavi teška kola. Uvečer vozi po Priloku, a drugu turo naklada noću kako bi ujutro rano bio po drugim selima jer žene rano kure peć za kruh. Govorilo se: *Najteže je peći kruh pri sirovi drvi dok melje nema*. Na mlinarskim kolima noću obvezatno je bio zapaljen lampaš, više da drugi vide njega jer konji vide i po mraku. Po ulicama još nije bilo *letrike* (taj umjetni dan za piljiće i radničku klasu.). No Štefovi konji, uplašeni pljuskom vode, odmah skoče u galop. Mogao je biti fatalan sudar s natovarenim mlinarskim kolima. Štef je u trenu zategao uzde svom snagom stojeći u koleslinu, ali uzde su pukle. On je gotovo napravio salto mortales, odletio je u plot pleten od pruća vodoravno. Takav plot ima deblji kraj pruća zašiljen da bi se lakše provlačio u pletenju, a na zadnje viri van. Na takav se *mač* nabio Štef. Manje rane, više loma. Inače kod rebara ni danas nema nešto posebno, nego čvrsto omotati. Ipak danas ima rengen, ako treba i operacija, iskusio sam to i sam. Štefu su babe ranu polijale politurom, jako mu zamotale lanenim platnom i gore stavile nadebelo domaći *gips*. Prema veličini prevoja, pripreme se bjeljanjki od jaja. U njih se umješaju pšenične posije i time se namaže platneni zavoj koji se ukruti od temperature tijela. I dijete, ako se rodi s mekanom glavom, nosi *kardinalsku* kapicu od istog materijala ili šošterski čiriz koji se dobiva od ječmenih klica. Štefa je, inače, cijela ulica, pa i šire, zvala *Naš Štef, Sv. Ilija*. Bio je ljudina po stasu i glasu i izdržao je te bolove muški. Ipak, bar jedno puknuto rebro stalno je strugalo plućnu maramicu i išlo kraju. Današnje zdravstvo ima mnoge patente, dugi redovi nisu baš IN, mnogo toga fali, jedino penzionerov i kalampera je preveć. Inače, Mlinarići te grane u Prelogu jedino su potomstvo Štefovog nećaka koji je bio zet kod Grivca, a Julin muž. Bio je jako blagoslovljen kartaroš, ostavio je dugove i jedinog sina i otišao u Ameriku. Njegova supruga voljela ga toliko da se dala pokopati pod djevojačkim prezimenom Grivec: *Da joj po grobu ne fljučkaju i gnoje zbog njegovih dugova*. Sve što je poslao iz Amerike, bilo je jedno pismo za se veke vekova Amen. O Grivcima bit će još govora, i to pozitivno.

PRILOČKE LEGENDE

Na konjari najbogatiji su pripovedači sluge gazdi koji su bili nekada husari. Normalno, to uvijek počinje ratnim okršajima ili husarskim dogodovštinama koje ne mogu, a da ne zagolicaju svakoga. Još uvijek ne znam, ta

konjara od Potice, Verlijovih trati i najvećšega Krbovćaka z Gorjaskima tratama pak Gori do Lesic, to je bil poligon za konjsko pašo. Danas je već dosta iskrćenih gajeva, a pogotovo preoranih senokoša. Još prije trideset - ćetrideset godina, tražio sam ta nekadašnja uzbuđenja u jutarnjoj magli između jako razmaknutih redova ćrne jalse i starih hrastova kao giganti, a sve za jednu jako uzbuđenu kompoziciju, uljanu sliku na platnu. Normalno, figure je trebalo napraviti iz mašte, odnosno iz priće noćnih pastira. Na prvom mjestu su konji, psi ćuvvari (ratni), logorska vatra, pećenka na žaru: srndać, zec, možda jelen ili ćak divlji vepar. Sve je to u krivolovu s lukom i strijelom u tišini. Do njihove vatre i pećenke ne može nitko zbog pasa, a i pastiri imaju svoje punktove oko ergele. Na njih signale daju psi, a pastir daje signal pucanjem korbaća. Toćno se znalo kakav zamah bića treba prenijeti poruku. Dakako, to je bilo još onda kad je sva divljać pripadala grofu Feštetiću. Da, mući me taj naziv Krbovćak, ima li to ikakve veze s onom *Prodaja Like i Krbave*. Zna se da nisu samo Međimurci naštancali Međimurje. Bilo je više egzodusa iz Bosne i drugih krajeva. I sada za Domovinskog rata eto reći: *Ti Bosonci, se stare grunte so pokupuvali*. A da vidimo iz legende gdje su sve bili priloćki grunti prije nego su zamešani i pećeni u jedan kruh.

Trgovišće (Trg Sv. Florijana), Kakinjska gorica (hrbet levo, po poto Jezuša ke sveta premišljava), tija do polja Vojsko. Skrćeni je bil retki gój i široka ževic vuperta v Dol, podeljeno je dovicama šterima so moži poginuli v Rusiji pod komodom Napoleona. *Ograd – Rakitovec po senekošama išće već po gójima rasle so kamenote rake*. Kod Pavla Vuka (1900. - 1980.) u ulici Kalmana Mesarića ćovjek je cijeli svoj radni vijek radio na paromlinu u Zagrebu. Bio sam kod njega 1967. i vidio u autogumi nasaden trouglasti *škreneclin*, kameni, izvana ornamentu - plastika, istovjetni su rimski sarkofag u Sisciji (Sisak). Pitam: *Od kud vam to? - Ah, to so išće skopali dok su delali pota od kraljevske stanice*. Źeljeznićka pruga građena je 1880. godine. Pitam staru mamu, bojim se, hoću li dobiti odgovor jer je prošla 80 let: *Je znam, išće kak pucka, dok smo seno spravljali, pak i v gajo delali, na te kamene, kak stole, smo salveta dele i gori obeda*. Lokacija je preko puta vodotornja, toćno na zavoju. Drugo: *Je, tu so se ljudi sami sebe živi v zemlja zakopali dok so antikristoši male konje jahali, tak so stari prepovedali*. Znamo da su Mongoli, Tatari, Dravu prolazili od Varaždina do Donjeg Miholjca. *Vućanovec je ne Prilok?* Da, bio je Vućanovec - Poredje zasebno naselje, po bregu sjever-jug do Mećja, navodno starije od Kakinje, odvojeno gotovo 1 km, koncetriran bliže Vlahovom bregu. Opleter - Poredje do ćerlenoga kamena bio je veliki posjed *Ćerleni fratri* isusovci. Ćerleni kamen danas je kod Malog Bukovca, bio je nekada u Međimurju, isto kao i Legrad. Znaći da zbrojimo: Trgovišće - Perlakan, kao centar Preloga, Kakinjska Gorica, kao najveći zaselak, onda je Vućanovsko Poredje pa Ćerleni fratri - Moćala. Ograd -Rakitovec *stisnulo se samo nekoliko*

kuća uz nekadašnje rimsko groblje. Isusovce prisvajaju Cirkovljančani, to treba pogledati u isusovačkoj opatiji u Ulmu. Nijedna poznata listina ne nosi *locco cittato* Kirschenheim ili Zirkeldorf kako je ucrtano na nekim zemljopisnim kartama, Cirkovljan. Pitanje, je li važno gdje je kuća ili vrt ili klupa na kojoj se dijeli oprost?

Priče vezane uz fratre su razne: *Držali su brod za prek vu Strugo, lazaret-karantena, kuga, tifos*. Na starom *križnom bregu*, Krušljevom bregu blizu Oporovca, imali su štale i torove za ovce. Porta - Opatija, te gorice od Bresteka prema *Betonu*, Polje – Repišće, sijali so ječma što je bila riža tog podneblja. Poslije ječma sijala se strnišćica bijela repa. Bila je najzastupljenije korjenasto povrće, pogotovo prije krumpira. *Svi su njihovi objekti bili drveni, široko dvorište bilo je opasano palisadama*, tvrdi Margita. Ispričana priča Ljukačića Leksija iz Glavne, koji je bio suvlasnik prve betonare u Prelogu (lokacija tekstilne i dijelom Betona). Prokopali su *šanc*, lijevu stranu današnje Nazorove ulice od tekstilne do Krčovine, da bi na lokaciji današnjeg Betona našli *dogi šljez* oko 15 m, željeznu debelu traku sa svake strane s ušicom za željezni klin. To su takozvana sidra koja drže suprotne zabate, koljače. Uglavnom se koriste za zidane objekte, ali ne isključivo. Isto su otkopali dvije *žvale* po pet metara. Te zamke s jedne i druge strane pod kutom 45 stupnjeva, nasađuju se na stup a u zemlju kolac za kosu ogradu prema van. Nađeno je dosta brodskog okova. Sve je to izrezano i prekovano za pante i klamfe. Ta sva nađena željeza bila su *konzervirana* katranom koji se prevlači na usijano željezo. Prema priči: *Ako je ikada bosanski kralj Tvrtko bio u Prelogu, na putu iz Mađarske za Bosnu, onda je prenoćio sa svojom svitom kod "čerlenih fratara" kao i gorička grofica, više puta kada je odlazila u Ludbreg*. Zapamćena je priča da se vozila južno pored Rakitovačke šume oko podneva. Konje je preplašilo krdo divljih svinja. Kočijaš, kojem su ispale uzde, stao je na rudu između konja da ih smiri i pao pod kola. Kočija je već preletjela preko drumu, a grofica je sama zaustavila konje na Poredju prema porti. Treba znati da je za Kraljevec glavni put bio kroz Cirkovljan, a sporedni kroz Čehovec. Normalno jer još nije bilo *železničkog puta za Prelog*. Most kod Kraljevca bio je nekih 300 m niže i spajao je obje strane gmajni: cirkovljansku i kraljevsku. Opet jedna priča: *Cirkovljanska krava Perga se gonila. Skraljevske strane bio je bik na paši, ali nije htio preko mosta. Gazda krave veli: Ajde Perga, moraš prek mosta, drugač te bo jahal samo Rakitovečki pozoj. - Lozijovi pajdoši: Dej, kaj porinemo to Pergo prek ako očeš tele s kravatom*. Naime, krava je bila križana bosanska *buša*, a bik simentalac, crveno bijeli, ali oko vrata i po prsima bio je potpuno bijeli pa je to izgledalo kao kravata. Za bika na paši nije se plaćala usluga rabote. Njegovi vlasnici bili su jači gazde za unapređenje stočarstva. Dok je bil te posel gotovo, Cirkovljačani velido kraljevskim pastiom: *Bog vam plati dok mi pak vašim ženama vrnemo. Stalno so se koškali, ali*

Kraljevčani i Priločanci teško kaj bili pre meši v jani cirkvi!, rekli bi naši stari.

No, da se vrnemo čerlenim fratrima. Nazivi polja: Padovnica i Močala, *moli i radi*. Seljaki krečido i popevljejo dok koruzo i graha berejo. Ron tak dok konoplje pučejo. Kaj pak unda dok je namôčejo, *só v kupačem?* Ženske - pamočna ili lenska robočka, *sô mokra*, lepi se po teli, moškima kaj je *jê*, vu stevljočo je. Kak je robočka mokreša, tak je stevljoč se bolje napuhnjeni. Je i Mara je vidla kaj je vu vodi robočka puno tenjša, z blatom se namozala gori kaj se nado vidli napeti gombeki, a doli kak črez megleno glajžo mali ježek. Bilo je več prekesno. Markijo so se več razvezale knitice okoli pojosa, stevjač zasukani odišel je na jano strono i vidla se cela blagatorija. Bilo je tu prek tucet ljudi. I milostiva na brego v kočiji, navek v migreni, ve se čist zdramila do kraja, ali bo i vruga napravila. Mara i Marko su već bili zaručeni, ona bo to restepila jer té sermoki i tak ne znaju kaj je ljubav. Ona je znala, mela je moža lovca, voljel je od prepelice, jarebice i race prsa, od srne srce, zojca celoga. On fletno dela potomstvo. A gospon je domaj ne mel, ali po Priloku ga bilo njegovih. Milostiva je Markijovog japo tak dogo nagovorjala dok je on ne pristal. Markija se ne pitalo kaj bo zet pri milostivini sestri. Tu bo fletno gazda postal, samo ako bo znal ženi prave žvale deti. Bila je reč: *Međimurci se kopljejo dok v Muro ili Dravo z čona vun podnejo*. Ipak so se kópali domaj vu veljkom škafu, moški vu stevljaču, a ženske v kmici. I deco so delali na pamet, pod ploftom ili dunjom, žmerek, kaj bo manjši greh. Negda so žene ne nosile gaće, neso ni Grkinje, ni Rimljake. Dok je bila *inventura* francuskoj carici Jozefini, imala je na stotine suknji i podsuknji, ali samo dva para gaća. Međimurke *sô nigdar* ne nosile gaće, ali niti *karolinke*, ali jesu puno unterekei. Artistice *kan-kan* ili barske dame imale su svakojake gaće.

Zagrebački nas *Bonton* iz 1896. već uči ovome: *Intimno rublje spada u intimnu prostoriju i u njemu se ne hoda po kući, pa čak ni pred mužem jer nije pristojno dobro odgojenoj ženskoj duši. Moderne ženske ostavljaju te krpice na sebi da partneri bruse nokte. Pardon, u našoj struci same se ogole. Ali to su samo statistike. Ženske gaćice su kao statistike: ono što pokazuju vrlo je sugestivno, ali ono što skrivaju je bitno*, jednom prilikom izjavio je njemački kancelar Helmut Schmidt. Debele ženske gaće pumparice - dokolenke, bile su *prethodnice* podsuknji. Nekada pravu cijenu imale su debele ženske jer se smatralo da su zdrave. Razumljivo, uvijek je bila manjkava mast, a glavni borac protiv tuberkuloze. Uvijek se šutalo da se udavača vidi sa što manje pokrivala za tijelo kod žetve, pranja veša na Dravi ili pšeničnog toboka i već spomenutih konoplji. Mršavice su se morale nositi s time iako su bile zdrave. Kakva je to sneha kaj nebre do obeda rezmetati tri voza gnoja. Niso to bile današnje prikolice, nego 14 do 16 kupci. E, sad su se rodile podsuknje, unterekei, *untentrock*. *Ako boš gledal dok pemo v cirkvo, vriti smo jednoke. Jo bom mela zeleno kikljo, a Julia črleno, ja bolje*

šmegam z ritjom jer me Đura presuknol. Upute daje mama kandidatu za zeta. Jedna mršava na prošćenju večer med štrandima, veli: *Ti nebreš zamisliti kaj ti ja morem dati, to naš dobil niti od tri debele, garanteram ti! Bolje boš zašvical, nego da si telico telil!* Eto, tako postane međimorska nošnja s puno unterekei, a dečki vu široki gačaj; ako se kaj vupre, kaj se mom ne vidi. Iako se u svjetskoj enciklopediji podsuknje pripisuju Slovacima.

Da još malo fpehnem Cirkovljančane, iako imam toliko rodbine koliko i u Prelogu. A tko meni nije rod od starih prezimena do pete generacije v Priloku i okolešnji seli? Priločki hator bil je omeđen sejo stran sakojačkim *piljima*. Od sjevera i zapada bil nam mejaš grof Feštetić. Tak je i na početku Cirkovljan *pilj Sv. Jurja*. Zarobljen je već vu vulici i hiže so dalje došle po črleni liniji. Reč je bila: *Z grobja ste nas stirali! - I priločko se selilo. - Ali vaše išče je priločki hator.* Jê, da ste napri morali grabo zavožati, ali ste na tuđem kopali i cigla delali. Stradali ste od potresa 1511. i 1738. samo zato jer ste bilo puno menjši od Priloka. Potec doli od groblja v Repišče na levo strano niti pod razno Cirkovljančan. Nejte mi pred nosom s prstom mahati. Moji Hajdinjaki so meli tuljko kaj so se ženidbom i Herliči obogatili. Ja sam zadnji Mohikanac, prodal sam krpico malo već 500 čhv. Nišće vam ne osporava da ste kak mesto stareši od Priloka, ali tu je išče puno toga kosmotoga. Treba je puno toga podbriti, ali ve je IN budućnost. *Cvjetovi sadašnjosti donose plodove budućnosti.* No, ne mislim na neki prisilni povrat. Ako idemo tom linijom, nema kraja. Netko bi izmislio da moramo vratiti Hrvatsku nasljednicima Ilira *jer mi smo Ilire potukli, a žene uzeli za svoje i postali veliki Ljerci.*

POŠTANSKAKULA

Malo stariji kolega iz umjetničke radionice, Imra Fabian, Mađar, veli meni: *Da nisi nešto planirao za 29. novembar, ideš sa mnom kući na kolinje. - Pa i da imam nešto, rađe idem na kolinje. Kući na tri dana se ne isplati.* I tako krenusmo mi put Novog - Bečeja, nije mi prvi put. Njegova mama Juliška uvijek se jako raduje i ne zna čime bi nas sve poslužila. Većinom je sama, Imra ima deset godina mlađeg brata koji ide u školu u Novom Sadu. Između njih bila je sestra. Umrkla je za vrijeme rata od upale pluća, a otac je poginuo u mađarskoj uniformi pod mus. Mama veli: *Neće biti po dogovoru svinjokolja, bit će kasnije Mikloša, svinja jede, a ja imam tuljkog škartnog povrća i bundeva koje kuham. Nego, ti Imre imaš poziv od kumova iz Sente za kolinje. Gleda Imra mene. Što me gledaš, idi, ja ću tu s tvojim društvom. Znaš da sam među njima "kedveš baraton", a doći će sutra i brat Geza. -*

*Ne pričaj gluposti, i ti ideš sa mnom! - Kako u tuđu kuću iznenada? - Što se brineš, za deset minuta bit ćeš veći kumić od mene. - Da, svakako, ako budemo pijani. - Za deset nećeš, tamo se ostaje dva-tri dana. Ništa, mora biti po njegovom. Kupimo neke sitnice da ne idemo praznih ruku i sutra ujutro ranije krenemo put Sente. Tamo na kolodvoru dočeka nas kumov zet Nikola, dva zapregnuta konja i dva dupla sjedišta u kolima. Tu se pozdravimo, upoznamo i vozi on nas dosta daleko na periferiju, nije to baš u Senti. Nikola dobro govori srpski, a radi u Novom Sadu. Zbog mene rijetka je mađarska riječ, mada Imre zna da ih dosta razumijem. Eto, stigli smo na mađarsko gazdinstvo, gotovo kao salaš, a gazdi veliki. Svi domaćini su oko nas kao da smo došli s tabora ili Amerike. Pozdravljanje, ljubljenje. Više skaču oko mene, nego oko Imre, ali od ženskih nisam dobio kušljece. Među njima jedini sam *Horvato*, ali puno bliže nego *Srbo*. Odmah traže od nas da se presvučemo radno, ne zbog posla, nego da se ne zamastimo. Na velikoj verandi prostrti stol, samo gomilaju jela i pića. Tek će gazda meni: *Ferenc kerem tešik, eđ pohar palinka! - Pa dobro, eđ bude išlo, samo kaj nabo tizeteđ - Elen! Živjeli!* To je prava palinka, črešnjevača, gori od požeraka do slepoga creva. Sjeli smo za stol, tu je ovčji dimljeni sir, v zdeli nekov *bećarac* sataroš pocrvenio u sosu horgoške paprike, i salata je pečena oguljena s češnjakom, plus cikla i crna rotkva. Služi nas mlađa kći Moariška, blagoslovljen komad. *Šok žir* sestra Margita je bolje v liniji, Nikolina žena. Imaju dvoje male djece. Gazda Šandor kaj Taras Buljba, brkovi kaj rukovet povesma pod nosom, po glavi gladek kaj kokošije jejce. Mama Eržebet je samo okoli špohreta, vergla samo mađarski. Tu i tam se posmekne štera lefkeša srpska kletva, dobro je držeća. Za stolom je i Pepić sluga, stari dečko, više nego trde nature te seoski mesar. Dok su nas sestre poslužile, čujem Moariško, poluglasno i kratko opisala me sestri: *Jo, sep, melek, mogaš*. Sela si je na kraj stola, suprotno od mene, nogu preko noge. Bogme ima koleno okruglo kak kobila kopito. Žurido se i s tem *ezerjo*. Od Iloka, tam je gazdin brat zet, to vino nas bo v trglo na pol, a mesar se žuri dalje k drugim mušterijama. A kaj, na se dalje klalo? Jedna svinja je u komadima, a polovice druge visiju na klinima. Nikola veli: *To je samo predigra, polovice su prodane u Novi Sad, a druga je za kućne potrebe. Pravo kolinje je negdi bliže Božića. - Znači mi smo došli samo pit i jest. - Upravo tako, ni Imru ne možeš vidjeti prije zime. - Da, takav nam je posao, ljeti smo svi raštrkani po terenu, a zimi u radioni, malo ležernije*. Vide da štrajkam s pijačom pa gazda veli neka idem s Moariškom da mi pokaže gazdinstvo. - „Zašto ne! Samo ja nisam neka pitoma ovčica, nego robusni ovan, bar po horoskopu, vatreni znak, a ona ipak, *van tizennyolc?!*, to izrecitiram u sebi. Moariška ide u treći srednje ekonomske i najbolje govori srpski jezik.*

Dvor je veliki dva jutra, dugački su gospodarski objekti: štale svinjci, torovi. Dvije kobile, jedna visoko ždrebnna, trenutno samo jedna krava i tele,

dvadesetak svinja, mehanizacija gotovo na nuli. Te usluge vrši poljozadruga. Gazdinstvo je na klimavim nogama. Možda dođe Nikola kad mu poraste brat da mama nije sama ili da se dogodi drugi zet za gospodarstvo? Glavna proizvodnja je horgoška paprika, ostalo plodored: kukuruz, pšenica, zob i lucerka, sve za uzgoj stoke. Došli smo na kraj vrta, trate, prava velika mađarska pusta. Pasu tri stada ovaca. Nisam ni trebao pitati koje je njihovo stado. Dotrčao je do nas pravi šaronja, pas pastir. Liže Moariški ruku, mene samo onjuši. Dobro da nije digao nogu kako bi me obilježio. On ima pomagača, manjeg psa mješanca. Oni sami nadziru stado. Ako nešto ne štima, laju da gazde čuju. Pitam Moariško: *Znači to srednje stado je vaše?* Klimne glavom, oko trideset komada. Pitam: *A zašto ovan nosi taj partlek ispod trbuha?* - *Pa kako da ti kažem - to je muška kontracepcija, da ovan ne čini potomstvo dok on hoće, nego kad hoće gazda.* Ti bokca, ja tu ne bih dobro prošao, po horoskopu sam ovan. *Znači diktatura, kod vas niti ovce nemaju seks kao slobodnu aktivnost?! Užas za mlade! A kako je s ljudima?* - *Kako? Ako hoćeš znati, moraš duže ostati!* Opa, ima i tu neke vedrine. Nekih petsto metara dalje je bunar na čigu (škripi đeram), na obje strane duga korita za napajanje stoke. Prošecemo do njega, gledamo koliko ima vode u njemu. *Više vode duži život. - Ako ne vidite u njemu svoje likove, gledat će te ih cijeli život.* Nama se ne vide, glave su zamračile bunar. Odmaknem se prvi i ona u rikverc. Tu su bile neke cigle da se ne gazi po blatu. Moariška stane na neku klavir ciglu i izgubi ravnotežu. *Juuu!* Digla je ruke gore, ja, da njoj povratim ravnotežu, na brzinu je obujmim. Imam je! *Sep melek,* imam pune šake njezinih duda. Usput mi nagazi stopalo poluvisokom petom. I ja bih visoko vrisnuo, ali ipak sam muško. Nije se baš žurila doći u ravnotežu, opustila se. Meni su mnoge misli preletjele kroz glavu na mom i njezinom jeziku, ali ostao sam priseban. „Što da ti kažem, ja sam pilot, leptir, letim od cvijeta do cvijeta, gdje me nađe noć prespavam; ujutro popijem rosu i letim dalje. Tako je to barem bilo prije vojske“, mislim se u sebi.

Eto vidimo, Margita maše maramom. Zove nas na zakašnjeli ručak, a diže se i jesenji sjeverac. Raščupao je Moariški dugu kosu, a možda i pamet. Moariška me drži ispod ruke. Pitam: *Je li ti hladno?* - *Ne! Grije me nešto iznutra.* A mene grije sa strane!

Ovom ručku nikako da bude kraj, a ura žuri. *Imra računaj da nema toliko vlakova kao radnih dana. - Evo još ovu popijemo i... - Da i tri-četiri putne.* Tjerao je Nikola konje, ali od cuga *hatal vizet* vidimo samo rit. Je, dugo je bilo oprastanje i vu mene se zaletela Moariška. Skorom mi je potrla grudvastoga koša s tema dvema fejest mozoli. A plus, pred sema, *bučočok* kaj z gumijom za odštopovanje sudopera, čobe mi vibrirale kaj gudalo i natekle kaj goba na vrbi. Nikola se smije što smo zakasnili na vlak i veli: *I tako smo vas zadržavali da ostanete, a vi silom da idete.* Za mene ništa strašno, ali Imra čeka šareno jembrelo u Bečeju. Tek u povratku počinje

prava fešta, svi se vesele što smo se vratili. Ljudi neće biti dobro, neće nikako biti dobro! Ova skače oko mene više nego on njen kujsek, a muški samo toče i nazdravljaju. U krušnoj peći nasred dvorišta peče se specijal na kuposovom lišću *disnošilt* carsko meso, vruće, crveni se od paprike. To jelo jako je žedno, Imra je već potpuno u gipsu kao i gazda. Nikola se još drži i onaj susjed što je došao kasnije. Pepić inače ne smije piti, još je ranije otišao k marvi. Nikolina supruga s djecom ode kući, tu u drugu ulicu. A jednom mora doći i fajrunt. Imra je zaspao na kauču u predsoblju, ja ću valjda s Pepićem u sobičak pored štale. Moariška još ima sto pitanja, a ja samo jedno: *Gdje ću spavati? - Hoćeš li sa mnom, imam veliki krevet? – Provociraš? Noćas ti je najveći konkurent samo krevet.*

Bio je jedan sobičak na kraju verande. U njega se išlo iz predsoblja, vis-à-vis bila je njezina soba. Zaspao sam čim sam legao. Pred zoru me netko pokriva, bilo je friško, ipak je već 29 novembar i mačke se guraju u krilo. *Seke elek, šapće mi na uho, čokoj meg, ađon keven, eđ altaton!* Ne znam sanjam li ili mi se samo čini, mamuran sam. A dobro, nekakav praznik mora biti. Živjela omladina! Živjelo pečenje! Živjelo ezerjo! *Lasciate ogni speranza!* Ujutro nismo žurili. Vlak imamo tek u 13 sati, kad već nismo otišli s onim u pet ujutro. Dođu na rakiju *nađbači*, mamin brat i jedan susjed s njime ispijena lica, kost i koža od čovjeka, nos kao kljun od djetlića. Kod upoznavanja, na njegovo pitanje kažem da sam iz Međimurja. E, tu se počne raspredati priča koja me sasvim otreznila.

Priča Lojći-baći. Taman kad je odslužio vojsku u mađarskoj regimenti, dođe kući i bi odmah mobiliziran u Jugovojsku. Bio je sprovednik deportiranih Nijemaca, *folksdojčera*, starih naseljenika na tim područjima, u kompoziciju vlaka za utovar. Komandir je bio Udbaš Mirko iz Banije. Taj je *pomagao* oko osobnih stvari tih nesretnika, usput ih olakšao nekih tereta. Tako je uzeo i tu *strateški vojnu kartu* Međimurja kod pokazivanja nadređenom, koji je rekao da ta karta nema nikakve veze s ovim ratom. Tom prilikom vidio je taj sused Lojći, ali nije znao kome je ta karta oduzeta. Sigurno da je u meni vrela znatiželja da što prije vidim tu kartu, no bit će to za dva tjedna. Taj Mirko, *Ispod Mire - sto đavola vire*, priženio se jednoj udovici u Srbobranu. Taj soj ljudi inače je težak, ovaj je bio poseban čelik i olovo. Hoće skupo prodati tu kartu, ali da je ne pokazuje. Pa tko kupuje mačka u vreći? Za taj posao njemu sam izgledao prebalav, a ni Imra nije bila neka veća garancija. Pokazao je kartu, ali ne da ni fotografirati niti kopirati olovkom na proziran papir. Točno je da sam bio prebalav za tu postavljenu cijenu, ali rekao sam mu da ću naći sponzora. Kako sam Božić i Novu godinu tada proveo kod mamine najstarije sestre Kate u Titelu, saznao sam da je karta oduzeta odvjetničkoj obitelji Keppler von Kissel iz Titela, a karta je *moğuće* iz arhive Petrovaradinske tvrđave. Za otkup karte pomiješali su se mnogi faktori, prvo zima, pa onda vojska. Imao sam odloženo za godinu dana, a pokupili me za šest mjeseci. Trebalo mi je za

zakašnjele ispite. Bio sam polomio kosti na američkoj ambasadi i ponovo išao na regrutaciju na mjestu prehodne autojedinice. Sad sam za vez Artiljerijska škola rezervnih podoficira, u Ćupriji, (bit će *Martin v Zagreb, Martin iz Zagreba*). Iz Ćuprije prekomanda u Zrenjanin. Iz tog Bečkereka Ferenc - Jožefa s bratićem Nikolom iz Titela odosmo do udbaša Mirka po spomenutu kartu. U međuvremenu udovica je umrla, a Mirko se izgubio u vidu prdeža. Nije mi preostalo drugo nego da ucrtam kartu po sjećanju. Budući da je u to vrijeme Geokarta - Beograd tiskala nove katastarske karte, upregnuo sam svoju kolegicu iz tog zavoda da mi pribavi neke sekcije donjeg Međimurja. Često sam bio u Beogradu iz Zrenjanina kao vojni kurir. U razgovoru s ekspertima, ta *Mirkova turska karta* bila je minimalno stara 400 godina, a doradivana je i s temperom su iscrtana pa čak i imena mjesta na njemačkom jeziku. Bilo je to najvjerojatnije pola karte na pergameni, a prepolovljeni pravac M. Subotica - Poturen, ucrtano glavno raskrižje D. Vidovec. Ostali nazivi mjesta: Perlakan, Kyrssendorf (Cirkovljan), Valdheim (D. Dubrava). Prelog, kao pod lupom povećan krug, crkva s dva tornja, plus jedan manji toranj u visini današnjeg *Betona* kao i kula sjeverozapadno od crkve. Da, to je karta poštanskog puta. Po priči i navodnim zapisima svećenika iz obitelji Pavčec (bilo ih je pet, a snaha od Mustaka), poštanska kula bila je na međi Pavčecovog grunta, danas Glavna br. 29. Ta kula je na pečatu *Obrtni zbor za trg i kotar Prelog*. Tu su bile i štale za mijenjanje konja pod kočiju, možda i za pojedinačnog jahača poštara. Iz tornja kule gledalo se kada se približava kočija i pripremaju zamjenski konji. U prizemlju bio je poštanski ured. Ostat će vječita zagonetka podzemnih obzidanih hodnika preko puta do *solane*, a od nje do crkve (koje crkve?). Priča ima puno, a mjesta malo. Ti zadnji redovi riječi su iz *lajce* zadnjeg *Velikog ceha meštra* Rudolfa Tkaleca.

Da vidimo što pišu službeni papiri o toj kuli. "Nadvojvoda Karlo predložio je, a car Maksimilijan Habsburgovac potvrdio 28. veljače 1578. novi pravac vojne poštanske veze između tvrđave Kanjiže i Graza, odnosno, Beča. Novi poštanski pravac išao je preko Međimurja, a poštanska je postaja bila u Nedelišću. Nakon pada tvrđave Siget 1566. u turske ruke, porasla je strateška važnost tvrđave Kanjiža, današnja Nagykanizsa. Zbog stalne turske opasnosti koja je prijetila austrijskim nasljednim zemljama, bio je izgrađen sustav tvrđava s carskim posadama. Obrambeni sustav započinjao je s tvrđavom Karlovac, Varaždin, Kanizsa, Veszprem, Győr, Komaron i završio tvrđavom Koprna. U taj se sustav uklapa utvrda Čakovec i obrambeni sustav s utvrdama koje su izgradili Zrinski na međimurskoj strani rijeke Mure. U Prelogu je 8. listopada boravio kralj Ferdinand. Zaustavio se tu na putu prema vojnim postrojbama koje su bile upućene prema Osmanlijama te stacionirane negdje u donjem Međimurju. Ta se vojska kasnije prebacila preko Mure i nastavila se kretati prema Kanjiži. Prije toga uređena je

nova poštanska linija koja je išla pravcem Lanča – Radgona – Prelog. Radilo se o povezivanju poštanskih veza koje su išle od Graca do vojnog tabora grofa Nadasdyja u današnjoj Nagykanizsi s ogrankom puta prema Varaždinu gdje je bilo sjedište generala Ivana Lenkovića. U Lendavi je tada djelovao poštar Štefan Pridojević koji je organizirao dostavu pošte do Preloga. U Prelogu je poštansku službu za njega obavljao Petar Bamboš. On je bio zadužen za vezu do Varaždina i Kanjiže. Pošta je funkcionirala na teret Dvora, a u Prelogu je tada često boravio i general Ivan Lenković. Pošta je od Preloga do Graza stizala za dva-tri dana (treba znati da za brzu dostavu treba mjenjati konja barem svakih pedesetak kilometara. O kočijama se ne piše ništa, ali ima u usmenim predajama.) Sačuvana je dokumentacija koja govori da je ta vojna poštanska služba radila još 1558. godine te da je imala i novu poslovnicu u Ludbregu. Štefana Predojevića zadnji puta u poštanskoj dokumentaciji štajerskog poštanskog registra nalazimo 1563. godine. Godinu dana kasnije, 1564. na prijestolje je stupio kralj Maksimilijan, a obranu granice u svoje je ruke preuzeo njegov brat nadvojvoda Karlo...”

Predzadnji brat mog djeda Izidora, Mato, bio je poštar u Grazu. *Visoka dužnost* - preuzimanje i odašiljanje pošte na samom željezničkom kolodvoru. Za to radno mjesto trebalo je dobro poznavanje mađarskog i njemačkog jezika, što njemu uopće nije bio problem jer je iz *koktel familije*. I on je saznao neke pojedinosti, a jedna je od njih da je zaprežni timaritelj i *rajtermješter* bio Zadravec Ivan iz Preloga. Mato Mustak u familiji imao je nadimak *zlatni* jer je bio najviše plavi od sve braće, i to po baki iz Samobora. Deda mu je bio žilavi muški, pokopao je svoje tri žene. Mato je na poštansko-željezničkoj službi dobio posrebrni džepni sat s lancem za prsluk s dva džepa. Slikao se kao neki američki željeznički boss. To je jedino ostalo od njega i neki zapisi. Poginuo je u Prvom svjetskom ratu.

HISTORIJA PRILOKA, PUTEVI I PUK

Tako glasi naziv romana u rukopisu biskupa Premoša koji je ostavljen kod njegove sestre Cilike u Zagrebu., tvrdio je vlč. Karlo Bubanić, profesor. Na ljetnjim sam školskim praznicima, svega dva tjedna 1956. Pri stari mami navek ima posla za šerek meštrov po dvoro, v štali i v hiži. Ona je žena od 70 let i s dve ledične kčeri dvajsetak let mlajše, muške glave nema. Napravil sam po dvoro se kaj se moglo. Došel je red na hižu. Hižni oltar med dvema obloki, na sredini visi veljko raspelo, tri so veljki čavlji šteri vun štrčè. Nanji je obešeno v trokut veljko čislo, zrna su koščice od rogača, a križič rezbaren od maslinovog dreva. Puno je fineši kak veljko raspelo. Njega je tesal dedijov brat Iva, kak i druge svece pri pčelinjaku v

Krbovčaku. Čislo so donesli bosanski franjevci v Prilok, kak i druge križe rezbarene največ z maslinovoga dreva. Prepovedajo kaj je bil pun farovski vrt oslov (tovara) i zaprežnih mula. A od robe imali su i kamenje za kućne meline, bruseve za kose, kremene za iskrnu jognja, gombe od maršečkih rogov i zbrušenih školjki. Se to su menjali za kaše: proseno, hajdinsko i ječmeno. Spovedanje i blagoslov bili so zabadač. Polek raspela levo i desno bile so slike *Srca Jezošova i Marijina*. Pod njim, desno, bila je diploma članstva vu Tanzenbergu. Generalije pišejo na njenom hrptu, a z lica so tri stranke: nebo, čistilišče i pekel. Stara mama veli: *Čistilišče je tu na zemlji, financi te tak posnožijo kaj je ne treba niti žofka sol. Pekla ga isto puno. Kopajo ga v Peklenici, možemo ž njim osovine kaj kola ne škripljejo. A v nebo, nebre saki sermak, drugač bi se doli vruhnolo*. Ta diploma je zida doli pola i potrla se glaž, menjam glaž. Dzoj je karton, med njim i slikom nojdem 1000 marki štampani v Berlino 21. aprila 1910. Stara mama, a i nišče drugi ne zna za te peneze, ali zna da je deda prodal ždrebno kobilo (omico) mašetaru za 1150 ili 1050 marki. Valjda je to bil šparavec, inače je rekel da bo rat gotov za par tjedni. Za njega je bil gotov 1915. dok je došla dopisnica z vojne komonde Mađarske. I to je bilo sê od njega, ni slika ni grob. Njegva deca so zimu dočakala bosa (vidi sliko str. 530 "Monografija Prelog". Na levoj strani te visine je najstareša fotografija pre hiži. Na njoj so *tri Pongračićeve tece*. Verona je sneha pri Mustaku, Katarina pri Premošo a Julia pri Rodičo. Se tri so sestre Franje Pongračića, spomenutog upravitelja gimnazije vu Varaždino. Hižni oltar je kaslin (komoda) 120x100 i dubina 50 cm. Zgor je veljka kišta štera se zaklepa. Nutrik so paperi - garant nekretnine i druge listine i kvitancije (računi). Maker so meli propusnico od kapetanije Karlovca, označenom godinom za preseljenje na sjever, a pokaz na mitnici (isto so meli i Žeželji), Mustaki u Prelogu od 1706. godine nisu u službenim papirima Preloga do 1843., a u Svetoj Mariji zabilježeni su 1720. godine. To je već mogao biti sin Jossefa Musztaka, prvog došljaka u Prelog, *s dva para dece i 7 zlatnih cekina*. Na veliki transportni lajci bil je viteški grb i puno ime. Pretekli su me moljci, pročitali i izbrisali. Jedino me počekal grb i puno ime na javorovoj daski grebena za češljanje vune. Bile su to samo konture u tehnicu pirografije. Pomoć sam zatražio od *Heraldizajn* koji su napravili grb u boji. Navedena godišta preseljena su iz knjige *Međimurska prezimena*, Zagreb 2002. Autor knjige je Agneza Frančić.

Pod kištom su dvokrilna vrata. Nutrik su dve police za knjige, tj. tri redi po visini i dva redi po dubini, puno knjig vlezne. Išče je jana meter visoka kartonska škatulja. Vunji so po tri redi usporedno narenderani stoječki cirkveni glasniki na ime sakojočkih svecov. Te knjige i glasnike največ so nanosili rodbinski svećeniki, a bilo ga njih do denes ravnih 15. Kak je biskop Premoš rod, tak mu je i nejmajši (denes) župnik v Pribislavcu, Kos Tomislav, rod po ocu. Njegova prabaka Julia

sestra je moji baki Jeleni, rođenoj Hajdinjak. A po mami, njegov pradedu Đura je brat mojem dediju Izidoru. Ne mislim se skrivati za njihovim hrptom, ali je istina, kroz njihovih nanošenih knjig, ja sam postao zmešani ezermešter, kak bi rekel tetec Štef. *Mustaki so zatokli svojega zeta z Čukovca.*

Prilikom nakladanja hrastovog debla v gaju *Lesice* na Lipotnicama na kola, namotan je lanac oko debla, a bil je prekratak, štukaju ga s novom štranjom. Konji vlečeju, a trupac kotrljanjem po kosim legama plazi na kola. Potrebno je prikladnim količima pridržavati paralelu s kolima. Štranjga se ftrgla, a deblo povaljalo zeta. Od unutrašnjeg krvarenja, tretji den je hmrl. Od cele priče ja sam videl samo ručno respiljenu od tog debla gredu dugu 22 m na sljemenu od škednja. Ta mlada dovica Magdalena (pet tjedni braka) udala se v Dekanovce za mladog dovca Murka. Prigrllila je njega i njegvo dete v zipki od pokojne žene. To dete i njegovog bratića Valenta Jezernika pripremila je za svećenički poziv. Jezernik je bil tridesetih godina 20. st. kapelan na župi v Priloku i puno svračal k Mustaku. Rod je i Nacek Hrastić, taj *Papin agent na motoru*, pa isto i Karlo Bubanić, z vujčijom je išel v osnovnu. No ja sam nejbližeši bil z Ivijom Mustakom. Bili smo skup pastiri na Veljkim tratama dok je on ne dišel za duhovnog pastira. Vučil me pri Dravi plavati, kaj skratim pastirsko krštenje. Ako sediš na brego, a veljki dečki pitaju: *Znaš plavati? Unda vo vodu!* Ako ne znaš, primejo te dva i hitijo vu Dravu. Štrebunčeš kak kujsek. Oni so okoli tebe kaj naš preveč spil Drave. Što bo unda tiral meline? Ivo meni drži komondu, ja pasem stara mamine krave, a on svoje i veli: *Pazi na Cifru kaj na pobegla dimo, zeli smo od nje tele fkrej. Ja idem z dečkima v grabe pušit. Ako domaj poveš, zapamti da te bom v Dravi hrčkal, ftopljal.* Cifra je jako zmotana krava, beži za njom bos po glađovini, a tabani so ti tak glatki kak jež na hrptu. Jedno ljeto na školskim ferijama bil sam domaj, on je već bil mladi svećenik pak je bil na očevom rodnom ognjištu pri Mustaku. Obedva smo pre strini Kati Kudecovi. Priči nema kraja, kak je negda bilo. Najampot strina veli svojemu sino: *Joži, dej poglej v štalo, telica je na sem boro, kaj nas na fkanila.* Stric dijde i za čas dobeži s kričom: *Mama, mahur je već počil!* A Ivo veli: *Strina, dejte stavljjoča ili fertofa, idemo ji pomoremo. - Ivo, kam ti peš, pak ti si svećenik, a tele ide vun črez vê-nô. - Strina, i mi smo došli vun črez vê-nô, ali so nas roditelji dali krstiti kaj namo veljki biki zrasli!* - Ivo se prvo počel vučiti za veterinarskog tehničara, ali materijalno nije išlo. Imao je devet sestri. Roditeljima prvo dete je bil Jožek, hmrl je kak mala beba. Njihova mama Kata se zarekla ako se narodi muško, te bude pop. Ovak, pun dvor je puc i gosek. Zaključiči strina Kata Golombošova.

SUNČANI TROKUT

Mudraci na mostu

Svijet je toliko zanimljiv koliko smo mi znatiželjni. Kao dijete, kad ne možeš još hodati, posjednu te u korpu. Vrlo praktično, višak vode ispustiš i korpa to procijedi. Kad počinješ hodati, stave te na vrtuljak. Hodajući u krug, odmah naučiš da je zemlja okrugla, a ne ravna ploča. Tvoja pista isto je okrugla, više puta skliska od otpadnih tvari tvog organizma. Bit će to vječiti životni teret, još uvijek na selu koristan. Naši stari bi rekli: *Da spod ne pušča, zgor nej trebalo štukati*. V sredini je bandera, vrhom vezana za tram dretom. Tram je srednja greda kak pomoć poprečnim gredama vu velikoj hiži. Na njima leži drveni plafon – prosnice. Taj vrtuljek ima jednu ruku za štero te stojeć vežu, a ober tebe je tenjša ruka na štero ti obesijo mamac za bežanje, kao kad se hrt uči loviti zeca. Za žensku decu to je najveć žuto-črleni matulj (leptir) kaj čim pre odletido nekam za sneho. Moška deca imajo konje kaj bodo dobri husari. Crveni leptir, dakako drven, a za muške dakako konj. Moj je bil drveni bistrički, beli, crnoga repa i grive, a gunj na njem lepi črleni. Ako konj bolje beži, bežiš i ti jer ti si pogon sega. Ako se zmočiš i zaspiš, i konji spido stojećki. Dok se zbudiš, dereš se kak da te koljejo. S tem znado kaj si gladen. Ako je vreme obroka, boš nekaj dobil, ako ne, dobiš *muzleka* kućne radinosti: lanena krpica, nešče je prekosal kukuruznoga kruha, malo cukura i vlečeš kaj starec pipo. Dok je več ne slatko, pljuneš. Nabo dolji palo, obešeno je na vrato kak vizit karta diplomata. Tak viseči muzlek pravi je erodrom za muhe. Nema veze, to polizeš i dobiš imunitet. Mortik i tebe polize kakov kujsek i dobiš gliste, pak kaj unda, i veljki imajo besne gliste. Idemo dalje. Vutom istom vrtuljko prohodal je moj deda Izidor, sâ njegva braća i njegva deca. Tak zaključiš da se vrti sé vo krog, se se mora precediti i prerešetati, separerati i kanalizirati. I tak, vutom ti prejde celi život.

Krajem šedesetih imao sam priliku kod kuma slušati Ljukačića Leksija dioničara *Betonarne* u Prelogu osnovane 1905. godine. Radili su razne artikle kao što su podne pločice za kuhinje i staze, blok-cigle za *coklin hiži*, cijevi za kanale, super cijevi i timnice za bunare. Za šuder prekopali su šanca, staru obalu Drave i na taj plato se kasnije smjestila tekstilna tvornica, danas Nazorova ulica. Prije su je zvali *banjaloka*, mađarski rudnik. Pojavom *Betonare* napravili su dva mosta u Prelogu, i to u Ludbreškoj kod Šalkovićeve hiže i kod mesne vage, tj. kod hiže Pongračića. Kod kapele Sv. Trojstva bio je mnogo stariji most, ali zidan ciglom. Ti betonski mostovi imali su sa svake strane velike *jakerline*, zabate. Na njima su ljeti uvečer voljeli sjediti starci jer su bili topli. No rijetki su već ljudi koji pamte kako je izgledao nekada današnji park Mladosti. Uzduž svinjskog sajma baruština u kojoj se samo race šlafurijo da bi smrdelo više. Pred kišu ta bara bila je nabreškana kao

zelena spužva. Uvijek je bila kriva gnojšica z dvora Pongračića (danas Boci bar). Zapravo, to je rođeno ognjište Franje Pongračića, nekada upravitelja gimnazije u Varaždinu. Ali sliv slobodnog pada otvorenih kanala do svinjskog sajma, bio je visoko podignut (ostalo su bile niske trate). Sajam su radnom akcijom navozili odmah poslije Prvog svjetskog rata. Otpadne vode dolazile su čak od škole, danas srednje škole, po Ludbreškoj ulici, a po Sajmišnoj od Glavne od peka Flisara, a na gornju stranu od Gregoraša. Na tom mostu u Sajmišnoj događao se česti razgovor *mudraca* toga kvarta. Teme su bile razne i djeca su više puta napela vuha. Staračko vijeće činili su: Murči Hajdinjak Mauricius - mlinar, najmlađi brat mog pradjeda Vinka, Takov Iva Hajdinjak, brat moje bake Mustak, Pongračić Jakob, nećak P. Franje, upravitelja gimnazije u Varaždinu, Bubanić Ivan, brat mu Karlo, svećenik, kasnije i profesor u Zagrebu. Tu je Kočet Miška, veliki mudrijaš, Tkalec Đuro, vatrogasni barjaktar a Rudolfov brat te Dretar Andrija, kovač. Danas je na toj lokaciji trafostanica. Antolek Leksi imao je za ženu Jelu, r. Mustak, sestru mog djeda. Ponekad dođe i stoječki izrecitira neku novu pjesmu Ivana Glavine *Trsek moj z budi se*. Raspravlja se tko će dobiti rat. Gotovo svi imaju sinove u nekoj vojsci. Koji su u mađarskoj to se malo više priča, a oni koji su preko Drave, ne priča se u kojoj su vojsci, oni su jednostavno *prek*. Parola je bila: *Ako si muško, nekam moraš iti, samo domaj nebreš biti!* Kočet načne temu i veli: *Hitler ima vragota tenkova!* Podrži ga njegov zet Belić Tomoš cestar. *Dej ftihni i struži drum!*, javi se Murči. *Amerikanec bode Hitlero posmodil to kefico pod nosom, ali ako se bodo tak trdo ravnali kak za Prvi, bo rat završil bez njih.* - *Dečki, nejte zobiti, Rusov ga kaj Rusov!*, veli Bubanić. Murči veli: *Moji so sé posód, nit je što mene pital niti pak što njih.* Tkalec veli: *Amerikanci se dogo i trdo ravnajo nâto stran, ali bez njih ratu nâbo kraja.* Eto ti Slavičeka Nacija (sin je svećenik), konjski mešetar a ima i krčmu, zvali so ga *svetešnji mudrijôš*. Jampot je došel dimo z nekvoga sejma i veli ženi: *Kak moreš gledati te štiri pijance v krčmi za stolom?* – *Je, a kaj morem ako stolno naručujo!* - *Kaj mi nemamo pre hiži zdenca? Za te iste peneze so mogli biti več trezni!* Ve tu pre mostu veli: *Dečki, zabadaf si brusite jezike, rat počne za stolom i za stolom bo i završil.* - *A kaj unda tuljko ljudi gine?* - *To vam je samo šah partija živim figurama, a kaj se spotere, treba novo delati. Male se nikaj ne pita, imajo kaj v zobe i špohret deti. A kaj se tiče dece, ona se bodo navek popajdočki delala.*, završi Tkalec Đuro. *Je dečki, bez doge lojtre mali čovek nebre doйти niti v nebo.*, veli Pongračić. Murči pita Kočta Miškija: *Právoli, kaj je i kak narisala ta Grivcova toga sončanoga trokuta?* – *Je, to moraš pitati Đurija, njemu je Jula to nekaj sprevedala. Za tu priču trebat će prekopati vagon knjigi i još toliko starih škrinja, k tome poslušati starce od 98 let, a ipak zdrave pameti, ali s puno navodnika.*

Margita pl. Ivanišević, rođena Grivec, kći je Tome Grivca koji je platio

izradu triptih oltara u crkvi Sv. Jakoba. Tadašnji župnik se spominje *popajdočki, a dal je vun samo škreblice*. Dokument je v lajci velikog ceha, a priča zadnjeg velikog meštra Rudolfa Tkaleca. Ta manja lajca imala je knjigu štatuta ceha, a na bačvastom poklopcu iznutra tri grba cehova, dok je velika lajca sadržavala krojeve za šnajdere i remenate za kolare tesare i tišljere. A i Grivec je bil mešter velikog ceha i nije bil samo čišmar, nego je radio i arnjeve za teretna kola vojske. Za njega su radili i tkalci i šoštari. Opšivavali su kožom te arnjeve, kao i impregnaciju lanenim uljem, pa i vreće impregnirane za transport soli fljojsarima Dravom. I kod Grivca je snaha bila od Mustaki. Margita je crtala zračni trokut: od sjeveroistočnog ugla *Aqva perll-locco* (Ferenčica), točka "b" toranj crkve u Cirkovljnu. Katete trokuta su se spajale na *Srednjaku* po sredini Drave, dugi otok, od meke *Malenke* kod Podbresta do meke *Zvirnjak* u visini M. Bukovca, odnosno, *Čerleni kamen* koji je nekada bio u Međimurju, kao i Legrad. Iako su taj otok presjecali curkovi, smatrao se jednim dugim otokom, bio je lagan gaz ili je leti i presušio. Po Margitinom naputku, vrh trokuta je točno u 11 sati, gledano od *Baba lipe* pred kovačnicom Čerkeza. Lipa je valjda bila sestra Gupčevoj lipi. Na njoj je bio obruč s karikama gdje se okolo moglo zavezati 12 konja. Čerkez se spominje kod popisa župa iz 1698. godine. Margita na lijevoj kateti trokuta, od Cirkovljana, na donjoj trećini visine bilježi stanište *čerlenih fratri* drveni objekti, veliko dvorište ograđeno visokim palisadama, dok na desnoj kateti, na donjoj četvrtini, bilježi točku Kurije u Otoku, upravitelja gospodarstva, a posjed je grofova Altan. Ona tvrdi da su na dravskim otocima imali stoku na ispaši sitnog i krupnog zuba. Margitin citat: *Dok se Otočki moži najédo ričeta suhom birketinom, sí môm postanejo bandisti*.

Priča s konjare govori o zdencu šteromu je na rušto, nadkrovu, zapikeč glavatica (riba). Riba je u grbu pl. Horvat. Zvon na četiri, žvigljast, hrastova stupa, veličine sermaškoga kotla (cca 40 l), a na njemu voli orjejo pod bičem samoga anđela, to je atribut Sv. Izidora. To imanje se prostiralo po cijeloj uzvisini, kasnije nazvano *podvrti*, a graničilo je s Dolom. Preko njega ranije se išlo samo čamcem na Kakinjske gorice. Jedino se ljeti ponekad moglo pješice. Na nekadašnjem *marofu* u Otoku, danas je desna nova strana ulice, iza kapele u Otoku. Na lijevoj staroj strani, *brjeni jutrenjem sonco so hiže Čeških Novaki*, regruti. Od varaždinske strane bil je most. Današnji putevi pored Drave koji spajaju Otok, Podbrest, Orehovicu, nisu bili sigurni cijele godine zbog proljetnih i jesenjih poplava. Sigurnost su bili krakovi na drum: Čakovec - D. Dubrava. Kod kopanja temelja za prvu trafostanicu u Otoku, odmah iza kapele, pronađena su hrastova četiri obgorena konzervirana stupa. A kad se kopao temelj za kapelu *Srca Isusova* 1923. godine, naišlo se na pokriven bunar hrastovim blanjama i temelj je pomaknut za dvo klaftre prema putu. Postoji priča da je kurija navodno izgorjela za vrijeme potresa 1738.

Izgorjelo je puno i u Prelogu jer se na otvorenom ognjištu vatra održavalo cijelu noć, a krovovi, su bili uglavnom od slame, trske, ili drvene šindre. Najbolje su potres preživjele drvene kuće; pa i Mustakova prva je bila drvena. Još u mom djetinjstvu nije bilo čudno da se žar nosi od susjeda, i ne samo za peglu, nego i za jutarnju potpalu vatre. Preko puta spomenute lipe i Čerkezove kovačnice bila je bara s trskom u kojoj su bile divlje race i druga mečna natura. Zbog toga je ulaz vu Kakinju bio u znaku slova "S". Poslije potresa sav otpad srušenih kuća koje su bile od glinastog naboja i čerpića, nepečene cigle i nagoreni krovovi, vozili su se u tu Kakinsku veljku grabu. Poslije potresa niču nove grabe gdje se kopa glinasta zemlja za ciglu. Najveća takva je *apotekarova graba* prema Svetomu Križu, danas ostatak iza benzinske, te Šipošova prema Otoku, kasnije podijeljena na troje: Hozmecova, Lesengerova i Repešova. Kakinjska graba je poravnata i *udarnički* je navožen šuder. To će biti gradilište za Domobranksu kasarnu, a ubrzo i prva tvornica svile u Prelogu. Stara solana na uglu Sajmišne bila je privremeno rešenje, a koristili su se veliki kotlovi za poparivanje *kokona*, čahure svilca. Kotlovi u solani nam govore da se dovozila kamena sol koju je trebalo kuhanjem odvajati od nečistoća. Kalijevu vodu s malo natrija davali su piti stoci i tako je ta priča ostala živa.

Margita je nešto istraživala i Ferenčicu, saznajući za rimske popločene staze. To se potvrdilo prilikom postavljanja prvog dalekovoda na drvene stupove od Čakovca za Prelog. Spojio sam Margitinu priču i priču električara Rudolfa Vlaheka. Ajd sada soldat ročnik *artiljerijske škole – izviđački vezist*, busolu u ruke i pravac orijentir onaj hrast, pješke pored bicikla kroz polje. - *Oh, falen Bog, kaj pustila tje gumija, škoda, niti ja nemam sobom pumpu. Dobro si se zmislio kaj si del prek flastera, ali to te na zdržalo do doma, maker taki deš na pravi pot. Moraš znati kaj si na Varaščinama pri Jakopovom zdenco.* Te zdenec i *Majka Božja na nebo zeta* i on rimski kip na Petrinički bila je međa priločkog hatara od Veljkoga polja Feštetića. Da, bili su tri soltati u istoj ravni prema istoku: Petrinička, Trnić-međa s Postakovcom, danas najsjevernija točka industrijske zone. Tu je bio i drveni pilj. Možda je Rimljanin čuvao razapetog Krista jer je na glavi imao kacigu. Pedesetih sam takvu stelu vidio na priločkom groblju. Bil je fejš pobeljeni, a črna slova su pisala što pod njim leži. Treći u toj ravni bio je uz ževicu, senokoši Gizdovče, a graniči s Doljanjskim tratama. *Kaj s tom čeličnom šipkom pikaš, de so hrčki? Zbogom, idem v gajnik glet de se bo išče nekaj drv za zimo napravijo. - Zbogom! Neje moja gumija pustila, trda je, ali trdeša je moja glava "svoj kruh jedem, a tuđu brigu vodim".* Flaster je nulta točka na kotaču, tek nastupa viša matematika. Koliko obrtaja flastera x opseg gume na biciklu = metara, od točke "A" do točke "B". Da mu kažem istinu, postavio bih sebi pitanje: *Kaj te je išče ne v Stenjevcu?* Po Margitini mjeri odneslo me pedesetak metara zapadno, izvan staze cvjetnog

dvorišta Rimljanki u laganim tunikama s frizurama vezanim u punđu i malom harfom u rukama.

Dvije Šipuševe kćeri u svojoj apoteki imale su iz Ferenčice više komada uporabne keramike: zdjelu za voće na kojoj sjedi Rimljanka s harfom, drugo vrč za vino, a na njemu gladijator s mrežom i mačem u borbi s veprom. Iako su se Rimljani strogo držali pravila gradnje da bude dužna linija istok-zapad, a poprečna sjever-jug, na Ferenčici je došlo do odstupanja sjeveroistočnog ugla u korist istoka za 10 stupnjeva. Što je linija duža, više fuljaš, a brusiš čeličnu šipku. Pikajući, sondiraš do nekog čvrstog nalaza, pa bio to samo mlinski kamen. Danas za takva nalaženje postoji i *rengen*. Margitin trokut navodno je prisvojio Štef Mlinarić, kanonik. Njegov nećak bio je Grivcov zet. Mlinarići te loze, jedini u Prelogu, žive u Ulici Kneza Domagoja br. 4 i ne znaju ništa o tome, jedino baka (92) samo zna nešto o nekadašnjem zetu Mlinariću, a i ona je tu samo snaha. Opet se više zna po nekadašnjoj Mustakovoj snahi, da je taj cijeli breg iza grunta Pongračić bio samo Grivcov, tada bez drugih kuća kojih danas vu tòm koto ima.

MOJ ZADNJI RADNI TORANJ

Na mnoge sam se tornjeve penjao da bih na njima radio ili na njima bio samo kao turist. Možda da spomenem samo zanimljivije, drugi spadaju pod *putopise* koji će izaći posthumno? S Parizom sam vezan rodbinstvom, ali i stručno s jednom likovnom udrugom iz Njemačke kao i *Art Cumune Paris*. Pečat Pariza Eiffelov je toranj - kula, nikla kao jedna od svjetskih čuda za svjetsku izložbu 1889. godine. Visoka je 320 metara. Bila je najviša građevina svijeta dok ju nije nadvisio 1931. njujorški Empire State Building. Uprkos svojoj vitkoj liniji, kula teži 10 100 tona, a konstrukcija inženjera Gustava Eiffela tako je dobro konstruirana da se i na jakom vjetru savija samo 7cm. Željezne grede raznih profila spojene su s 2.5 milijuna zakovica. Vidikovac je na 274 metra. Tornjevi blizanci katedrale Notre Dame (Naša Gospa), visoki su 69 m, može se popeti po 387 stepenica. U južnom je zvoniku zvono Emanuel teško 13 tona. Odatle je prekrasan vidik na panoramu Pariza. Na središtu križanih lađa vitki je toranj koji je dodao Viollet-le-Duc. Pored figura apostola na krovu, nalazi se jedna koja prikazuje arhitekta kako se divi svom djelu. Nikada se ne divim svom djelu. I kod završenog još bi nešto čeprkao. Katedrala je na otoku Ile de la Cité, bilo je to davno prvo ribarsko selo plemena Parizi. Za katedralu je kamen temeljac postavio papa Aleksandar III. 1163. godine, a gradila se 170 godina. Opis cijele katedrale viđene mojim očima jedna je debela knjiga; svetište boema i slikara. No ja, kao *boem* taj si luksus ne mogu priuštiti jer

imam obitelj. Reklo bi se da sam za to brdo, po starom (butte) *Breščanjeg*, vezan jednom likovnom udrugom iz Njemačke i *Art Comune Paris* a vrh je Monmartre. Na tom brežuljku, nekada na pariferiji Pariza, bio je seoski sajam i tržnica za koji su se zalijepili i slikari da bi nešto prodali i imali za jesti. Bilo je to brdo s Pigalom, *vrh* poroka, neki to još traže, ali drugdje ga ima puno više. Danas na tom vrhu dominira Bazilika Srca Isusova (Sacre – Coeur). Nije se isprva dobila dozvola za tu gradnju. Ništa čudno, nekada su trojica papa odbijala stvaranje novog kulta: *Čemu kad već ima Tijelovo*. U brošuri Bazilike mnogo toga možete pročitati. U naše krajeve taj kult donijeli su hercegovački franjevci. Baziliku su prvo mislili graditi točno na onom mjestu na kojem su Rimljani odsjekli glavu Sv. Denisu, biskupu Pariza. Za smrt je imao *privilegiju* samo odsjecanje glave jer je bio Rimljanin, inače bi ga razapeli. Na tom mjestu giljotine, na panju marelice u vinogradu, napravljena je kapela i danas je tu vinograd. No, zahtjev za gradnju preformuliran je na spomen francuskih vojnika poginulih u Pruskom ratu (1870. – 1871.), a njih je palo 58 tisuća. Izgradnja Bazilike trajala je 46 godina, a završila 1923. godine. Koštala je u današnjem novcu 6 milijuna eura (fal). Jedinствена kupola Bazilike u vidu jajeta, drugi je po visini vidikovac u Parizu. Ako se popnete po spiralnim stepenicama na galeriju vitraža, puca pred vama panorama do 48 km, ako je lijepo vrijeme. S te galerije kroz vitraž možete vidjeti i cijelu unutrašnjost Bazilike. U unutrašnjem ambijentu svakako dominira Kristov lik koji blagoslivlja raširenim rukama.

Jednog dana 1988. godine dođe k meni Štef Oto, cemešter: *Mortik si misliš kaj sam došel? - Boš povedal. - Vinci Mlinarec me poslal k tej. Jako nam je treba jan čovek, a Vinci veli: Vu tom severozapadnom koto drugoga ga ne kak tebe!* Je laskavo, ali ne i istinito, ako se dela o fresko-slikarstvo. Vinko je popravljao u crkvi u Kraljevcu, ali sada mu stradalo oko od velikog pritiska. Inače, godinama smo vodili mnoge razgovore u njegovom pčelinjaku *Kanaan*. *Čuj Feri, v sili smo, skela je posojena kaj na dogo stola zbog toga maloga posla*. Igra na kartu stare rodbine, a i roditeljski vrti so sosede. Ipak sam ga odprajl bez obečanja jer neje niti pune tri tjene kak sam odložil štake. Kičmeni živac blokiral mi je levi kok od puno lijekova. Tak sam kak pijan. Lefko bi mislili kaj je to herbija po ocu. Eto ti Štefa i drugi den: *Čuj, dej stisni zobe, to je ne visoko, med oblokima je ta sončana vura cirkovljanske cirkve*. A dobro, Bog pomagaj. Odidem ja v Cirkovljane i fotografiram to staro sliku, ispucane i oguljene žbuke. Dobim konture i jedva vidljive nijanse boja. Zbog toga u bloku delam crteže, pišem odgovarajuće boje. Te sve pripreme nitko ne vidi niti priznaje. Ako sam se toga posla prijal, treba se spominati i gazdom – župnikom Hobljajom. *Sva žbuka izvana na crkvi ide dole do cigle i onda novo žbukanje!*, veli on. Kad bude to gotovo, nastupam ja. Meštrima koji žbukaju rekel sam tu gde ide slika na zid niti cementni špric, to budem sam žbukal po receptu za freske. Nadzorni arhitekt Nikolajevička za sakralne objekte iz Zagreba striktno je tražila

da sunčana ura bude ponovo u fresko tehnici. Bezveze, fasadne boje izdrže 20 i više godina. Zapovjedano, izvršeno. Je, ali to nije sve, treba napraviti i vure na turno, gole cigle, kak je izgledala rozeta kaskadnih prstenova koji zatvara ciferplac gde su brojevi i canjgeri. Uputstvo dobim od cirkovljanskog cemeštra Horvata: *Kaj tu tre štunderati, tri prstene zvlečeš, ne morajo biti oštri kaj komorec, rit reskolji, nanižeš okoli broje, gori je dvanajst doli šest, canjgere narišeš na tretjo vuro popolne, dok je Jezoš hmrl i idemo pit oldomoša.* Pitam se - ako je to tak lefko, koga vraga so nas tuljka leta močili kaj-kakvi profesori. Ali ja se stvarno močim, treba je splaziti gori do turna. Na rušto je naslonjena samo pet meterna železna lojtrica, dalje je treba plaziti z cevi na cev z vunjske strane. Dok sam bil zdrav, nikov problem nit sto pedeset metrov, se razme, turen i maligani se nikak ne složejo. Maker me Cirkovljančani nudijo, dej si gotni, to je né alkohol, to je domoče vino. Tak ti je to dok imaš v Cirkovljani več rodbine kak v Priloku. Dok me župnik prvi pot dopeljal i rekel kaj bom delal, dišel je okoli cirkve, a meštri mi velido: *Mi smo mislili kaj bo došel nekov slikar Zogreba, a došel je naš Feri.* Znači vam je treba gradski recept: *Káje seljoki, očete sveca? Za obed očem purico, po obedo mlado curico, i dobili bote janoga sveca.* Budući da nisam imao ujutro prijevoz, a nisam mogao voziti bicikl, župnik je predložio da me on vozi poslije jutarnje mise jer i tako ide provjeriti tempo rada. Tako je bilo više puta, pa i taj dan: *Došel bom za obed da te vozim dimo, denes ne znam kam prije. Daj bor nej saki den bil sprevod, tu popolnevka odijde.* Si meštri na fasadi i rušto v dvanaesti vuri idu na obed, do jane vure so fraj. Ja nikomu nisam pod komandom, jedini tempo diktira posel. Fertalj je do jane vure, župnika još nema. Nema veze, ne čekam ga dolje, nego delam na turno. Dok dojde, bo zafučnol, pre cirkvi ni žive duše, osim mene. Osečam vibraciju pod nogama, netko se penje po skeli gori, neće biti prvi put ako je i župnik. Eto ga iza ugla tornja, ja sam sa sjeverne strane, vrtim prazan šablon i čistim ciglu za izvlačenje rozete. Čim je provirio glavom, odmah se ispričava što je zakasnio. Kakve to ima veze vura sim ili tam. Po toj etaži skele ide skroz do mene, ali na fosnu s vanjske strane. Mi naviknuti na skele, uvijek idemo s unutarnje. Manje od dva metra je do mene, stao je na uzanu fosnu koja se prilično savinula prema dolje i izgubio ravnotežu. Naslonio se na cijevi koje su kao gelender, taman na tom mjestu gdje se dvije spajaju, ali nemaju ni žabicu ni nutarnji bolcin. spojni klin. Mislim da je tog trenutka moj mozak vozio takvom brzinom da je zakuhao. U jednoj ruci imam šablonu nekih 60 cm, u drugoj čekić. Ako ispustim bilo koje s te visine, dolje mogu nekog ubiti. Da ga samo taknem, povratio bih ravnotežu, ali ako se približim, mojih 100 kg može samo povećati zlo. Ipak, župnik povratio ravnotežu na unutarnju stranu. Stavi dlan na prsa i kaže: *Bože, kako sam se uplašio!* A kako sam se tek ja uplašio, ali mene strah hvata tek naknadno. To je dobro jer sam u najtežem trenutku sposoban pomoći, ovdje to nisam. Zašto mozak vozi sporednim

kolosjekom? Prvo što mi padne na pameti, da si ti pao, odmah bi bio na nebu, ali ja bih bio u pravom paklu. Je li nas netko vidio kroz krošnje drveća iz dvorišta sjeverno od crkve? Pojelo bi me *javno mnenje: Te antikristoš, de se vučil, nikaj čudno kaj je porinul našega župnika doli z rušta*. Spuštamo se po cijevima skele prema dolje kao dresirani majmuni jer gore se nije *ništa dogodilo*. Došli smo do križnoga drevca *Jezoš šteri čuva križonje Repišča*. Taman sam mislio reći: *Stani, idem vun povračat*. Ispred nas dugi šleper, zaokreće s lijeve strane kapele Sv. Trojstva da krene put Kraljevca. Župnik pregovori tik prije moje molbe da stane, riječima: *Bo zadel vogla ili bo zrušil pol kapelice?* Kamion se omeknol, a mi vidimo da je kapela živa - za sada. Stižemo u moje dvorište. Lesa otprta kaj općinska oštarija, supruga drba vu vrčaku, svi troje jedan drugomo rećemo Bok i župnik ode u rikverc na ulicu. Žena mi veli: *Tam ti je jelo na špahretu, mi smo se najeli*. Nisam ni otišao u kuhinju, legao sam u dnevnom boravku na kauč i razmišljao o obrani poginulog župnika. Dođe unutra supruga i pita: *Zašto nisi jel, kaj nekaj ne valja na poslu?* – *Ne, sve je O.K.* Nikada nisam nosio posao kući. *Daj mi skuhaj jednu jaku kavu*. Na to dođe stariji sin s posla i veli: *Kaj ti čakaš mene? Čim se najem, vozim te traktorom v Cirkovljane i tak idem v Repišče*. Meštri na fasadi: *O, došel je mešter! Je, posle obeda trebalo se malo z mamikom pomaziti*. Nisu znali kad sam otišao na objed koji i nisam jeo. Ali danas moram dotjerati sve rozete za satove tornja, a sutra žbukom i šablonom izvući štukaturu. Što se tiče freska, izrada nije ispala vrhunski. Je li je greška u fiksativu ili *Černobilu?* Za tri su godine *proplakale boje*, takve mogu biti još 200 let. Laiku badava tumačiti: *Ako su štrukli zagoreli, néje kriv špohret, nego sokačica*. Slika sunčane vure na južnoj strani crkve Sv. Lovre, a fotografija u *Monografija Prelog* na strani 469, moj je rad, a po predlošku stare žbuke koju je naslikao R. Balaš iz Preloga 1915. godine. Kaj reći za župnika Hobljaja? Sikam mora porinuti nosa čista blizo. Da smo si meštri delali kak Bog zapoveda, sô ta leta nikaj se nej navčil. Ovak je postal najveći Neimar v župi, pak i šire. A kakov je svećenik? To nek rečejo ljudi njegve branše. Ja mislim da je za vas dosta, a i meni za prvih osamdeset dve.

SVADBA U POLJU

Zapis po pričanju Josipa Milakovića iz Podravine.

Au, svati nebrojeni. Kći hruštovu bumbar ženi. Toga vrućeg ljetnog dana sunce je polako krenulo prema zapadu. Na vedrom nebu nije bilo ni oblačka, a u polju je bilo sasvim tiho. Malo zatim začuje se među zrelim klasovima pšenice, najprije tiho pa sve glasnije neka divna glazba. Iznenadeno sunce zaškilji jednim

okom i u zlatnom polju ugleda poveći roj kukaca. Iz visine je roj izgledao kao oblak načinjen od raznobojnih i prozirnih krilaca, poput najfinijeg vitraža. Tog vrućeg ljetnog dana izašao je miš iz svoje rupe kako bi pronašao koje zrelo zrnce žita za svoje mališane. U poslijepodnevnoj tišini začuje i miš sve glasniju predivnu svirku. Digne pogled prema gore i ugleda šareni oblak letećih kukaca koji se upravo spuštaju na zemlju. Na kraju te skupine letjeli su svirači i svirali, svirali. *Pa to je svadba!*, zaključio miš jer je na čelu roja ugledao mladence. Ponosni mladoženja, *bumbar*, u crnom fraku, i mladenka, hruštova kći, s dugim paučinastim velom, letjeli su prvi, a za njima mnogo uzvanika. Naravno, svi su bili iz njihovog letećeg roda. Te tople ljetnje večeri mjesec je šetao nebom i baš prolazio iznad žitnog polja. *Što to tako divno zvuči među klasovima?* Osluškuje mjesec malo bolje, zasja jače i spusti pogled prema zemlji. Na mjestu gdje su stabljike pšenice bile malo rjeđe, postavljen je dugačak svadbeni stol. Na stolu čaše s nektarom i tanjuri puni zlatnožutog praha – peluda. Na čelu stola mladenci, a sve okolo redom svati nebrojeni. Mladoženja, malo podebeo, drži za ruku mladenku, isto tako malo punijeg struka, ali prekrasnog lica i osmijeha. Baš joj pristaje bijeli finopaučinasti veo. Krilati uzvanici: hruštevci, bumbari, pčele, bubamare, osice, strizibube, mravi i leptirići časte se i uživaju uz nježne zvuke serenade. A tko je zaslužan za ovako prekrasnu glazbu? *Citra bend*, zna se! Pogledajte ih. Zeleni zrikavac sa svojim gudalom na violini izvija milozvučnu ariju. Cvrčak u rukama drži frulu pa cvrčanjem bigliše i fino sekundira, baš onako kako treba. Popac se smjestio pored cimbalu te svojom prednjom desnom nogom i batićem udara ritam. Deblje i tanje žice na cimbalu trepere pa proizvode lepršave zvukove. Prava milina. A tek bardaš jelenjak! Taj krupni rogo snažno mlati po velikom bajsu i popunjava ritmički dio ove noćne svirke. Bruje žice, gudi gudalo, izvija frula, drhte žice cimbalu pa se zreli klasovi nagingu i ljuljaju, a mladenci, kao i svi svatovi, uživaju. Cijelo je polje svirke puno! Svadba je trajala duboko u noć. Već je i mjesec zaspao negdje iza šumarka. Zato je nastala tama pa su krijesnice, leteće zvjezdice, morale upaliti svoje fenjere da bi gosti i svirači mogli svoje kućice pronaći. U polju je sada opet mirno. Tiho je i pala je rosa. Skoro će jutro. Sretni bumbar poljubio je svoju dragu te ju poveo na spavanje. Lako noć mladenci! Bit će bumbara i hruštova. Daj Bože i Pravih Ljudi!

EZER MEŠTER

Jô sem ti slikar jô sem poeta
A imam conu ezer mešter
Navek ja delam se kaj konim dati
Za ono naše Bog nek ti plati

Nigdar čas nemaš rekli bi naši stari
Za tebe dok delaš nišče nikaj ne mari
Ti si unda se i pok si ništa
Bog ti ploti rekel bi tetec Pišta

Refren:

Jô sam ti slikar jô sam poeta
Čovek od srca i tople, tople duše,
Gruntam, slikam, pišem i recitiram
Za se one kvarne reči jô ti se ne sekéram.

Trudim se delati i puno toga zmislim
Na zôdnje sém ne priznati i samo visim
Čovek sam srca i tople duše,
Nigdar ne gledim z štere strane veter puše.

Refren:

Jô sam ti slikar jô sem poeta
Čovek od srca i tople, tople duše,
Gruntam, slikam, pišem i recitiram,
Za se one kvarne reči jô ti se ne sekéram.

Handwritten musical score for the song "EZER MEŠTER". The title "EZER MEŠTER" is written at the top. The score consists of ten staves of music, with lyrics written below each staff. The lyrics are in a Cyrillic script. The music is written in a single system with a treble clef and a key signature of one flat. The lyrics are: "Jô sem ti slikar jô sem poeta / A imam conu ezer mešter / Navek ja delam se kaj konim dati / Za ono naše Bog nek ti plati / Nigdar čas nemaš rekli bi naši stari / Za tebe dok delaš nišče nikaj ne mari / Ti si unda se i pok si ništa / Bog ti ploti rekel bi tetec Pišta / Refren: / Jô sam ti slikar jô sam poeta / Čovek od srca i tople, tople duše, / Gruntam, slikam, pišem i recitiram / Za se one kvarne reči jô ti se ne sekéram. / Trudim se delati i puno toga zmislim / Na zôdnje sém ne priznati i samo visim / Čovek sam srca i tople duše, / Nigdar ne gledim z štere strane veter puše. / Refren: / Jô sam ti slikar jô sem poeta / Čovek od srca i tople, tople duše, / Gruntam, slikam, pišem i recitiram, / Za se one kvarne reči jô ti se ne sekéram."

Handwritten musical score for the song "EZER MEŠTER". The title "EZER MEŠTER" is written at the top. The score consists of ten staves of music, with lyrics written below each staff. The lyrics are in a Cyrillic script. The music is written in a single system with a treble clef and a key signature of one flat. The lyrics are: "Jô sam ti slikar jô sem poeta / Čovek od srca i tople, tople duše, / Gruntam, slikam, pišem i recitiram, / Za se one kvarne reči jô ti se ne sekéram. / Refren: / Jô sam ti slikar jô sem poeta / Čovek od srca i tople, tople duše, / Gruntam, slikam, pišem i recitiram, / Za se one kvarne reči jô ti se ne sekéram."

KAKO JE NASTALA SLIKA NOSTALGIJA

Kako sam djetinjstvo proveo kod bake, sve svoje vrijeme, a pogotovo ljetnje školske praznike, pasao sam krave. To isto je radila i Ona. Puno smo skupa pojeli krožnjači na Veljkim tratama i kod Drave. Nismo ni primjetili da nismo istoga spola, bar ja ne, dok jednog dana krave pregaze i preplivaju drugi rukavac i odu na taj otočić pasti. Mi se zaigrali s drugom djecom i dođe večer, a krava nigdje. Znali smo gdje mogu biti, dozivanjem ne dolaze, moramo preplivati po njih. Natrag, da se ne mučimo, uhvatimo se kravama za repove i krave nas vuku plivajući. A krave ko krave, odmah naplate šljepanje svojim otpadnim šminkerajem od glave do pete. Nema nam druge, skinuti sve sa sebe i iza grmlja oprati sebe i robu pa i jedan drugom leđa. Bili su to tinejdžerski dani. Ona je bila godinu starija. Ostat će to neka dječja platonska ljubav. Ja sam otišao u Sloveniju za šegrta, a Ona godinu kasnije k ujaku i završi za medicinsku sestru. Ja sam već sasvim na drugoj strani. Ona se udala i otišla za Švedsku. Kasnije i ja za Njemačku.

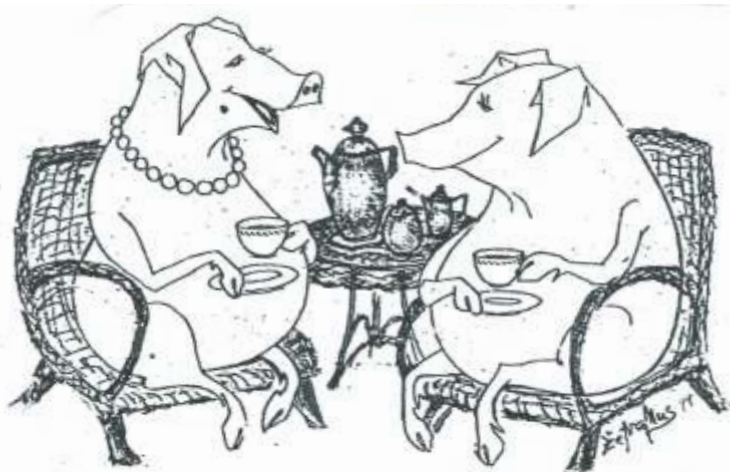
Jednog dana spazim njenu sestru, ali dok je ja prepoznam, ona dolazi do mene i započne razgovor. Ta sestra udala se u Austriji za Tirolca kuhara, sada rade tu na periferiji Frankfurta. Točnije, glavni biznis je kuhanje za pojedine radničke menze i staračke domove. Kod njih se može navečer nešto pojesti u lokalu. Pozvan sam da dođem k njima. To prihvatim i nekoliko puta ponavljam. Kad jedne subote, eto ti i *moje ljubavi* kod njih. U koroti je, taman se vraća za Švedsku. Pokopala je muža Prekmurca. Nismo se vidjeli 21 godinu pa imamo o čemu pričati duboko u noć. Ali nije to priča na suho. Taj njen šogor Tirolac stalno puni čaše, a vrhunski je baždaren. U stan namjerno idem pješke ta dva kilometra da izbistrim glavu. Ona stalno uzdiše za zavičajem i ja joj odlučim pokloniti barem neku sliku našeg kraja. Trenutno nemam ništa prikladno, morat ću napraviti novu, naravno bistre glave. U nedeljno popodne karikiram jedno platno, početnički šablon: nebo, voda plavo, dolje malo zeleno brrr. Odložim i odem u šetnju. Prebirem po mislima kakvo je tada bilo vrijeme. Predvečer nije još bila magla? Ništa, meni se samo vraća slika nas dvoje golih. Treba zaploviti drugim vodama. Na poslu ljudi ponedjeljak, radim od 6 do 6 sati, ponedjeljkom ni trava ne raste. Utorak, srijedu i četvrtak imam predavanje u večernjoj školi. Svejedno uzimam drugo platno i parceliram površinu po zamisli kako bi trebala izgledati slika. Srijeda je. U subotu imam cijelu sliku u glavi, ali ova ženska figura gleda u mene. Okrenem je neka gleda u daljinu i tako se rodi ime slike *Nostalgija*. Ulje se slabo suši. Čime to ubrzati? Imao sam prilike vidjeti kolege s raznih strana svijeta što sve troše na kolonijama. Ja od toga baš ništa nemam pa odlučim probati finiš s akrilikom, ali tu treba nježno kao što leptir sjeda na cvijet jer popravka nema. I bi dobro. U nedelju idem k tim sestrama da je iznenadim kako sam napravio sliku. Iznenadenje doživim samo ja. Sestra mi reče: *Otišla je jučer ujutro za Švedsku, njen sin (19) ima neke zdrastvene probleme*. Ja sada sliku uopće ne spominjem. Kako mi kolegice traže slike za zajedničku izložbu, odlučim dati i *Nostalgiju*. Imam je vremena ostaviti kod njene sestre. Kako me grdila što se nisam javio barem jednim pismom jer sam znao njenu adresu, a ona moju nije. Zbog toga sliku potpisujem, *Debilimus*, a za izložbu

premazujem potpis akrilikom i drškom od kista potpisujem kao i druge slike, Franz Lang.

Taj potpis bio je za prostor njemačkog jezika. Kada bi moje prezime pročitali, raskomadali bi jezik i nikada ne bi bilo točno. Onda su i Francuzi zavrijedili svoje, Fransua Cro, a povratničko ŽeFraMus. Dok skupljaju slike za izložbu, ja sam trenutno u bolnici na nekim pretragama, one mogu do slika. Kad su me posjetile u bolnici, Marija i Lejla pitaju me koje slike da prodaju jer je izložba prodajnog karaktera. I ja kažem sve. Stavile su tako visoke cijene da sam mislio da se neće prodati ni jedna, barem ne moja. Tog dana u galeriji bila je dežurna Lejla Bosanka i jedno od prvih djela prodala je *Nostalgiju*. Dogovor je bio da se slike sa zida ne skidaju do završetka izložbe, makar bile prodane. Zapravo, ja sam pogriješio. Lejli nisam rekao da ta slika nije za prodaju, misleći da je to rekla Marija, tehničarka cijele postave. Povratka nema, kupac je sliku odnio. Kad sam napuštao Njemačku ostavio sam dvije slike kod sestre, *moje ljubavi*, ona se zahvalila kompletom boja.

Ponovo se srećemo za 22 godine, 1996. na priločkoj *Marini*. Ni sada je nisam prepoznao, a ona mene jest. Opet je u koroti, pokopala je drugog muža Švedanina, ali sad je bogata. Izgleda u toj crnini kao neka engleska grofica, crnog posrebrnog štapa i bogate ogrlice. Opet pričamo svašta, sin joj je naslijedio od očuha veliku firmu, a kći joj je u diplomaciji. U drugom braku nisu imali djece. Kažem ja: *Eto, da sam ti postao muž, već bih dva puta umro*. Ona veli: *Ti ne bi, ti si mečno, potkorenično šarokljosti i vrag ti je straho!*

O prodaji njene nostalgije ni riječi, a *Nostalgija* je dobila više sestara za tih 40 godina, ali drugih autora. Na golom platnu ispod *Nostalgije* skicirana je masnim grafitom brdska vodenica u pokrajini Savoy u Francuskoj. Nas dvoje gledamo kako se složno igraju naši unuci uz Dravu, a da ne znaju jezik onog drugog. Putujući po svijetu došao sam do zaključka koji glasi: *Svaki mozak ima svoju školjku, ali svaka školjka nema svoj biser.*

... ali, ali dragi ni ljudi nemaju bolju cijenu

FRANJO ŽEŽELJ MUSTAK KAO PISAC, SLIKAR I KIPAR

Pisac, slikar, kipar i restaurator Frajo Žeželj Mustak rođen je 1937. godine kao dijete siromašnih roditelja u Prelogu koji su i sami bili siročad jer su im očevi poginuli u Prvom svjetskom ratu. Kao mali zapamtio je i mađarsku okupaciju Međimurja tijekom Drugog svjetskog rata. Čak jer dobivao i batine jer nije znao mađarski. Nakon završetka sedmoljetke, odlazi u Sloveniju učiti zanat. Tu ga zapaža akademik Božidar Jakac i preporučuje mu daljnje školovanje u Beogradu. U restauratorskoj radionici u Beogradu mentor mu je akademski kipar Dragutin Spasić, ali i niz umjetničkih majstora iz pojedinih praktičnih područja umjetničkog oblikovanja. Putuje po zemljama bivše Jugoslavije zbog restauracije spomenika kulture, a u slobodno vrijeme piše i slika.

Sam sudjeluje u obnovi Skoplja nakon potresa. Zbog nesporazuma s vlašću bivše Jugoslavije, naime optužen je da je vrijeđao Tita, dobio je otkaz u beogradskom dekorativnom poduzeću u kojem je radio i izgon u Prelog. Nekoliko godina živi ni na nebu ni na zemlji kao poljoprivrednik, da bi sedamdesetih godina uspio dobiti putovnicu i otići u Njemačku. U Njemačkoj radi kao majstor za izradu kalupa u građevinskoj tvrtci *Philip Holzmann*, upoznaje plemkinju i umjetnicu Ilse Juli von Hongberg i druži se sa skupinom umjetnika iz Frankfurta. Postaje *europski tepec* i svjetski putnik u traganju za umjetnošću. Često putuje u Pariz, slika na Montmartru. Iako je on kao slikar samosvojan, određeni utjecaj na kolorit pripisuje se slikaru Vangelu Naumovskim, s kojim se upoznaje nakon potresa u Skoplju gdje obnavlja kulturne spomenike, i slikaru Virgiliju Nevjestiću u Parizu. S njim u gluho doba noći vodi duge razgovore. U Parizu susreće i Ivana Generalića koji tu ima svoju glasovitu izložbu.

Zbog teške bolesti vraća se u Prelog, gdje slika i piše do duboke starosti. Posebno ga zanimaju povijesne teme i povijest Preloga te umjetnički putopisi. Do danas je naslikao oko sedam stotina slika, najčešće ulja na platnu. Znatan broj slika razasut je po cijelom svijetu. Sudjeluje u brojnim humanitarnim akcijama, a poznati opus danas čini oko dvije stotine i pedeset slika. Slikarstvo mu se može podijeliti na nekoliko ciklusa prema periodu nastanka: *Beogradski ciklus*, *Frankfurtski ciklus*, *Pariški ciklus* i *Priločki ciklus*.

Godine 2014. Muzej Croata insulanus u Prelogu uz pomoć prijatelja priređuje njegovu prvu i jedinu retrospektivnu izložbu. Po vokaciji je impresionist s jakim simboličkim nabojima, no nije mu stran pop-art a niti karikaturalni politički naboj u pojedinim radovima. Značajan opus čine i njegovi sakralni

radovi. Član je Likovne udruge donjeg Međimurja Prelog i drugih udruga u zemlji i Europi. Poseban utjecaj na njega imali su i pojedini francuski impresionisti. Povjesničarska umjetnosti Iva Kožnjak za njegovo slikarstvo kaže: *Slikanje u plen airu, dok je okružen bajkovitom prirodom zemalja kroz koje je putovao, omogućilo mu je da stalnu igru atmosfere ovjekovječi na platnu. Impresionističku paletu nanosi laganim impasto potezima.*

Kao kipar autor je dvadesetak radova diljem Europe i u zemljama bivše Jugoslavije, a zaslužan je i za izradu modela drva svijeta iz staroslavske mitologije na temelju pronalaska starog prahrasta, koji se danas nalazi u Muzeju Croata insulanus u Prelogu.

Franjo Žeželj Mustak kao slikar pripada krugu slikara druge polovice dvadesetog stoljeća. Ocjenu njegova rada donijet će vrijeme, no svakako spada u najznačajnije slikare sjeverne Hrvatske.

FRANJO ŽEŽELJ MUSTAK KAO PISAC

Rodni kraj i Prelog ostaje mu vječita inspiracija cijelog života kojemu se na niz različitih načina uvijek vraća, bilo kroz sjećanja i priče starijih ili kao istraživač povijesti kraja kad s vremena na vrijeme naleti ne neke zanimljive podatke o Prelogu. Svoja sjećanja, impresije i istraživanja od mladosti zapisuje, tako da danas u rukopisu ima oko 2000 stranica putopisa, eseja, sjećanja, povijesnih istraživanja, gotovo uvijek s naglaskom na Prelog. Njegova su sjećanja i rukopis na prvi pogled kaotični i isprekidani, no riječ je neprekinutom toku misli i povezivanju zajedničkih slika u cjelinu, a posebno je dragocjeno što piše i na kajkavskom. Dio njegovih radova posljednjih godina objavljuje Književni krug Prelog kao prvu njegovu knjigu mahom na priločkoj kajkavštini. Do sada je najviše objavljivao u izdanjima Matice hrvatske Čakovec.

Njegovi su opisi života gorki i bremeniti. U pjesmi *Žalopojka za pajdašom* stalno je negdje na rubu sirotinjskog bunta i nevolje. Ne libi se velikih tema i spominjanja velikana svjetske i hrvatske književnosti, tako se u *Pripovijesti Indijane Džonsa* u istoj rečenici nalaze i Tolstoj i Homer i Krleža i drugi veliki pisci čovječanstva. Svaka njegova pripovijetka govori o jednom proživljenom vremenu: *Tetec veličasni* daje sliku kako se nekad odnosilo prema crkvenom dostojniku. Posebno je poučna pripovijest *Drveni biciklin* u kojoj opisuju siromaštvo i glad za novim, posebno kod djece, no u istoj su rečenici i Viktor Hugo i domaći dečki, tako je suđeno i tako mora biti. U potresnoj šaljivoj priči *Falična kukuvača* opisuju sudbinu siromašnog čovjeka kojeg su zvali Robinzon, koji je u crkvi tiral meha, a koji je *pojel već koprivi, nego Musatakovu race za se veke vekova*. U ovcem eseju *Legende i strahovi* govori i svojoj mladosti i značaju koji su na njegovu generaciju imale priče o *Crnoj kraljici* te predočava cjelokupno

povijesno istraživanje o grofovima Celjskim. Povijesna istraživanja legendi nastavlja i u eseju *Krvava rodačica* u kojemu opisuje stradanje mađarske plemkinje u sedamnaestom stoljeću, a koje su se pripovijedale i u moderno doba na takozvanim gulji gulješ (lovačkim) susretima plemića, tako i grofa Feštetića. *Priločki egzodus* zaboravljeno je poglavlje naše povijesti kad se zbog straha od Mađara bježalo od kuće u susjedna mjesta. U autobiografskom eseju *Ke mrake išče, po kmici hoda* opisuje svoj prvi, neuspjeli, pokušaj dodira s hlebinskim likovnim hlebinskim krugom. U pripovijesti *Zlatni Furi* dotiče se i priločke solane i njezine sudbine, ali i sudbine čovjeka kojeg je potopila Drava. U novelama *Žgeče koprive* i *Marini i Karlovi svati* govori o sudbini mladih iz Preloga i Međimuraca koji su završavali na ratištima. Opisuje i ondašnji svadbeni protokol. U eseju *Dalje neje išlo* evocira svoje uspomene kao mladog učenika kod više majstora u umjetničkoj radionici u Beogradu. Posebno imponiraju znanja tih starih majstora. U autobiografskoj pripovijesti *Sveta obitelj* govori *kako je zglajzal z glavnoga kolosijeka* i dobio izgon u Prelog. U biti, bila je to namještaljka osoba s kojima je radio, njegovih zavidnika. *Bilo je to vrijeme kad su lakše putovnicu dobivali papkari nego ljudi*, kaže sam autor. Strah od partijskih progona pratio ga je kroz cijeli život kako u domovini, tako i u inozemstvu. Slika obitelji nastavlja se u noveli *Žeželji dotepenci* u kojoj istražuje povijest svoje obitelji, ali donosi i društvene i socijalne note. U traganju za povijesnim temama Preloga posebno svjedoči novela *Priločke legende*, u kojoj donosi svoja istraživanja o arheološkim nalazima kod Cirkovlljana na cesti za Donji Kraljevec i drugo, a za koje se niti ne zna da postoje. Također, traži i lokaciju poštanske kule u Prelogu za koju saznaje iz povijesnih izvora na svojim putovanjima. U noveli *Sunčani trokut* dotiče se suvremene etnologije i pojašnjava da je nekad postojao sunčani trokut vezan uz Prelog. Riječ je o spoznajama u staroslavenskoj mitologiji, a zanimljivo je da postoje narodna sjećanja točki trokuta sve do danas. Na kraju opisuje i uređenje sunčanog sata u Cirkovlljanu kao svoj zadnji radni zadatak. Ne bi bio slikar da knjiga ne završava sličicom: *Kako je nastala slika Nostalgija* koja mu je zbog emotivnih razloga i najdraža slika.

Ukratko, *Žeželja* treba čitati kao podsjetnik na težak i opor život naših starih koji su žarko željeli slobodu i pravdu, a nisu je imali zbog sustava vlasti, ali i kao zapise umjetnika impresionista kojemu je i najmanje sjećanje način za široke i nepregledne opise i usporedbe, iskrice s otoka sjećanja.

VELIKAN VEDRA DUHA

Među značajnija likovna ostvarenja donjeg Međimurja ubrajaju se djela preloškog autora Franje Žeželja Mustaka. Već u djetinjstvu pokazao je afinitet prema likovnosti što se pokazalo kao njegov životni poziv. Posvetio se zaštiti spomenika arhitekture, ali i njezine unutrašnjosti. Specijalizirao se za izvođenje umjetničkih štukatura te je trag svog zanata ostavio diljem Europe. Želja za slikarskim usavršavanjem odvela ga je u žarište umjetnosti, Pariz. Sredinom prošlog stoljeća našao se okružen najpoznatijim umjetnicima sredine 20. stoljeća, Toulouse – Lautrecom, Degasom, Matisom i drugima čija imena odzvanjaju u svim pregledima povijesti umjetnosti. U tom boemskom središtu imao je prilike upoznati vladajuće umjetničke pravce tog doba, poput impresionizma, ekspresionizma, kubizma i monogih drugih.

Pod dojmom različitih stilova, okušao se i u njihovim izvođenjima. Među impresionističkim vedutama bilježio je na svojim poslovnim putovanjima vedute koje su mu se pružale po poetičnoj Europi. Slikanje u pleinairu, dok je okružen bajkovitom prirodom, omogućilo mu je stalnu igru atmosfere koju je ovjekovječio na platnu, laganim impasto namazima kista. Nadahnut nadrealizmom, stvara sliku *Majčinstvo*, dok *Kaos na planetu* odražava njegov ekspresionizam. Prevlast u njegovom slikarstvu ipak preuzima impresionizam kod kojeg provlači nostalgiju za domom, snijegom prekrivenu crkvu u Prelogu, razigranu djecu na ulicama Čakovečke ulice, race na Dravi i sl.

U Muzeju Croata insulanus Grada Preloga, u srpnju i kolovozu 2014., ovom životopisnom umjetniku organizirana je retrospektivna izložba prilikom koje je Franjo Žeželj Mustak darovao za fundus muzeja sliku *Ulazak Isusa u Jeruzalem*.

Osebnija je ličnost koja svakog stanovnika ovog grada nasmije bilo u prolazu ili kroz razgovor o njegovu životu te ga zbog toga možemo u potpunosti nazvati preloškim velikanom. Neizmjereno je utjecao na razvoj nematerijalne baštine Preloga, donijevši priču o čudovišnom liku Pesjaneku, za kojeg danas zna baš svaki školarac. U svojim bogatim putopisnim i inim zapisima dao nam je mnogo materijala za buduća istraživanja. Tako u našem muzeju ponosno stoji totem koji je vidio i ovjekovječio u drvu, a iziskuje duboko bavljenje njegovim etnografskim značenjem.

Uz veliku zahvalnost na svemu pruženom preloškoj kulturi i umjetnosti, želim Franji Žeželju Mustaku još mnogo umjetničkih ostvarenja, za koja vjerujem da ćemo s veseljem pogledati i pročitati.

MOJA NOSTALGIJA - PRILOČKA KULTURNA, KNJIŽEVNA I JEZIČNA BAŠTINA

Moja nostalgija prvo je tiskano izdanje sabranih djela Franje Žeželja Mustaka rodom iz Preloga. U njemu se nalaze Žeželjevi pjesnički ostvaraji, kratke priče s priločkom tematikom te eseji istraživačkog karaktera s temom iz legendi i usmene predaje. U svim se djelima nalaze autobiografski podatci jer su Žeželju njegovo djetinjstvo i mladost neiscrpna motivacija u stvaranju i kreiranju književnih djela.

Posebna je vrijednost *Moje nostalgije* originalni priločki govor kojim je Žeželj napisao gotovo sva svoja djela. Tim je postupkom zauvijek njegova inačica govora Preloga ostala zapisana i ostavljena je mlađim generacijama kao autohtona baština kojoj će se uvijek i uvijek moći vraćati ako se iz bilo kojeg razloga govor Preloga počne mijenjati. Normalno je da se jezik pod utjecajem novih tehnologija, dolaskom novih ljudi koji nastanjuju pojedina područja, konkretnije Prelog, mijenja, no Žeželjeva kajkavština postaje besmrtna upravo zato što je zapisana, a to je bila i Žeželjeva zamisao.

Osim što je pisana priločkim govorom, *Moja nostalgija* nepresušan je izvor informacija o prošlosti grada Preloga o njegovim stanovnicima i starim priločkim običajima. Prelog je nešto čemu se Žeželj stalno vraća, on je njegova motivacija za stvaranje, bilo književno ili likovno, njegova utjeha i njegova sreća. U Prelogu se rodio, kod *stare mame* u Prelogu svašta je naučio, Prelogu je posvetio svoja umjetnička djela, na kraju krajeva, u Prelogu i živi i radi.

Sve su njegove priče vrlo poučne i svjedoci su jednog prošlog i siromašnog vremena bilo da govore o autorovim mladenačkim dogodovštinama, starim priločkim običajima (prošnja, spričavanje) ili istraživanjima usmenih predaja (legenda o Barbari Celjskoj i legenda o mađarskoj plemkinji koja je mučila mlade djevojke zbog održavanja svoje mladenačke puti).

Žeželj je upravo priločkom kajkavštinom i izborom tema za svoje priče zauvijek zadužio Prelog i ostavio mu vrlo vrijednu kulturnu, književnu i jezičnu baštinu koja može biti primjer i tema za daljnja istraživanja govora Preloga, starih običaja ili arheoloških nalaza o kojima govori.

BILJEŠKA O PISCU

Franjo Žeželj Mustak rođen je 25. ožujka 1937. godine u Prelog od oca Andrije i majke Rozalije, rođene Mustak. 1951. godine završava sedmoljetku u Prelogu i odlazi izučavati zanat u Sloveniju. 1953. godine zbog školovanja odlazi u Beograd u umjetničko-liko-rezačku radionicu u sastavu poduzeća za dekorativne radove *Polet* gdje specijalizira akroteriju i biljnu ornamentiku u grupi prof. Dragutina Spasića, akademskog kipara.

U proljeće 1957. godine nalazi se na odsluženju vojnog roka u Čupriji i Zrenjaninu u bivšoj državi. 1959. godine zapošljava se u poduzeću *Delo* u Beogradu. Putuje i radi po cijeloj Jugoslaviji na spomenicima kulture. Boravi u pedesetak gradova i mjesta bivše države. Iza njega ostaje mnogo slika i radova u Hrvatskoj, BiH, Srbiji, Makedoniji i Sloveniji. Obnavlja zapuštene objekte od Portoroža do Ulcinja, od Subotice do otoka Suska i Dalmacije. Boravi i radi na Ohridu, Velesu, Mostaru, Podgorici, na Brdu kod Kranja i na vilama kraljeva Karađorđevića, ali i na obnovi Titove rezidencije na Brijunskom otočju. U to vrijeme član je komisije za popis stradalih objekata poslije potresa u Skopju, a kasnije i u obnovi samog Skopja. U Beogradu radi i na izradi kulisa za film *Džingis-kan* u filmskom gradu Košutnjaku. U jesen 1966. godine zbog kritike komunističkog sustava završava u zatvoru. Pritvoren je i kasnije otpušten s posla te *otpremljen* u Prelog.

Nakon tri godine 1969. dobiva dopuštenje za izlazak iz zemlje i rad u inozemstvu te odlazi u Njemačku. Prvi posao dobio je u Felbachu kod Stuttgarta i zapošljava se u firmi *Hegelle*. Potom odlazi u Frankfurt u tvrtku *Shultze* koja je bila kooperant velikog koncerna *Philip Holzman*. Tu ga zapažaju kao vrsnog majstora. U Njemačkoj radi u više gradova, a u slobodno vrijeme slika. Upoznaje barunicu prof. Ilse Juli von Honbergk, s kojom surađuje dugi niz godina. Studira povijest umjetnosti, tehniku i materijale starih flamanskih majstora i talijanskih freskoslikara. U Njemačkoj službeno boravi do jeseni 1977. godine.

Do kraja 1975. godine radi u tvrtki *Philip Holzman* kao majstor za uzorke i kontrolor gotovih proizvoda s dogovornim prekidom rada krajem 1975. Gotovo sve slobodno vrijeme između poslova koristi za putovanja. Putuje i u Južnoafričku Republiku (Johannesburg) gdje dizajnira umjetničku fasadu. Od 1972. do 1975. više puta boravi u Parizu. Slika i putuje po Francuskoj, druži se sa slikarom Virgilijem Nevjestićem i mnogim umjetnicima iz raznih zemalja. Povremeno putuje u druge zemlje: Belgiju, Luksemburg, Nizozemsku, Angoru. Odlazi i na studijska putovanja u Italiju. To su ujedno njegove najplodnije godine.

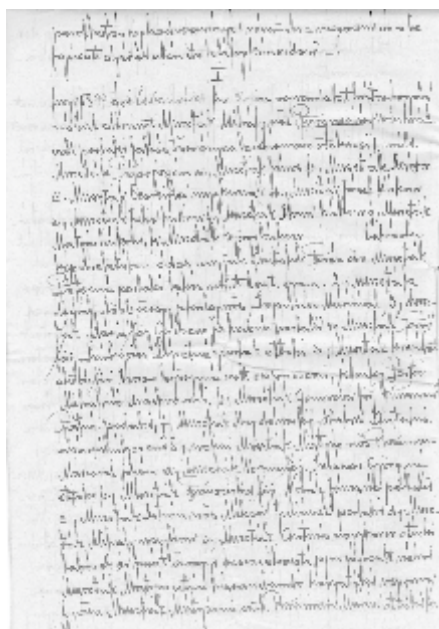
1977. godine zbog zdravstvenih razloga vraća se u Prelog. Bavi se

poljoprivredom jer od umjetnosti nije moguće živjeti. Jedno je vrijeme predstavnik kooperanata Preloga u Zadružnom savezu Hrvatske za regiju Varaždin. Zbog bolesti na kratko vrijeme prestaje slikati. 1988. godine postaje član Likovnog udruženja Međimurja, a od 1993. član je Likovne udruge donjeg Međimurja. 2014. godine u rodnom Prelogu priređuje prvu samostalnu retrospektivnu izložbu slika.

Slikar Franjo Žeželj Mustak sudionik je preko stotinu zajedničkih izložbi po zemljama Europe te pedesetak zajedničkih izložbi u Hrvatskoj, posebno u Prelogu, Ludbregu, Čakovcu i Varaždinu. Značajan je broj radova tijekom života poklonio europskim i domaćim udrugama, institucijama i u humanitarne svrhe te za potrebe obnove uništenog Muzeja u Vukovaru. Od 2010. godine član je „Književnog kruga Prelog“. Svoje pisane radove objavljuje u Zborniku radova članova „Književnog kruga Prelog“. 2018. godine izlazi mu prva samostalna knjiga *Moja nostalgija*.

Autokarikatura

Jedan stari dokument od obitelji Mustak

PREDGOVOR AUTORA	7
NAVĚK SO TU ŽIVELI HORVÂTI	9
FLETNO SMO ZRASLI	10
PILJ ŽALOSNE MARIJE	11
MLACI NA GÚVNI	12
RATAR	13
KAJ ME SRDI V PRÍLOKO	14
IZBORI 97.	15
ZEMLA	16
KAK POSTATI SLIKAR	17
TEŠKO JE BROJITI	18
ŽALOPÔJKA ZA PAJDÓŠÓM	19
POD VELIKOM KROŠNJOM KESTENA	20
SVÉTSKI TEPEC	22
PRIPOVIJEST INDIANA JONESA	22
TETEC VELEČASNI	24
CIRKOS	25
DRVĚNI BICIKLIN	31
FALIČNA KUKUVAČA	34
LEGENDE I STRAHOVI	39
KRVAVA RODAČICA	45
PRILOČKI EGZODOS	48
ŠTO MRAKE IŠČE, PO KMICI HODA	55
ŽGEČE KOPRIVE	58
ZLATNI FURI	65
MARINI I KARLOVI SVATI	71
DALJE NEJE IŠLO	83
U VRLETIMA KRŠA	100
SVETA OBITELJ	102
UNIVERZALAN POKOPIČ	109
HEUSENSTAMM – GRAD IZNENAĐENJA	113
FRANCUSKI GRAD METZ	118
ŽIVA SLIKA	123
ŽEŽELJI DOTEPECI	124
PRILOČKE LEGENDE	128
POŠTANSKA KULA	132
HISTORIJA PRILOKA, PUTEVI I PUK	137

SUNČANI TROKUT	140
MOJ ZADNJI RADNI TORANJ	144
SVADBA U POLJU	147
EZER MEŠTER	149
KAKO JE NASTALA SLIKA NOSTALGIJA	150
Josip Šimunko:	
FRANJO ŽEŽELJ MUSTAK KAO PISAC, SLIKAR I KIPAR	152
Iva Kožnjak:	
VELIKAN VEDRA DUHA	155
Marija Oto Sačer:	
<i>MOJA NOSTALGIJA</i> - PRILOČKA KULTURNA, KNJIŽEVNA I JEZIČNA BAŠTINA	156
BILJEŠKA O PISCU	157

Ruho Europe

Ples po haški noti

Kolegica iz Vijetnama u Parizu

Verbica

Žetveni doručak

Verlijev poklon za Božič 1941.

Bez knjige ni kava

Franjo Žeželj Mustak
MOJA NOSTALGIJA

Nakladnik:
Književni krug, Prelog

Tisak:
Tamposit Nedelišće

Prelog, 2018.

ISBN
9789537861001

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem ??????

Majčinstvo

ISBN: 9789537861001

9 789537 861001